Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 1987–1988

Rijksbegroting voor het jaar 1988

20 200

Vaststelling begroting van uitgaven

Hoofdstuk X
Ministerie van
Defensie

Nr. 2

MEMORIE VAN TOELICHTING

INHOUDSOPGAVE

Inleiding 2

Hoofdstuk I. Internationale aspecten van het Nederlandse defensiebeleid 6
- Inleiding 6
- Theater-nucleaire wapens: de dubbele nul-optie en de Navo-strategie 7
- Conventionele krachtsverhouding 8
- Raamwerk voor wapenbeheersing 9
- Uitwerking van het slotdocument van de Europese ontwapeningsconferentie (EOC) 11
- Europese samenwerking op veiligheidsgebied 12
- Taakspecialisatie 14
- Multinational Force and Observers (MFO) in de Sinai 15

Hoofdstuk II. Financiën 16
- Inleiding 16
- Financieel kader 1988 16
- Bestedingen 16
- Flexibiliteit defensiebegroting 18
- Realisatie begroting 1985 en 1986 19

Hoofdstuk III. De krijgsmacht 20
- Inleiding 20
- Koninklijke marine 20
- Koninklijke landmacht 24
- Koninklijke luchtmacht 27
- Koninklijke marechaussee 28

Hoofdstuk IV. De luchtverdediging 30
- Inleiding 30
- Dreiging 30
- Luchtverdedigingsconcepten 31
- Luchtverdediging in West-Europa 31
- Luchtverdediging door de Koninklijke luchtmacht 33
- Luchtverdediging van het legerkorps 35
- Luchtverdediging van de vloot 36

Hoofdstuk V. Het personeelsbeleid 38
- Inleiding 38
- Militair beroepspersoneel 39
- Dienstplichtige militairen 42
- Militair geneeskundig beleid 43
- Afslanking burgerpersoneel 43
- Personeelsbestand 44

Hoofdstuk VI. Materieelbeleid 46
- Inleiding 46
- Defensie en de Nederlandse industrie 46
- Materiële civiel militaire crisis maatregelen (MCMCM) 47
- Verwerving 47
- Materieelexploitatie 47
- Internationale materieelbetrekkingen 48
- Wetenschaps- en technologiebeleid 50

Hoofdstuk VII. Voortgangsrapportage grote materieelprojecten 51
- Inleiding 51
- Koninklijke marine 51
- Koninklijke landmacht 52
- Koninklijke luchtmacht 52

Hoofdstuk VIII. Organisatie van het ministerie 55
- Organisatie van het ministerie 55
- Organisatie van de personeelsfunctie 55
- Organisatie en informatie 55
- Accountantscontrole 56

Hoofdstuk IX. Ruimtelijke ordening en milieu 58
- Structuurschema militaire terreinen 58
- Milieu 59
- Zonering 59

Hoofdstuk X. Overige onderwerpen 61
- Wetgeving 61
- Grote operaties 63
- Voorlichting 64

Hoofdstuk XI. Toelichting bij de artikelen 66

Aanhangesel. Jaarverslag van de Inspecteur Generaal der Krijgsmacht (IGK) over de periode 1 april 1986 tot 1 april 1987 100

INLEIDING

Het jaar 1988 kan zich ontwikkelen tot een nieuwe periode van constructief overleg tussen Oost en West. Een akkoord over de afschaffing van middellange-afstandraketten kan een gunstig effect hebben op andere gebieden. Tegelijkertijd echter komt het accent sterker te liggen op de conventionele krachtsverhoudingen en de Westeuropese bijdrage aan de bondgenootschappelijke verdediging. Als gevolg van hun begrotingstekorten zullen de Verenigde Staten meer nog dan in het verleden aandringen op verbetering van de Westeuropese defensie. Tegelijk echter staat Nederland, evenals de meeste bondgenoten, voor ernstige economische problemen. Voortdurende bezinning op de meest doelmatige besteding van onze middelen blijft dan ook geboden.

De staatssecretaris en ik zetten ons in voor zowel een intensieve internationale samenwerking als een algehele kwaliteitsverbetering van de defensie-organisatie. Het streven is erop gericht door het stroomlijnen en vereenvoudigen van de regelgeving en het decentraliseren van bevoegdheden de arbeidssatisfactie te verhogen. Wij zijn ons ervan bewust dat verwezenlijking van deze doelstelling wordt bemoeilijkt door de zware taak die de afslanking van het burgerpersoneel Defensie oplegt en door de algemene financiële problematiek van de rijksoverheid en de gevolgen daarvan voor de reële groei van de defensiebegroting. Toch zijn wij van mening dat ook met de resterende bescheiden groei het proces van verbetering van de laatste jaren moet kunnen worden voortgezet.

Sinds enige maanden is Nederland niet alleen voorzitter van Eurogroep maar ook van de Westeuropese Unie (Weu). De komende periode zal in de Weu veel aandacht worden besteed aan het opstellen van een document over de beginselen van de Europese veiligheid. De regering weet zich in haar benadering van de Westeuropese samenwerking op veiligheidsgebied gesteund door de Adviesraad Vrede en Veiligheid, die in juni 1987 een advies heeft uitgebracht onder de titel: «Westeuropese veiligheidssamenwerking: een Atlantische noodzaak». De regering zal in september haar reactie geven op dit advies en op het tweede advies dat de Raad gelijktijdig heeft uitbracht over het gebruik van de ruimte voor veiligheidspolitieke doeleinden. Tegelijkertijd zal de Raad een volgend advies worden gevraagd over de mogelijkheden en beperkingen van conventionele wapenbeheersing.

Maatschappelijke, demografische en technische ontwikkelingen vergen een nieuwe aanpak van het personeelsbeleid, zowel voor militair- als voor burgerpersoneel. Sleutelwoorden zijn flexibiliteit en eigen verantwoordelijkheid. Flexibiliteit komt onder meer tot uitdrukking in de personeelsvoorziening, waardoor slagvaardiger kan worden gewerkt aan het opheffen van kwantitatieve en/of kwalitatieve tekorten van militair personeel. Vergroting van de eigen verantwoordelijkheid beantwoordt aan nieuwe organisatiekundige inzichten: het individu dient binnen de organisatie meer kans te krijgen voor persoonlijke ontplooiing. De hoofdlijnen van het nieuwe personeelsbeleid zijn de Tweede Kamer al meegedeeld; in hoofdstuk V wordt nader op deze plannen ingegaan.

Aard van de memorie

Het Nederlandse Defensie Planning Proces (NDPP) voorziet in een tweejaarlijkse herziening van het tienjarenplan. Dit jaar is geen herziening aan de orde, zodat de tekst van deze memorie betrekkelijk kort kon worden gehouden. Op verzoek van de Tweede Kamer is de artikelsgewijze toelichting aanzienlijk uitgebreid. Behalve informatie over de aard van de uitgaven worden ook meerjarige ramingen gegeven. De nadruk ligt op de

voornemens voor 1988 en de daaruit voortvloeiende verplichtingen voor volgende jaren. Het op de toekomst gerichte karakter van de ontwerpbegroting komt daardoor beter tot zijn recht. In enkele gevallen zijn deelramingen op grond van de uitkomsten van het feitenonderzoek naar de defensiebegroting op het punt van de methodiek aangepast. Ook hiervan is in de artikelsgewijze toelichting melding gemaakt.

In het kader van het streven in de memorie van toelichting op één of meer bijzondere onderwerpen uitvoeriger in te gaan, is dit jaar gekozen voor het onderwerp luchtverdediging. Er doen zich belangrijke ontwikkelingen voor in de luchtdreiging en in de opvattingen over en de behoefte aan luchtverdediging. De laatste jaren kwam dit onderwerp incidenteel aan de orde bij de bestelling van systemen als de Patriot en de Goalkeeper en bij het meer algemene thema van de verdediging tegen taktische ballistische raketten (ATBM). Hoofdstuk IV bevat daarom een samenhangende beschouwing over de luchtverdediging.

Dit jaar is – mede op verzoek van de Kamer – voor het eerst de voortgangsrapportage grote materieelprojecten in de memorie opgenomen (Hoofdstuk VII).

Zoals gebruikelijk is het jaarverslag van de inspecteur-generaal der krijgsmacht (IGK) als bijlage aan de memorie toegevoegd. Het jaarverslag is in de loop der jaren steeds belangrijker geworden voor het signaleren van vooral personele problemen in de krijgsmacht. De staatssecretaris en ik besteden er dan ook veel aandacht aan en koppelen wat de gesignaleerde problemen betreft regelmatig terug naar de krijgsmacht.

Het plan 1989–1998

Zoals is toegezegd tijdens het overleg met de Vaste Commissie voor Defensie van 11 mei 1987 over het defensieplan voor de jaren 1987–1996, wordt in deze memorie ingegaan op de richtlijnen voor het in 1988 te herzien tien-jarenplan. Dat plan zal in de memorie van toelichting bij de begroting voor 1989 worden opgenomen. Op een aantal punten zal in het nieuwe plan sprake zijn van andere accenten.

Er is gekozen voor intensivering van het personeelsbeleid. Over de gehele planperiode 1989–1998 zullen de uitgaven voor personeelsexploitatie stijgen. Naar verwachting zal daarmee gemiddeld per jaar f 140 miljoen zijn gemoeid. Het gaat vooral om de uitvoering van het personeelsbeleidsplan van 4 november 1986 (zie de brief van 20 juni 1987, Kamerstuk II 19 227, nr. 17). Daarnaast zijn jaarlijks gemiddeld voor f 45 miljoen maatregelen nodig voor flankerend beleid in verband met de afslankingsoperatie.

Om de inzetbaarheid van de krijgsmacht te waarborgen, dient, meer dan al in het plan 1987–1996 het geval was, een sterk accent te worden gelegd op de materiële exploitatie. Daarom zullen de uitgaven hiervoor in het aan te passen plan naar nu valt te voorzien met nog eens f 90 miljoen per jaar worden verhoogd. Bij de Koninklijke marine zullen de uitgaven voor materiële exploitatie stijgen door het langer aanhouden van de twee et Tactas – een passief akoestisch systeem om onderzeeboten op te sporen – uitgeruste fregatten van de Van Speijk-klasse. Bij de Koninklijke landmacht zullen door de invoering van steeds ingewikkelder systemen en de verwerving van duurdere reservedelen de exploitatie-uitgaven meer stijgen dan was voorzien. Bij de Koninklijke luchtmacht is een extra inspanning nodig met het oog op de inzetbaarheid van de F-16 jachtvliegtuigen.

In vergelijking tot het plan 1987–1996 zullen ook de kosten voor infrastructuur en die voor de steeds verdergaande automatisering stijgen. Voor bouwprojecten zal meer werk worden uitbesteed om de voorgenomen verbetering van het werk- en leefklimaat zo snel mogelijk te verwezenlijken. Naar nu wordt verwacht, zal voor die drie posten samen gemiddeld ruim f 50 miljoen extra per jaar moeten worden gereserveerd. De tegenvaller in de raming voor prijsbijstelling uit de kaderbrief en de «hangpuntenbrief» over de begroting voor 1988 van ongeveer f 129 miljoen, de ombuiging op de begroting van f 6,2 miljoen, het wegvallen van de bijdrage van de minister van Binnenlandse Zaken van f 27,1 miljoen voor de mobiele colonnes en de structurele doorwerking daarvan in latere jaren dwingen tot aanpassingen jaarlijks f 160 miljoen. In het kader van de gewenste intensivering van de internationale materieelsamenwerking zal voor 1989–1998 naar schatting jaarlijks gemiddeld f 30 miljoen meer in de plannen worden uitgetrokken voor de ontwikkeling van de Navo-helikopter, de projectdefinitie van het Navo-fregat voor de jaren negentig en de ontwikkeling van zelfdoelzoekende munitie.

In verband met het voorafgaande zijn in het te herziene plan naar nu is te voorzien jaarlijks voor ongeveer f 500 miljoen herschikkingen nodig. Een en ander noopt tot uiterst zorgvuldige besluitvorming. De te nemen maatregelen moeten goed zijn overwogen. Daarom zal in de eerste plaats, worden nagegaan waar bij elk krijgsmachtdeel precies de knelpunten liggen en hoeveel geld nodig is om deze weg te nemen. Op grond van een allesomvattende analyse zullen tevens prioriteiten worden gesteld. Gegeven de financiële voorwaarden is het maken van keuzen immers onvermijdelijk. Bij de besluitvorming daarover zullen ook de prioriteiten tussen de krijgsmachtdelen in het geding komen. Dat kan leiden tot vrij ingrijpende bijstellingen. Om een goed inzicht te krijgen in de verschillende mogelijkheden en hun gevolgen voor de taakuitvoering van de krijgsmacht, is de krijgsmachtdelen opdracht gegeven alternatieven uit te werken. Daarbij worden wijzigingen in de organisatie en de structuur van de krijgsmacht mede in beschouwing genomen.

Richtlijnen voor het plan 1989–1998

Gelet op de politiek-strategische situatie en de dreiging geldt als uitgangspunt voor de verschillende alternatieven dat de in het verband van het bondgenootschap aangegane verplichtingen niet mogen worden aangetast. Dat neemt niet weg dat de wijze waarop de taken van de krijgsmacht worden uitgevoerd kritisch zal worden bezien.

Bij het opstellen van de alternatieven moeten de krijgsmachtdelen rekening houden met de financiële gevolgen van de genoemde politieke beleidskeuzen. Er moet een zo goed mogelijk evenwicht worden gevonden tussen kwaliteit en kwantiteit. Bij de aanschaf van materieel dient de nadruk te liggen op het completeren van wapensystemen. Ook moet bij materieelaanschaffingen samenwerking, nationaal en internationaal, zoveel mogelijk worden geïntensiveerd. Voorts behoort rekening te worden gehouden met tijdige deelneming aan onderzoek en ontwikkelingsprojecten. Bij operationele eisen ten aanzien van te verwerven (wapen)systemen zal binnen het kader van de Navo en andere internationale samenwerkingsverbanden moeten worden gestreefd naar harmonisatie. Gedurende de gehele planperiode moet de operationele inzetbaarheid gewaarborgd blijven. Dat betekent dat in de alternatieven voldoende financiële ruimte moet bestaan om de vereiste geoefendheid te verzekeren. Waar mogelijk moet gebruik worden gemaakt van simulatoren. Ook moeten de voorraden munitie, brandstof en reservedelen op peil worden gebracht en gehouden. Grote aandacht zal worden besteed aan NBC-beschermingsmaatregelen. Op basis van deze uitgangspunten worden de alternatieven nu uitgewerkt.

Dit werk zal omstreeks de jaarwisseling gereed moeten zijn. Bij de evaluatie van de alternatieven zal ook het dit voorjaar ingestelde Integraal Defensie Planning Comitée (IDPC), waarin de krijgsmachtdelen en de functiegebieden zijn vertegenwoordigd, nauw zijn betrokken. Bij het besluitvormingsproces zal goed gebruik kunnen worden gemaakt van de versterking van de planningsfunctie van de Defensiestaf, waartoe opdracht is gegeven, en die tegen die tijd haar beslag zal hebben gekregen. Op de hierboven beschreven wijze kunnen weloverwogen en verantwoorde beslissingen worden genomen en zal een gedegen plan 1989–1998 tot stand komen, dat in de memorie van toelichting bij de begroting voor het jaar 1989 zal worden gepresenteerd.

HOOFDSTUK I. INTERNATIONALE ASPECTEN VAN HET NEDERLANDSE DEFENSIEBELEID

Inleiding

Sinds het verschijnen van de vorige memorie van toelichting hebben zich veelbelovende ontwikkelingen voorgedaan in de Oost-West verhouding, die tot een belangrijke verbetering van de Amerikaans-Russische verhoudingen hebben geleid. Het ziet ernaar uit dat binnenkort een overeenkomst kan worden gesloten tot afschaffing van alle nucleaire raketsystemen van beide landen voor de middellange en kortere afstand. Hoewel aan beide zijden de wil tot overeenstemming te komen aanwezig lijkt, zijn tot dusver geen concrete resultaten behaald.

De regering heeft de zogenaamde dubbele nul-optie met kracht bepleit en zal zich voor de totstandkoming ervan blijven inzetten. Wordt de dubbele nul-optie een feit, dan neemt de dreiging tegen West-Europa die uitgaat van een aantal mobiele en zeer trefzekere raketsystemen belangrijk af, wat rechtvaardigt dat wij afzien van de plaatsing van vergelijkbare systemen.

Uiteraard nemen hierdoor tevens de mogelijkheden af om mogelijke agressie te vergelden met in West-Europa geplaatste wapens die doelen ver in het achterland van het Warschaupact – tot op het grondgebied van de Sovjet-Unie – kunnen treffen. De regering is zich daarvan bewust en trekt hieruit twee conclusies. De eerste is dat een mogelijk akkoord geen eindsituatie mag betekenen en moet worden aangevuld met overeenkomsten op het gebied van de conventionele krachtsverhoudingen en de strategische bewapening. De tweede conclusie is dat het bereiken van meer evenwicht op conventioneel gebied prioriteit moet hebben boven vermindering van kernwapens met een bereik van minder dan 500 kilometer.

In de Navo-strategie van het aangepaste antwoord, die berust op de zekerheid van een antwoord op agressie maar de tegenstander in onzekerheid laat over de aard van het antwoord, kunnen kernwapens niet worden gemist. De aanwezigheid van kernwapens op Westeuropees grondgebied heeft een bijzondere betekenis in het licht van de conventionele overmacht van het Warschaupact. De functie van deze nucleaire wapens kan niet worden overgenomen door de strategische nucleaire wapens van de Verenigde Staten.

Na de verwezenlijking van een dubbele nul-optie zullen de in Europa overblijvende nucleaire systemen aan belang winnen. In dit verband is tevens van aanzienlijk belang de eenzijdige vermindering van het aantal theater-nucleaire wapens met 1400 in Europa als gevolg van het Montebello-besluit. Deze vermindering is inmiddels een feit. Het resterende arsenaal zal enigszins worden verbeterd. Mede hierdoor zal de Navo over voldoende militaire opties blijven beschikken om de voorwaartse verdediging met succes te kunnen voeren.

Voor Nederland houden de boven geschetste ontwikkelingen in dat waarschijnlijk geen kruisvluchtwapens op de vliegbasis Woensdrecht hoeven te worden geplaatst. In dat geval zal in bondgenootschappelijk verband worden bezien welke bestemming aan de faciliteiten op de basis, die ten dele met infrastructuurfondsen van de Navo zijn gebouwd, kan worden gegeven. Tevens zal dan, overeenkomstig het regeerakkoord, de

voorgenomen afschaffing van de nucleaire taak van de F-16 en van de Orion opnieuw worden bezien. Onze bondgenoten en de militaire commandanten van de Navo hebben al gewezen op het belang deze taken te behouden als wordt besloten geen kruisvluchtwapens te plaatsen. Vliegtuigen zijn dan immers de enige wapensystemen die selectieve aanvallen tot diep in het achterland van de tegenstander kunnen uitvoeren. Zodra een overeenkomst over de middellange-afstandwapens is getekend, zal de regering haar zienswijze over dit onderwerp geven.

Theater-nucleaire wapens: de dubbele nul-optie en de Navo-strategie

De Navo bepleit sinds 1981 een wereldomvattend verbod van de kernwapens voor de middellange-afstand en een beperking van het aantal kernwapens voor de kortere afstand. Een overeenkomst tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, wellicht nog dit jaar, over een algeheel verbod van middellange-afstandwapens en van kortere-afstandwapens met een bereik tussen de 500 en 1000 kilometer, is een reële mogelijkheid.

Het afzien van deze belangrijke categorieën wapens heeft voor de Navo zowel voor- als nadelen. Een belangrijk voordeel is uiteraard de aanzienlijke vermindering van de militaire dreiging van de kant van de Sovjet-Unie: de 441 SS-20 raketten met in totaal 1323 kernkoppen en de SS-4 raketten worden verwijderd, terwijl ook de 132 SS-12/22 en de 12 tot 18 SS-23 worden geëlimineerd. Bovendien kan een overeenkomst belangrijke politieke voordelen hebben. De ontspanning tussen Oost en West kan erdoor worden bevorderd, met wellicht meer samenwerking op uiteenlopende gebieden als gevolg.

Het vooruitzicht van een verbod van kruisvluchtwapens en Pershings-2 roept de vraag op of de bondgenootschappelijke strategie van het aangepaste antwoord hierdoor niet wordt ondermijnd. Theater-nucleaire wapens – de kernwapens voor de korte, kortere en middellange afstand – verzekeren immers de zichtbare koppeling tussen de conventionele strijdkrachten van de Navo in West-Europa en de strategische kernwapens van de Verenigde Staten. De Navo-strategie veronderstelt de aanwezigheid van voldoende militaire opties. Dat betekent dat in West-Europa voldoende kernwapens aanwezig moeten zijn om in geval van een conflict zo nodig weloverwogen te kunnen escaleren. Hoe meer sporten de escalatieladder telt, des te groter de onzekerheid bij de tegenstander over het bondgenootschappelijke antwoord in geval van agressie en des te geloofwaardiger de afschrikking. De kruisvluchtwapens en de Pershings-2 vormen door hun reactiesnelheid, trefzekerheid en bereik tot in het westelijk deel van de Sovjet-Unie een belangrijke sport van de escalatieladder. De vraag is of de Navo na het verdwijnen van de middellange-afstandwapens nog over voldoende nucleaire opties beschikt om de koppeling tussen de conventionele strijdkrachten in West-Europa en de strategische kernwapens in de Verenigde Staten op geloofwaardige wijze in stand te houden.

De korte-afstandwapens (de nucleaire artillerie en de Lance-raketten) kunnen de rol van de middellange-afstandwapens niet overnemen. Het bereik is beperkt, de systemen zijn kwetsbaar en inzet heeft plaats op eigen grondgebied. Dat komt de afschrikwekkende werking van deze categorie kernwapens niet ten goede. Daar komt bij dat de Sovjet-Unie in de categorie onder de 500 kilometer een groot overwicht heeft. Zij beschikt over veel meer dual-capable artillerie-systemen dan de Navo. Tegenover de ongeveer 90 Lance-raketten (bereik 90 kilometer) staan ongeveer 600 raketten van het type Scud B (bereik 300 kilometer), ongeveer 130 SS-21 (bereik 100 kilometer) en naar schatting 630 Frog-raketten (bereik 70 kilometer). Vooral de Scud B blijft door haar bereik een bedreiging voor een deel van West-Europa.

Dual-capable vliegtuigen van de Navo hebben een voldoende bereik om belangrijke doelwitten in Oost-Europa en in het westelijke deel van de Sovjet-Unie te kunnen bestrijken, maar ook zij kunnen de rol van ballistische raketten niet overnemen, althans niet volledig. Al sinds lang gelden vliegtuigen als betrekkelijk kwetsbaar, zowel op de grond als tijdens het uitvoeren van hun missie. De luchtverdediging van het Warschaupact is zó sterk, dat in geval van een conflict de uitschakeling van belangrijke doelwitten geenszins is verzekerd. Het Warschaupact beschikt in Europa trouwens over twee keer zoveel vliegtuigen als de Navo. Het beperkte aantal vliegvelden in het Europese Navo-gebied verhoogt het gevaar van uitschakeling van eigen vliegtuigen in het begin van een conflict.

Ook de aan Saceur toegewezen 400 Amerikaanse, vanuit onderzeeboten af te vuren ballistische raketten van het type Poseidon C-3 kennen nadelen. Dit type raket is niet geschikt voor selectief gebruik. De raket heeft daarvoor te veel kernkoppen, een te zware lading en is te onnauwkeurig. Een ander nadeel is dat deze wapens in feite strategische inzetmiddelen zijn en hun inzet dus zeer escalerend kan werken.

De bondgenootschappelijke strategie van het aangepaste antwoord behoudt ook na een mogelijke dubbele nul-optie haar geldigheid. Wel zal de uitvoering ervan – zo moge uit bovenstaande beschouwing over de beperkingen van de resterende systemen blijken – moeilijker worden. Binnen de Navo wordt dan ook nagegaan in hoeverre maatregelen moeten worden genomen om de na een dubbele nul-optie resterende systemen zo geschikt mogelijk te houden voor de uitvoering van de huidige taken. Gedacht wordt aan de verbetering van het penetratievermogen en de overlevingskansen van de F-111 bommenwerper en soortgelijke maatregelen voor andere systemen. Het is overigens geenszins de bedoeling het verlies van de middellange-afstandwapens aan westerse kant te «compenseren». Omzeiling van een eventuele overeenkomst is niet aan de orde.

Ook binnen het bondgenootschap overeengekomen aanbevelingen in het kader van het besluit van Montebello tot eenzijdige terugtrekking van 1400 kernkoppen en modernisering van de resterende nucleaire systemen in West-Europa, zijn geenszins bedoeld als «compensatie» voor de middellange-afstandwapens. Het gaat immers om al in 1983 voorgestelde maatregelen ter vermindering van de kwetsbaarheid en ter verhoging van de effectiviteit van de kernwapens met een bereik van minder dan 500 kilometer. In het licht van de dubbele nul-optie winnen deze maatregelen overigens wel aan belang.

Voor Nederland betekent het – naast de in te voeren «special mission teams» ter vermindering van de kwetsbaarheid en vergroting van de flexibiliteit van de nucleaire artillerie – de vervanging van de granaten van de nucleaire artillerie door nieuwe met een langere dracht, de vervanging van de huidige Lance door een nieuwe met een groter bereik en de invoering van nieuwe lucht-grond wapens voor de F-16 ter vervanging van een deel van de thans beschikbare wapens. Dit laatste is vanzelfsprekend mede afhankelijk van het al dan niet plaatsen van kruisvluchtwapens op Nederlands grondgebied. Gaat de plaatsing niet door, dan zal de voorgenomen afschaffing van de nucleaire taken van de F-16 en de Orion in bondgenootschappelijk overleg opnieuw worden overwogen.

Conventionele krachtsverhouding

De bestaande onevenwichtigheden op conventioneel gebied krijgen door de mogelijke vermindering van de aantallen middellange- en kortere-afstandwapens extra nadruk. De noodzaak deze onevenwichtigheden ongedaan te maken, wordt dan ook alleen maar groter.

Een toereikende conventionele verdediging is ook van belang wegens de ontwikkelingen op conventioneel gebied bij het Warschaupact. Het militaire denken in de Sovjet-Unie gaat namelijk steeds meer uit van de mogelijkheid een conflict met louter conventionele middelen te beslechten en zo snel mogelijk beslissende voordelen op de tegenstander te behalen. Snelle en verrassende aanvallen tegen nucleaire doelen in West-Europa zouden de Navo de mogelijkheid moeten ontnemen kernwapens te gebruiken en de Verenigde Staten ervan moeten weerhouden strategische kernwapens ter verdediging van West-Europa in te zetten. Een snelle opmars zou de Sovjet-Unie vervolgens in staat moeten stellen de bondgenootschappelijke verdediging te overrompelen en de Navo voor voldongen feiten te plaatsen.

Om deze doelstellingen te kunnen verwezenlijken, moet het Warschaupact beschikken over zeer mobiele conventionele strijdkrachten met een grote vuurkracht, die slechts een korte voorbereidingstijd nodig hebben om een offensief te kunnen uitvoeren. De invoering van grote aantallen nieuwe tanks en gepantserde wiel- en rupsvoertuigen, brugslagmateriaal, de vergroting van de vuurkracht van de artillerie-eenheden en de verbeterde uitrusting van luchtlandingstroepen van de Sovjet-Unie passen in dit kader. Meer in het algemeen geldt dat de Sovjet-Unie onverminderd doorgaat met haar wapenproduktie. Vooral de negentien in de Duitse Democratische Republiek gestationeerde divisies van de Sovjet-Unie lenen zich voor een verrassingsaanval.

Voor de Navo zijn de mogelijkheden onevenwichtigheden op conventioneel gebied ongedaan te maken beperkt. Uitbreiding van de conventionele strijdkrachten is niet te verenigen met de beperkte defensiebudgetten en de personeelstekorten in veel Navo-landen. Het is bovendien de vraag of een dergelijke uitbreiding van de conventionele middelen de Navo soelaas biedt. Evenwichtige conventionele krachtsverhoudingen zijn op zichzelf immers niet voldoende om een tegenstander van agressie te weerhouden. Vooralsnog kunnen nuclaire wapens niet worden gemist.

Wel zijn er mogelijkheden de conventionele bewapening kwalitatief te verbeteren. Het gaat in de eerste plaats om de toepassing van nieuwe technologieën, die een kwantitatief tekort aan defensieve middelen tot op zekere hoogte kunnen compenseren. In de tweede plaats is de Navo erin geslaagd een raamwerk op te stellen waarbinnen militair-operationele concepties worden geïnventariseerd en omschreven. Dit Conceptual Military Framework (CMF), dat in 1985 door de bondgenoten is goedgekeurd en in mei 1987 bijgesteld, vormt de grondslag voor het stellen van prioriteiten en het geven van richtlijnen voor de lange termijn. De lange-termijnplannen van de bondgenoten lopen veelal uiteen door verschillen in geografische ligging, politiek-strategische opvattingen en historisch bepaalde militaire voorkeuren. Met het CMF wordt nu geprobeerd meer eenheid in de lange-termijnplannen te brengen en zo de mogelijkheden voor operationele en materiële samenwerking te vergroten. Een dergelijke samenwerking leidt tot grotere doelmatigheid en een sterkere conventionele verdediging. Datzelfde geldt voor taakspecialisatie, waarop elders in dit hoofdstuk wordt ingegaan.

Raamwerk voor wapenbeheersing

De hierboven genoemde ontwikkelingen kunnen verstrekkende gevolgen voor onze veiligheid hebben en roepen de vraag op welke rol wapenbeheersing kan spelen in het westelijke veiligheidsbeleid op de wat langere termijn. Nu er weer schot zit in het wapenbeheersingsoverleg, is het gewenst de vele voorstellen op het gebied van wapenbeheersing in

samenhang met elkaar te bezien. Die samenhang kan worden bevorderd door de beginselen en de doelstellingen die ten grondslag liggen aan het Westerse beleid inzake wapenbeheersing en wapenbeperking in een alomvattend raamwerk neer te leggen.

De ministers van Buitenlandse Zaken van de Navo hebben na afloop van hun halfjaarlijkse vergadering op 12 juni te Reykjavik opdracht gegeven een studie te verrichten naar een alomvattende wapenbeheersingsstrategie wegens de snelle, vaak ingrijpende ontwikkelingen op het gebied van de wapenbeheersing van de laatste tijd. Een raamwerk voor wapenbeheersing maakt het mogelijk voorstellen op deelgebieden zorgvuldig af te wegen tegen het Westerse belang van het instandhouden van een geloofwaardige, op de strategie van het aangepaste antwoord berustende verdediging.

Zo'n raamwerk behoort zeker de volgende, belangrijke elementen te omvatten:

- de volledige uitbanning van middellange-afstandwapens en van kortere-afstandwapens met een bereik van 500–1000 kilometer van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie;
- de halvering van het aantal strategische wapens van de Verenigde Staten en van de Sovjet-Unie;
- een algeheel verbod van chemische wapens;
- de totstandbrenging van een stabiel en veilig niveau van conventionele strijdkrachten in geheel Europa door bestaande onevenwichtigheden teniet te doen;
- verifieerbare reducties, leidend tot gelijke plafonds, van de te land geplaatste nucleaire wapens met een bereik van minder dan 500 kilometer van de Sovjet-Unie en van de Verenigde Staten, dit in samenhang met het vestigen van een conventioneel evenwicht en een algeheel verbod van chemische wapens.

De meeste van deze doelstellingen spreken voor zichzelf en zijn hierboven al toegelicht. Bijzondere aandacht behoeft de wapenbeheersing op conventioneel gebied. Door de ongunstige krachtsverhoudingen op conventioneel gebied zijn kernwapens des te belangrijker in de bondgenootschappelijke strategie en verdediging. Zij bieden als het ware «compensatie» voor de bestaande achterstanden op conventioneel gebied aan de zijde van de Navo. Vermindering van het aantal kernwapens accentueert dan ook de bestaande conventionele onevenwichtigheden tussen Navo en Warschaupact.

De Verklaring van Halifax, van 30 mei 1986, heeft nieuwe mogelijkheden geopend voor conventionele wapenbeheersing. De Navo stelde in deze verklaring immers voor het toepassingsgebied uit te breiden tot heel Europa van de Atlantische Oceaan tot de Oeral. Tijdens de bijeenkomst van de Noordatlantische Raad, in december 1986, hebben de ministers van Buitenlandse Zaken van de Navo hun opvattingen nader uiteengezet in de Verklaring van Brussel. Zij stelden afzonderlijke onderhandelingen voor: over vertrouwenwekkende maatregelen en over conventionele stabiliteit. Laatstgenoemde onderhandelingen zouden moeten worden gevoerd tussen de landen wier strijdkrachten het meest rechtstreeks zijn betrokken bij de veiligheid in Europa, namelijk die behorend tot de Navo en het Warschaupact. Sinds 17 februari 1987 voeren deze landen in Wenen voorbereidende besprekingen over conventionele wapenbeheersing.

Nederland streeft samen met zijn bondgenoten naar een zódanig stabiel en veilig evenwicht op een lager niveau tussen de conventionele strijdkrachten van de landen van het Warschaupact en van de Navo, dat bedreigende onevenwichtigheden verdwijnen en een verrassingsaanval

wordt uitgesloten. De Navo-landen willen de bestaande onevenwichtigheden stap voor stap ongedaan maken en in elke fase van de onderhandelingen vasthouden aan het beginsel van onverminderde veiligheid voor alle partijen. Overeen te komen maatregelen moeten voorts regionale onevenwichtigheden te niet doen, op geheel Europa van toepassing zijn, niet kunnen worden ontdoken en verifieerbaar zijn.

Dit zijn vèrstrekkende doelstellingen, zeker in het licht van het gecompliceerde karakter van aan conventionele strijdkrachten op te leggen beperkingen. Over dergelijke beperkingen kan bovendien niet geïsoleerd worden onderhandeld: ze hangen samen met de veranderingen in de omvang van de kernwapenarsenalen van Navo en Warschaupact.

Samen met de minister van Buitenlandse Zaken zal ik de Adviesraad Vrede en Veiligheid vragen te adviseren over de mogelijkheden en beperkingen van conventionele wapenbeheersing. Mede in het licht van de nu voorzienbare verminderingen van de kernbewapening zou in het bijzonder aandacht moeten worden besteed aan de strategie van de Sovjet-Unie en die elementen in de conventionele bewapening van het Warschaupact die bij uitstek geschikt zijn voor een verrassingsaanval en daardoor een extra bedreiging voor de stabiliteit in Europa vormen.

Nederland blijft samen met zijn bondgenoten streven naar een zinvol resultaat van de MBFR-onderhandelingen. De reactie van de Sovjet-Unie en haar bondgenoten op het westelijke voorstel van december 1985 is teleurstellend en heeft de onderhandelingen in een impasse gebracht.

Uitwerking van het slotdocument van de Europese Ontwapeningsconferentie (EOC)

De op 19 september 1986 in de Europese Ontwapeningsconferentie (EOC) bereikte overeenkomst heeft geleid tot grote aandacht voor het aspect van de militaire veiligheid van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE). De overeenkomst trad per 1 januari 1987 in werking met de uitwisseling door de 35 CVSE-landen van de zogenaamde jaarkalenders. Alle militaire oefeningen die in 1987 worden gehouden en meer dan 13 000 militairen omvatten, en de oefeningen voor 1988 waaraan meer dan 40 000 militairen deelnemen, worden hierin opgesomd. Nederland heeft de oefening van het Eerste legerkorps «Free Lion», die in 1988 wordt gehouden, aangemeld. De uitwisseling van de jaarkalenders en de aanmelding van militaire oefeningen is tot dusver goed verlopen.

Ook de waarnemingen van militaire oefeningen in het Warschaupact in het kader van de EOC verlopen beter dan in het verleden het geval was; zij geven meer inzicht in de aard van de militaire activiteiten. Dat neemt niet weg dat er mogelijkheden zijn de naleving van dit aspect van het EOC-akkoord te verbeteren en bepalingen in het akkoord over de jaarkalenders en waarnemingen te verduidelijken. Beide onderwerpen zijn aan de orde tijdens de derde CVSE-toetsingsconferentie in Wenen. Nederland heeft, gezien het politieke belang van een goede naleving van het EOC-akkoord, in 1987 waarnemers gestuurd naar alle voor waarneming opengestelde oefeningen in landen van het Warschaupact en zal dat ook in de komende jaren doen.

Het belang van dit soort vertrouwenwekkende maatregelen is niet gelegen in het ongedaan maken van onevenwichtigheden op conventioneel gebied. Zij dienen een minder vèrreikend doel: het vergroten van het inzicht in de aard en de bedoelingen van de wederzijdse militaire activiteiten. Voor de Navo is dat, gegeven de conventionele overmacht van het Warschaupact, van groot belang.

Europese samenwerking op veiligheidsgebied

De Westeuropese Unie (Weu). Het Europese overleg op veiligheidsgebied is het afgelopen jaar sterk toegenomen, zowel door bilaterale contacten tussen de Europese Navo-partners, alsook door overleg in de Westeuropese Unie (Weu), de Independent European Programme Group (IEPG) en de Eurogroep.

De revitalisering van de Weu in 1984 was geen plotselinge ommekeer, maar een uiting van de al veel langer bestaande wens standpunten van de Europese Navo-landen meer op elkaar af te stemmen. Eerder was, met beperkt succes, geprobeerd in het kader van de Europese Politieke Samenwerking (EPS) de samenwerking op veiligheidsgebied tussen de EG-landen te intensiveren. De Weu is thans een belangrijk politiek forum voor Europese veiligheidssamenwerking. Het is echter niet het enige: naast de EPS dienen de IEPG en de Eurogroep te worden genoemd. Nederland is in 1987 belast met het voorzitterschap van de Eurogroep. Tevens is ons land van 1 juli 1987 tot de zomer van 1988 voorzitter van de Weu. Europese samenwerking op het gebied van de veiligheid in de Weu en elders is er mede op gericht het Atlantisch bondgenootschap als geheel te versterken. In vergelijking met de beginjaren van de Navo is het economische, politieke en militaire belang van de Europese bondgenoten aanzienlijk toegenomen. Niet alleen in Europa zelf, maar ook in de Verenigde Staten wordt gepleit voor een grotere eigen verantwoordelijkheid van de Westeuropese landen voor de bondgenootschappelijke verdediging.

In dit verband is het voorstel van bondskanselier Kohl voor de oprichting van een Frans-Duitse brigade belangwekkend. Nagegaan zal worden of Nederland hieraan kan deelnemen. De Tweede Kamer zal hierover een notitie ontvangen, als de ontwikkeling van het Frans-Duitse overleg over die brigade daartoe aanleiding geeft.

Het streven naar Westeuropese veiligheidssamenwerking moet mede worden gezien tegen de achtergrond van de nucleaire pariteit die omstreeks 1970 is ontstaan tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Hierdoor kwam binnen de Navo een discussie op gang over de vraag met welke politieke en militaire middelen de veiligheid van West-Europa zo goed mogelijk aan die van de Verenigde Staten kon worden «gekoppeld». De aankondiging van het SDI-onderzoeksprogramma in 1983 was voor de Europese Navo-landen aanleiding tot een algemene gedachtenwisseling over de mogelijke implicaties van plaatsing van defensieve strategische systemen voor Europa. Ook de top van Reykjavik, in oktober 1986, leidde tot intensivering van het Westeuropese veiligheidsoverleg. Voor zover in dit verband bij sommigen de vrees leeft dat de Verenigde Staten de Westeuropese veiligheidsbelangen niet meer of in afnemende mate als de hunne beschouwen, meent de regering dat deze vrees ongegrond is.

Het belangrijkste gegeven dat aan Europese samenwerking op veiligheidsgebied ten grondslag ligt, is de militaire dreiging waarmee we worden geconfronteerd. Mede door het verschil in geografische ligging, oordelen West-Europa en de Verenigde Staten soms verschillend over de dreiging en over de wijze waarop deze het hoofd moet worden geboden. Centraal dient de vraag te staan hoe de Westeuropese bondgenoten vanuit hun eigen opvattingen en benaderingen een zo goed mogelijke bijdrage kunnen leveren aan de Westelijke verdediging en aan de wapenbeheersing.

De Adviesraad Vrede en Veiligheid (AVV) heeft in zijn in juni jl. aangeboden advies «Westeuropese veiligheidssamenwerking: een Atlantische noodzaak» een grondige analyse gewijd aan dit vraagstuk. Terecht wijst

hij een benadering af die zou berusten in een zekere ontkoppeling van de veiligheid van West-Europa van die van de Verenigde Staten. Onder aanvaarding van het Amerikaanse leiderschap dient West-Europa alle mogelijkheden te gebruiken de samenhang in het bondgenootschap te versterken. In dit verband pleit de AVV voor een bredere inhoud van het begrip «burden-sharing»: niet alleen de financieel-economische lastenverdeling binnen het bondgenootschap is van belang, ook de politieke en militaire aspecten verdienen de aandacht. Gegeven de stand van de Europese integratie, die geen grote stappen op het gebied van de Europese veiligheidssamenwerking toelaat, kiest de AVV voor een stapsgewijze benadering.

De regering meent dat de samenwerking op veiligheidsgebied in de Europese Gemeenschap op langere termijn moet worden uitgebreid. Zolang de mogelijkheden daartoe echter om politieke redenen beperkt zijn, kan in een overgangssituatie de Weu een belangrijke rol spelen. De IEPG dient zich, in goede samenspraak met de Weu, te concentreren op materieelsamenwerking; in hoofdstuk VI wordt nader ingegaan op de activiteiten van de IEPG. De Eurogroep is vooral van belang voor het onderhouden van contacten met de «flanklanden» in Europa en voor de voorlichting in de Verenigde Staten over de Europese defensie-inspanning.

De regering heeft in haar Notitie inzake het Nederlandse Voorzitterschap van de Westeuropese Unie van 18 juni 1987 de politieke doelstellingen uiteengezet van de sinds 1984 gerevitaliseerde Weu. In het licht hiervan is het van bijzondere betekenis dat de ministers tijdens hun bijeenkomst van 28 april jl. in Luxemburg opdracht hebben gegeven tot het opstellen van een document waarin de beginselen van de Europese veiligheid worden beschreven. Dit document wordt tijdens de ministeriële zitting in Den Haag van 26 en 27 oktober a.s. besproken. Een bijzonder aspect van de beoogde intensivering van de politiek-militaire discussie over veiligheidsproblemen is de betrokkenheid, sinds 1984, van de ministers van Defensie bij het werk van de Weu. Onverlet de samenwerking in de Navo, kunnen de Weu-landen, die alleen al om geografische redenen voor gemeenschappelijke defensieproblemen staan, zich bezinnen op een doelmatiger gebruik van de beperkte beschikbare middelen. Tijdens het Nederlandse voorzitterschap zal de discussie hierover worden gestimuleerd; zo zal in het voorjaar van 1988 een «workshop» aan dit vraagstuk worden gewijd.

De instandhouding van een sterke technologische en industriële basis in Europa, die kan worden gebruikt voor produktie onder concurrerende voorwaarden van Europese wapensystemen, is van groot belang. Een evenwichtiger verhouding tussen het Amerikaanse en het Westeuropese aandeel in de materieelvoorziening van het bondgenootschap is gewenst. In algemene zin kan de Weu hieraan een bijdrage leveren. Het belangrijkste forum voor Europese materieelsamenwerking blijft echter de IEPG.

De Eurogroep. In 1987 bekleedt Nederland het voorzitterschap van de Eurogroep. Tijdens dit voorzitterschap krijgen de voorlichtingsactiviteiten in de Verenigde Staten bijzondere aandacht. De verdeling van de lasten van de bondgenootschappelijke verdediging blijft actueel. In de Verenigde Staten wordt vaak kritiek geuit op de Europese defensie-inspanning, die in vergelijking met de Amerikaanse onvoldoende zou zijn. Minister Weinberger heeft deze kritiek onlangs opnieuw weerlegd in zijn jaarlijkse «Report on Allied Contributions to the Common Defense». Bovendien blijkt in opiniepeilingen de steun onder de Amerikaanse bevolking voor het bondgenootschap onverminderd groot te zijn. In de media echter wordt herhaaldelijk gewezen op vermeende Europese tekortkomingen, vaak in verband met andere transatlantische geschilpunten, zoals de

handelsbetrekkingen en mogelijk optreden buiten het Navo-verdragsgebied. De landen van de Eurogroep werken samen om feitelijke informatie te verschaffen over hun defensie-inspanning. De Eurogroep probeert met een film, een brochure en foldermateriaal een breed Amerikaans publiek te bereiken. Periodiek organiseert zij reizen van deskundigen naar de Verenigde Staten voor gesprekken met politici, ambtenaren, journalisten en zakenlieden, met als algemeen doel bij te dragen tot een goede verstandhouding tussen de Navo-partners.

Met hetzelfde doel is in mei 1987 in Washington een seminar gehouden, waar Europeanen voor het eerst op politiek niveau met Amerikanen van gedachten wisselden over de Europese defensie-inspanning. Aan de orde kwamen onder meer de conventionele verdediging van Europa, bondgenootschappelijke samenwerking op verschillende gebieden en de lastenverdeling. Het seminar won nog aan actualiteit door de discussie over de dubbele nul-optie en de mogelijke gevolgen daarvan voor Europa. Regelmatige gedachtenwisselingen tussen Amerikanen en Europeanen zijn van groot belang voor de kennis van en het begrip voor elkaars standpunten op veiligheidsgebied. De Eurogroep zal hierin een taak blijven vervullen.

Taakspecialisatie

Nederland pleit al jaren voor taakspecialisatie in de Navo. De reacties van bondgenoten op hiertoe strekkende pleidooien waren tot voor kort overwegend onverschillig of afwijzend. De begrippen taakverdeling en taakspecialisatie werden wel beschouwd als dekmantel voor eenzijdige vermindering van taken.

Vooral de grotere landen willen zoveel mogelijk vasthouden aan een evenwichtige samenstelling van hun krijgsmacht en hun krijgsmachtdelen, omdat zij niet voor belangrijke onderdelen van hun verdediging afhankelijk willen worden van andere landen. Ook de organisatie van de bondgenootschappelijke verdediging beperkt de mogelijkheden tot specialisatie, bijvoorbeeld door de indeling van de Centrale sector in legerkorpsvakken voor de verdediging waarvan één land de eerste verantwoordelijkheid draagt. Voor deze organisatie is indertijd bewust gekozen om de militaire en politieke risico's over de bondgenoten te spreiden. Bovendien stelt de nationale souvereiniteit van de Navo-landen grenzen: het is uiteraard niet mogelijk verschuivingen in taken aan landen op te leggen.

De Weu is één van de organisaties waarin Nederland heeft voorgesteld de bilaterale en regionale samenwerkingsprojecten te inventariseren. Zo'n inventarisatie kan nieuwe mogelijkheden voor defensiesamenwerking aan het licht brengen. Overigens staat bij deze inventarisatie niet langer de wenselijkheid van taakspecialisatie voorop, maar de behoefte aan een doelmatiger besteding van middelen («resource management»).

Onder invloed van de toenemende spanning tussen kostenstijgingen voor defensiematerieel en beperkte financiële middelen, wordt allengs minder negatief geoordeeld over taakspecialisatie. Dit bleek onder meer tijdens een seminar van de Eurogroep in Odense in oktober 1986. Eén van de conclusies van dit seminar was dat specialisatie, operationele samenwerking en materieelsamenwerking mogelijkheden bieden tot grotere kosteneffectiviteit. Ook hier toonden zich vooral grotere landen huiverig voor specialisatie; deze werd vooral aanbevolen voor kleinere landen of voor een klein en een groot land die samen taken uitvoeren in een zelfde regio. Tijdens de ministeriële vergadering van de Eurogroep in mei 1987 is besloten dat tijdens bilaterale stafgesprekken buurlanden samen zullen nagaan welke mogelijkheden tot specialisatie op functioneel en geografisch gebied bestaan en welke andere landen daarbij kunnen worden betrokken.

Voorlopig zijn slechts beperkte resultaten te verwachten. Taakspecialisatie kan alleen slagen als wordt rekening gehouden met factoren als de nationale planningsprocedures, de verschillende karakteristieken van de krijgsmachten van de Navo-landen, industriële belangen en tradities. Dergelijke factoren kunnen niet zo maar ter zijde worden geschoven. Voorstellen tot grootscheepse verschuivingen in taken zijn dan ook op voorhand tot mislukken gedoemd.

De komende jaren zal verder worden gezocht naar mogelijkheden tot taakspecialisatie. Daartoe moet allereerst naar de plannen op lange termijn worden gekeken, omdat voor de korte termijn doorgaans al financiële en andere verplichtingen zijn aangegaan en dus geen besparingen meer mogelijk zijn. Door tijdige inventarisatie en informatie-uitwisseling is het mogelijk terreinen te kiezen die voor taakspecialisatie op beperkte schaal in aanmerking komen.

Multinational Force and Observers (MFO) in de Sinaï

De MFO functioneert in het kader van het Egyptisch-Israëlisch vredesverdrag van 20 maart 1979. Zij ziet toe op de naleving van de bij dit verdrag overeengekomen regeling van de veiligheid in de Sinaï. Sinds april 1982 levert Nederland met een verbindingseenheid en een eenheid van de Koninklijke marechaussee een bijdrage aan de MFO. De sterkte van het Nederlandse contingent, dat zijn taak voortreffelijk vervult, bedraagt thans 117 militairen.

De MFO vervult een belangrijke rol bij het herstel van het vertrouwen tussen Israël en Egypte en levert een bijdrage van betekenis aan het vredesproces in het Midden-Oosten. De regering zal daarom in 1988 een mogelijk verzoek van de directeur-generaal MFO om de Nederlandse bijdrage aan deze vredesmacht met opnieuw twee jaar te verlengen in welwillende overweging nemen.

HOOFDSTUK II. FINANCIËN

Inleiding

Mede naar aanleiding van de parlementaire behandeling van de defensiebegroting voor 1987 en het feitenonderzoek naar die begroting is – zoals in de inleiding al is vermeld – de memorie van toelichting 1988 enigszins van opzet gewijzigd. Naast meer nadruk op de artikelsgewijze toelichting, wordt gewerkt aan een gewijzigde indeling van de begroting. Daarover wordt gesproken in de interdepartementale werkgroep herziening comptabiliteitswet (IWHCW). Met de uitkomsten van haar werk zal in de ontwerp-begroting 1989 rekening worden gehouden.

Financieel kader 1988

De defensiebegroting 1988 berust, in overeenstemming met het regeerakkoord, op het uitgangspunt van een reële groei van de uitgaven met 2%. Deze groei wordt berekend aan de hand van de zogeheten relevante defensie-uitgaven.

Daaronder wordt verstaan het gehele defensiebudget na aftrek van exogeen gefinancierde posten als militaire pensioenen en wachtgelden, onroerend-goedbelasting, zoneringsgelden en milieuheffingen. Ook het in de uitgavenbegroting begrepen bedrag voor desalderingen – posten uit de ontvangstenbegroting waar corresponderende uitgaven tegenover staan – valt buiten de berekeningsgrondslag voor de reële groei. Na aftrek van deze voor de groei niet-relevante defensie-uitgaven in de begroting 1987 resteert ongeveer *f* 11,7 miljard. De over dat bedrag berekende 2% groei komt overeen met *f* 234 miljoen. Daarnaast beïnvloedt de toename in de bijdrage van Binnenlandse Zaken aan de kosten van de pakketvergelijking militair personeel de groei in positieve zin met *f* 10 miljoen.

Factoren die deze groei van *f* 244 miljoen in 1988 beperken zijn (in miljoenen guldens):

– de ombuiging op de begroting op grond van de besluitvorming over de «hangpuntenbrief»	– 6,2
– het aandeel van Defensie in de compensatie van: de tegenvallende prijsontwikkeling 1987 (aanvankelijk geboekt voor 108,8 miljoen)	– 98,4
– de tegenvallende prijsontwikkeling 1988	– 30,4
– het gecorrigeerde aandeel voor 1988 in de afslanking van de rijksoverheid, inclusief de doorwerking van de afslanking 1987 (per saldo)	– 47,2
– de bijdrage in de compensatie van de meerkosten Oosterschelde-werken	– 6,6
	– 188,8

Van de reële groei in 1988 resteert na verwerking van bovengenoemde mutaties nog ongeveer f 55 miljoen. Ten opzichte van de relevante defensie-uitgaven van ongeveer f 11,7 miljard komt dit overeen met een groeipercentage van 0,5.

Daarnaast vervalt, als gevolg van de besluiten over de «hangpuntenbrief», vanaf 1988 de bijdrage van Binnenlandse Zaken voor de kosten van het Korps mobiele colonnes van f 27,1 miljoen. Daarvoor zijn binnen de defensiebegroting gelden vrijgemaakt. Dit heeft echter geen invloed op het totaalbedrag van de defensiebegroting.

Het totaalbedrag van de ontwerp-begroting voor 1988 berust echter niet alleen op de toevoeging van de reële groei. Ook zogeheten technische bijstellingen beïnvloeden het totaalbedrag. Deze hebben betrekking op wijzigingen in de voor de groei niet-relevante uitgaven en budget-aanpas-

singen voor gewijzigde lonen en prijzen. Daarnaast zijn met ingang van 1987 aan de defensiebegroting de premielasten voor de nieuwe werkloosheidswet voor dienstplichtig personeel toegevoegd. Met ingang van 1 januari 1987 is die werkloosheidswet voor dat personeel van toepassing.

Rekening houdend met het voorgaande beloopt de ontwerp-begroting 1988 *f* 13 723,1 miljoen. Neemt men als uitgangspunt het in de Miljoenennota 1987 voor 1988 geraamde bedrag van *f* 13 869,7 miljoen dan komt het totaalbedrag van de ontwerp-begroting voor 1988 als volgt tot stand:

			f 13 869,7
Meerjarencijferbrief			
– afslanking burgerpersoneel 1988			– f 55,9
Voorjaarsnota 1987			
– loonbijstelling	– f 2,2		
– compensatie Oosterschelde	– f 6,6		
– NWW-premie dienstplichtigen	+ f 65,0		
– diversen	– f 2,6		
– flankerend beleid bij reductie burgerpersoneel	+ f 4,3		
– correctie reductie burgerpersoneel 1987	+ f 7,8		
		f	65,7
Overige mutaties			
– bijstelling desalderingen	– f 12,9		
– prijsbijstelling 1987	– f 73,3		
– ombuiging kaderbrief 1988	– f 98,4		
– ombuiging hangpuntenbrief (i.v.m. tegenvallende prijsontwikkeling 1988)	– f 30,4		
– uitvoering hangpuntenbrief	– f 6,2		
– loonbijstelling	f 55,2		
– correctie reductie burgerpersoneel 1988–1990	f 4,6		
– oplossing knelpunten arbeidsmarkt	f 5,0		
		– f	156,4
		f	13 723,1

In de Miljoenennota 1988 is voor de jaren 1989 en volgende in de meerjarenramingen uitgegaan van ongeveer 2% reële groei per jaar.

Bestedingen

Uitgesplitst naar verschillende bestedingscategorieën biedt de ontwerpbegroting 1988 het volgende beeld:

	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Bezoldiging vrijwillig dienend militair personeel en dienstplichtig personeel	4 041	3 796
Bezoldiging burgerpersoneel	1 407	1 407
Overige personele exploitatie	897	876
Totale personele exploitatie	6 345	6 079
Materiële exploitatie	2 247	2 088
Totaal exploitatie	8 592	8 167
Investeringen infrastructuur en bouw	664	584
Investeringen groot materieel	3 050	3 530
Totaal investeringen	3 714	4 114
Pensioenen en Wachtgelden	1 390	1 377
Civiele verdediging	27	–
Totaal budget	13 723	13 658

Flexibiliteit van de defensiebegroting

De begrippen «vrije ruimte» en «flexibiliteit» komen in het verband van de defensiebegroting en het defensieplan nogal eens ter sprake. Flexibiliteit van de defensie-uitgaven is belangrijk voor een zo doelmatig en doeltreffend mogelijke financiële planning van de defensie-uitgaven. Door het bedrijfsmatig karakter van een groot deel van de defensie-inspanning en de veelal over een aanzienlijk aantal jaren gespreide investeringsprojecten wordt op een deel van het defensiebudget voortdurend een beslag gelegd. Aantasting van dat deel leidt tot ernstige verstoringen in de dagelijkse bedrijfsvoering en de structuur van de defensie-organisatie, met inbegrip van lopende materieelvervangingsprojecten.

Andere delen van het defensiebudget zijn minder inflexibel. Dat geldt vooral voor de toekomstige geplande investeringen. De financiële flexibiliteit en planflexibiliteit verschaffen inzicht in de financiële opbouw van de defensiebegroting en het defensieplan. Daarbij kan door normen te stellen de financiële planning worden gestuurd.

Onder flexibiliteit wordt verstaan de mogelijkheid een bepaald deel van het defensiebudget op een andere wijze aan te wenden dan waarvoor het in de planning is bestemd. De inhoud van de flexibiliteit is afhankelijk van het karakter van de geplande uitgaven. Niet in alle gevallen is het mogelijk het geld anders te besteden. De volgende uitgavencategorieën zijn te onderscheiden:

- personele exploitatie;
- materiële exploitatie;
- investeringen voor groot materieel en bouw.

Uitgaven voor personele exploitatie. Een ander gebruik van uitgaven voor personele exploitatie is in het algemeen niet mogelijk en wel om de volgende redenen:

a. Aan deze uitgaven liggen verplichtingen in de vorm van arbeidsovereenkomsten ten grondslag. Het verbreken van deze verplichtingen is in principe wel mogelijk maar gaat gepaard met nagenoeg even hoge afvloeiingskosten.

b. Deze uitgaven raken rechtstreeks de gevechtskracht en/of de dagelijkse bedrijfsvoering van de defensie-organisatie.

Uitgaven voor materiële exploitatie. Voor een deel hangen deze uitgaven rechtstreeks samen met die voor personele exploitatie. Voor een ander deel hebben ze betrekking op de instandhouding en exploitatie van aanwezige en operationele wapensystemen. Een andere besteding van deze uitgaven zou de gevechtskracht en de dagelijkse bedrijfsvoering aantasten en is daarom nauwelijks mogelijk.

Uitgaven voor investeringen voor groot materieel en bouw. Deze uitgaven zijn te onderscheiden in de volgende categorieën:

a. Juridische verplichtingen. Deze uitgaven liggen contractueel vast. Daarom is alternatieve aanwending nauwelijks mogelijk. Aanpassing of annulering van de contracten is technisch mogelijk, maar zal per saldo betrekkelijk gering financieel voordeel bieden. Beperkte flexibiliteit biedt aanpassing van het betaalschema als de contracten dit toestaan. Spreiding van de betalingen leidt weliswaar tot lagere uitgaven per jaar, maar dit effect wordt ten dele teniet gedaan door hogere kosten in verband met rente-clausules. In de praktijk blijkt alternatieve aanwending van juridisch verplichte uitgaven niet mogelijk.

b. Complementaire verplichtingen. Het gaat om (nog) niet juridisch verplichte uitgaven die nodig zijn voor de completering van (wapen)systemen en voor bedrijfsmatige vervangingen. Aangezien er een rechtstreeks

verband bestaat met de juridische verplichtingen en de dagelijkse bedrijfsvoering, bestaan ook in dit geval op korte termijn nauwelijks alternatieve aanwendingsmogelijkheden.

c. Planmatige investeringen. In dit geval gaat het om investeringen waarin de plannen voorzien, maar waarvoor nog geen verplichtingen zijn aangegaan. Hier is in principe alternatieve aanwending mogelijk, zij het dat daarmee op termijn de taakuitvoering in het geding komt.

De flexibiliteit bestaat dus uit de niet- verplichte uitgaven ten laste van de artikelen groot-materieel en bouw samen. Indien alleen de juridische verplichtingen in mindering worden gebracht, resteert de financiële flexibiliteit; wanneer ook de complementaire verplichtingen worden afgetrokken, resteert de planflexibiliteit.

Omvang planflexibiliteit

De planflexibiliteit moet in het kader van de financiële planning een bepaalde minimum-omvang hebben. Omdat de investeringsbudgetten zowel per krijgsmachtdeel als van jaar tot jaar kunnen fluctueren is gekozen voor een normatief percentage van de omvang van de begrotingsartikelen voor groot materieel en bouw samen. Dit percentage moet tenminste 3% in het lopende begrotingsjaar, 5% in het komend begrotingsjaar en telkens 5% hoger in elk van de drie daaropvolgende jaren bedragen. Daarom is de norm nu:

1987	1988	1989	1990	1991	
3%	5%	10%	15%	20%	(percentages)
100	200	400	650	900	(bedragen in miljoenen guldens)

Realisatie begrotingen 1985 en 1986 (exclusief mobiele colonnes)

Hierna is de ontwikkeling geschetst voor de jaren 1985 en 1986 van de autorisatiebegroting tot en met de realisatie.

	Pers. expl.	Mat. expl.	Inves.	Pens. Wachtg.	Exog.	Totaal
1985						
Autorisatiebegroting	5 878	2 014	4 128	1 332	42	13 394
in %	43,9	15,1	30,8	9,9	0,3	100,0
Eerste wijzigingsvoorstel n.a.v. Voorjaarsnota 1985	20	80	–5	–	–	95
Slotregularisatiewetvoorstel	66	–24	111	–57	4	100
Overschrijvingen ex art. II CW	–19	19	–	–	–	0
Totaal realisatie	5 945	2 089	4 234	1 275	46	13 589
in %	43,7	15,4	31,2	9,4	0,3	100,0
1986						
Autorisatiebegroting	6 000	2 046	4 311	1 340	42	13 739
in %	43,6	14,9	31,4	9,8	0,3	100,0
Eerste wijzigingsvoorstel n.a.v. Voorjaarsnota 1986	19	–98	60	–	–	–19
Slotregularisatiewetsvoorstel	–5	129	–9	–43	–	72
Overschrijvingen ex art. II CW	–9	9	–	–	–	0
Totaal realisatie	6 005	2 086	4 362	1 297	42	13 792
in %	43,5	15,2	31,6	9,4	0,3	100,0

HOOFDSTUK III. DE KRIJGSMACHT

Inleiding

Uitvoering van de plannen in 1988

Sinds het opstellen van het defensieplan 1987–1996 heeft zich een aantal interne en externe ontwikkelingen voorgedaan, waardoor dit plan moet worden aangepast. Voor het jaar 1988 zijn van belang de tegenvallers in de raming voor prijsbijstelling uit de kaderbrief en «hangpuntenbrief» over de begroting 1988 van ongeveer *f*129 miljoen, de financiële gevolgen van de afslanking burgerpersoneel voor dat jaar van per saldo *f*47 miljoen en de ombuiging op de defensiebegroting van *f*6,2 miljoen. Daarnaast dienen de uitgaven voor het korps mobiele colonnes, nu de bijdrage van Binnenlandse Zaken vervalt, te worden opgevangen. Dit laat overigens de bestaande verantwoordelijkheden met betrekking tot het korps onverlet.

In verband met de genoemde externe ontwikkelingen zijn de budgetten van de Koninklijke marine, de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht, uitgaande van 2% reële groei, achtereenvolgens met *f*55, *f*92 en *f*53 miljoen verlaagd. De begrotingen van de centrale organisatie en de Koninklijke marechaussee zijn achtereenvolgens met *f*10 en *f*0,5 miljoen verlaagd in verband met de uitvoering van de afslankingsoperatie. Daarnaast heeft zich een aantal interne ontwikkelingen voorgedaan – zoals de uitvoering van het personeelsbeleidplan, verhoging van de uitgaven voor materiële exploitatie, automatisering en verbetering van de infrastructuur – die hebben geleid tot een herschikking binnen het defensiebudget van ongeveer *f*200 miljoen in 1988.

De maatregelen die voor 1988 nodig zijn, zijn in deze begroting verwerkt. Het gaat daarbij vooral om investeringen in groot materieel. De gevolgen voor volgende jaren zullen worden bezien bij de opstelling van het plan 1989–1998.

De Koninklijke marine

Groep escorteschepen. Zoals gepland zijn in 1986 de beide luchtverdedigingsfregatten Jacob van Heemskerck en Witte de With in dienst gesteld. De eerste twee fregatten van de Van Speijk-klasse zijn inmiddels aan Indonesië overgedragen. De andere twee schepen zullen achtereenvolgens in het najaar van 1987 en het voorjaar van 1988 worden overgedragen.

In de voortgangsrapportage over de grote materieelprojecten van december 1986 (Kamerstuk II, 19700, X, nr. 14) werd U meegedeeld dat de bij de bouw van de M-fregatten opgetreden vertragingen van incidentele aard waren. Thans blijken de gemelde vertragingen op Sewaco-gebied ook gevolgen te hebben voor de planning van het project. (Zie ook hoofdstuk VII.)

Het «tactical towed array sonar system» (Tactas) is een passief akoestisch systeem om onderzeeboten op lange afstand op te sporen. Achter een schip wordt op enige afstand een keten van hydrofoons door het water gesleept. De hydrofoons vangen het door de onderzeeboot uitgestraalde geluid op zonder dat het met Tactas uitgeruste schip eerst zelf een signaal uitzendt, zoals bij het gebruik van actieve sonar het geval is. Om wapens te kunnen inzetten, is het nodig de positie van de vijandelijke onderzeeboot nauwkeurig te bepalen. Aangezien met passieve sonarapparatuur de afstand niet nauwkeurig kan worden gemeten, is voor de bepaling van de positie van de onderzeeboot assistentie van een helikopter of een maritiem patrouillevliegtuig nodig. In verband met de onbekendheid met Tactas is destijds beslist voorlopig slechts twee van

deze systemen aan te schaffen. Deze zijn geïnstalleerd aan boord van twee Van Speijk-klasse fregatten en zijn technisch en operationeel grondig geëvalueerd. Deze evaluatie heeft uitgewezen dat het systeem goed past in het onderzeebootbestrijdingsconcept van de Koninklijke marine. Op grond van de ervaringen en van wetenschappelijk onderzoek, is de behoefte aan Tactas-systemen bepaald op tenminste twee per escortegroep. De totale behoefte is dus acht systemen; daarbij is rekening gehouden met het verrichten van onderhoud. Aanvankelijk was het de bedoeling Tactas aan boord van de S-fregatten te installeren. Daarvoor was echter een te forse en te dure scheepsbouwkundige ingreep noodzakelijk. Nu bestaat het voornemen de systemen aan boord van de M-fregatten te plaatsen. Bij het ontwerp van deze schepen is met plaatsing rekening gehouden. Bovendien veroorzaken de M-fregatten zelf weinig geluid, wat voor het werken met gesleepte passieve sonar erg gunstig is.

Het U in de brief van 1 december 1986 (Kamerstuk II, 19 700, X, nr. 13) meegedeelde voornemen tot verwerving van Tactas-systemen, wordt in 1987 ten uitvoer gelegd door een contract te sluiten. Er wordt gedacht aan de verwerving van acht systemen.

Onderzeedienst. Bij het bepalen van het benodigde aantal onderzeeboten staan de taken in crisis- en oorlogstijd centraal. Deze taken zijn onder andere verkenning, onderzeebootbestrijding en bestrijding van oppervlakteschepen. De Koninklijke marine beschikt over conventionele onderzeeboten met diesel-elektrische voortstuwing. De onderzeeboot beschikt, ongeacht het type voortstuwing, over een zeer grote slagkracht. Een belangrijk pluspunt van de conventionele onderzeeboot is dat hij zeer geruisarm is en daardoor bijzonder geschikt voor de onderzeebootbestrijding. In vergelijking met een nucleair voortgestuwde boot is zo'n onderzeeboot op passieve wijze vrijwel niet op te sporen.

De snelheid van een onderzeeboot is betrekkelijk laag. Door in oorlogstijd de thuishavens van de onderzeeboten dichter bij het operatieterrein te kiezen, wordt de opmarstijd zo kort mogelijk gehouden. Dat bevordert de effectieve patrouilleduur. Ongeveer 20% van de levensduur zijn de boten in onderhoud. Ook opleidingen leggen een flink tijdsbeslag op de onderzeeboten.

Al in 1972 kwam, mede op grond van deze overwegingen, de commissie Van Rijckevorsel tot de conclusie dat, met het oog op een aanvaardbare bijdrage aan de maritieme bondgenootschappelijke inspanningen ter zee, de Koninklijke marine over zes onderzeeboten met conventionele aandrijving moest beschikken. Ook bedrijfseconomische overwegingen («overhead») maken een squadron met tenminste zes onderzeeboten wenselijk. Dit aantal is daarom in de Defensienota 1984 gehandhaafd.

In de memorie van toelichting bij de begroting voor 1987 werd meegedeeld dat zou worden nagegaan of de onderzeedienst uit vier onderzeeboten van de Walrus-klasse en twee kleinere boten zou kunnen bestaan. Het ligt in het voornemen in het plan 1989–1998 voldoende geld te reserveren voor de bouw van zes onderzeeboten van de Walrus-klasse. Deze keuze is mede gemaakt uit het oogpunt van standaardisatie en een zo groot mogelijke operationele inzetbaarheid.

Gezien het tijdstip van het begin van de bouw van de vervangers van de Zwaardvis-klasse en de datum van het Walrus-ontwerp zullen zij uiteraard niet volledig gelijk zijn aan het eerste schip van de Walrus-klasse. Dit is overigens een bekend verschijnsel bij seriebouw over een langere periode. De romp zal ongewijzigd blijven. De apparatuur zal zoveel mogelijk gelijkvormig zijn. Door het opereren met één type onderzeeboot

worden de opleidingskosten van de bemanningen en de exploitatiekosten van de schepen zo laag mogelijk gehouden. Ook vergemakkelijkt dit de onderlinge uitwisselbaarheid van personeel tussen de boten.

Over de vertraging bij de bouw van de Walrus bent U ingelicht met de brief van 2 juli 1987 (Kamerstuk II, 19 700 X, nr. 57). Hr.Ms. Zeeleeuw zal naar verwachting in oktober 1988 proefvaren en Hr.Ms. Walrus in 1990. De volgende serie van twee onderzeeboten van de Walrus-klasse kampt eveneens met vertraging. In verband hiermee zullen de drie-cylinder onderzeeboten Hr.Ms. Zeehond en Hr.Ms. Potvis langer in dienst blijven.

Groep maritieme patrouillevliegtuigen. De faciliteiten voor training, simulatie, vluchtondersteuning en analyse worden volgens plan verwezenlijkt. De plannen om tot 20 bemanningen te komen, zullen waarschijnlijk omstreeks 1990 zijn uitgevoerd.

Groep helikopters. Over de Lynx-helikopter bent U op de hoogte gesteld in de brief van 11 maart 1987 (Kamerstuk II, 19 897, nr. 3). De aard van de problematiek maakt het noodzakelijk het voorgenomen standaardisatie- en moderniseringsprogramma versneld uit te voeren. De contracten voor het standaardisatiedeel zijn inmiddels afgesloten.

Over de mogelijke verwerving van de NH-90 ter vervanging van de Lynx bent U op 3 juni 1987 schriftelijk ingelicht (Kamerstuk II, 19 282, nr. 5).

Mijnenbestrijding. Mijnen werden veelal uitsluitend gelegd in ondiepe kustwateren nabij de kust en in de toegangen tot de havens. De technologische ontwikkelingen van de laatste jaren maken het evenwel mogelijk ook in dieper water mijnen te leggen. Het gebied waar mijnenbestrijdingsoperaties moeten kunnen worden uitgevoerd, wordt hierdoor aanzienlijk vergroot.

Bij de mijnenbestrijding nemen de Noordzee en de toegangen daartoe een bijzondere plaats in. De scheepvaart is daar door ondieptes, verkeersstelsels en dergelijke aan min of meer vaste routes gebonden. Door de geringe waterdiepte kunnen overal mijnen worden gelegd.

Mijnen worden bestreden met mijnenjagers en mijnenvegers. Een mijnenveger sleept een veegtuig achter zich aan. Dit tuig snijdt de verankeringskabel van de mijn door of simuleert door magnetische en/of akoestische signalen de passage van een schip. De mijnen exploderen achter de mijnenveger. De mijnenjager spoort de mijnen op met een sonar. Dit gebeurt voor het schip uit. Opgespoorde mijnen worden, indien zij gevaar kunnen opleveren voor de scheepvaart, met behulp van explosieven op veilige afstand van de mijnenjager onschadelijk gemaakt. Ongunstige water- of bodemcondities kunnen de opsporing van mijnen met behulp van mijnenjachtapparatuur ernstig bemoeilijken. Ook kunnen mijnen zó zijn ingesteld dat zij lastig zijn te vegen. Of de veeginstelling nodig voor het activeren van de mijn is niet bekend of niet instelbaar. Mijnenbestrijding kan daarom niet worden uitgevoerd door alleen mijnenjagen of alleen mijnenvegen, maar vergt een evenwichtige combinatie van beide.

De Koninklijke marine beschikt over:
- dertien mijnenjagers van de Alkmaar-klasse voor het opereren in waterdiepten van 10–80 m;
- elf mijnenvegers van de Dokkum-klasse voor de inzet in waterdiepten van 5–50 m.

Alle mijnenjagers van de Alkmaar-klasse (vijftien eenheden) zullen in 1990 aan de Koninklijke marine zijn overgedragen. De uit de jaren vijftig stammende mijnenvegers van de Dokkum-klasse zijn tegen die tijd aan het einde van hun technische levensduur. Uit in Navo-verband verrichte studies blijkt, in aanvulling op de Alkmaar-klasse mijnenjagers, een behoefte te bestaan aan zestien mijnenvegers voor de kustwateren en vijf mijnenbestrijdingsvaartuigen voor dieper water (80–300 m). Onderzocht wordt of de verwerving van nieuwe mijnenvegers samen met België en Noorwegen kan worden verwezenlijkt. In het geldende plan wordt nu nog rekening gehouden met de aanschaf van tien mijnenvegers voor de kustwateren en aanloopkosten voor twee mijnenbestrijdingsvaartuigen voor dieper water.

Hydrografie. Gezien de materiële staat van de opnemingsvaartuigen is besloten het levensverlengend onderhoud versneld uit te voeren. Dat gebeurt in 1988.

Korps mariniers. Het merendeel van de operationele eenheden van het Korps mariniers is ingedeeld bij de «UK/NL Amphibious Force». Volgens afspraak met het Verenigd Koninkrijk kunnen de Nederlandse mariniers alleen bij voldoende ruimte worden vervoerd aan boord van de Britse schepen die voor het transport van de Force zijn bestemd. Door het teruglopen van het aantal Britse amfibische schepen wordt het steeds twijfelachtiger of dit transport wel beschikbaar is. Daarom wordt al geruime tijd druk op Nederland uitgeoefend om zelf amfibische liftcapaciteit te verwerven.

Operationele ervaringen, onder andere uit de Falkland-oorlog, hebben geleerd dat gevechtstroepen moeten worden vervoerd met schepen die daarvoor zijn uitgerust. Het voorste echelon van de Force – ongeveer tweederde van de landingstroepen – moet vanaf amfibische schepen opereren. Deze schepen moeten lang op zee kunnen blijven zonder dat daardoor de operationele gevechtskracht van de ingescheepte landingstroepen afneemt. Ook moet vanuit zee personeel en materieel onmiddellijk aan land kunnen worden gezet. De gedachte van een gecombineerd derde bevoorradingsschip/amfibisch liftschip, waarvan in de Defensienota 1984 nog sprake was, is inmiddels verlaten. De eisen bleken niet te verenigen. Gedacht wordt nu aan de bouw van een schip van ongeveer 8000 ton, dat geschikt is voor het transport van 600 mariniers met uitrusting en materieel. De kosten worden nu geraamd op ƒ175 miljoen (prijspeil 1986). Met een eigen amfibisch liftschip kan het Korps mariniers zijn taken beter uitvoeren.

Een amfibisch liftschip kan ook van belang zijn als Nederlandse eenheden bij vredesoperaties en bij rampenbestrijding onder moeilijke omstandigheden moeten worden ingezet.

Een deel van de voor het Korps mariniers benodigde nachtzichtapparatuur is in 1986 besteld door aan te sluiten bij het desbetreffende project van de Koninklijke landmacht.

Munitie. Onder andere door aansluiting op een bestelserie van buitenlandse marines werd het mogelijk in 1986 en 1987 meer kapitale munitie te verwerven dan in de plannen was voorzien. Het betreft munitie voor onderzeebootbestrijding, luchtverdediging en oppervlakte oorlogvoering.

Overige vaartuigen. Het torpedowerkschip Hr.Ms. Mercuur is volgens plan in augustus 1987 aan de sterkte toegevoegd. De vervanging van havensleepboten werd de laatste jaren uitgesteld. De staat van deze

eenheden liet verder uitstel niet toe. Daarom werden naast de geplande vervanging van twee sleepboten in 1986 twee extra sleepboten versneld aanbesteed.

Infrastructuur. In de brief van 19 juni 1987 (Kamerstuk II, 19 455, nr. 3) is aangegeven, dat de Rijkswerf – mede om redenen van doelmatigheid – zal worden geconcentreerd op het terrein van de Nieuwe Haven te Den Helder. Met de investeringen is maximaal *f* 165 miljoen gemoeid. Daarmee is in de plannen van de Koninklijke marine rekening gehouden. De fasering van de te besteden gelden wordt aangepast. Op korte termijn zal een schepenlift van 2500 ton worden gebouwd met verschillende opstelplaatsen, waarvan één overdekt. Ook zullen vier nieuwe reparatiekades worden gebouwd. Naast de recent voltooide accuwerkplaats, zullen andere werkplaatsen en kantoren voor de werf worden verwezenlijkt. De bouw van een Centraal magazijnencomplex gaat voort. De bouw van een krachtwarmtestation op het terrein zal dit jaar beginnen. In combinatie met deze concentratie van inrichtingen op het Nieuwe Haven-terrein zal in de komende jaren veel samenhangende nieuwbouw (kantoren, legeringsruimte) op het Nieuwe Haven-terrein worden uitgevoerd. Ook de Bewapeningswerkplaatsen en de Mijnendienst zullen in de jaren negentig naar dit terrein overgaan. Met de bouw van het nieuwe marinevervoercentrum is dit jaar begonnen. Met dit alles zal aan het eind van de jaren negentig een doelmatige nieuwe infrastructuur voor de marinebasis Den Helder zijn verwezenlijkt. (Zie ook de brief van 14 maart 1986, Kamerstuk II, 19 455, nr. 1).

De Koninklijke Landmacht

Algemeen. In verband met de verkorting van de reactietijd van het Eerste legerkorps zijn in 1986 de genie-eenheden in de Bondsrepubliek Duitsland op volledige sterkte gebracht. Het materieel voor alle klein-verlofeenheden van de daar gelegerde eenheden is in de Bondsrepubliek Duitsland opgeslagen. In 1986 zijn de platte spoorwagons geleverd, zodat nu het zware materieel sneller naar het operatiegebied kan worden vervoerd. Over de resultaten van de studie naar de mogelijke plaatsing van een deel van een divisiestaf in de Bondsrepubliek zal de Kamer afzonderlijk worden ingelicht.

Manoeuvre. De instroming van de YPR-765 ter vervanging van de YP-408 verloopt nu volgens plan. Vanaf eind 1987 krijgen de pantserinfanterie-eenheden de beschikking over de in 1986 bestelde warmtebeeldapparatuur voor de YPR-765 en over het Tow-anti-tankwapen. De voor dit jaar voorziene invoering van opleidingsleermiddelen voor het laatstgenoemde systeem (Tow-night sight-trainer) moest met twee jaar worden uitgesteld. De opleiding wordt nu tijdelijk op het wapensysteem zelf gegeven.

Over het programma van de Leopard-1/V-tank is de Kamer ingelicht (Kamerstuk II, 19 700 X, nr. 50). Zij zal nog nadere informatie ontvangen. De warmtebeeldapparatuur voor de Leopard-1-tank zal niet voor 1988 worden besteld.

De verbeterde munitie voor het anti-tankwapen met middellange dracht, Dragon, is in 1986 besteld. De ontwikkeling in het verband van de Independent European Programme Group (IEPG) van een nieuw anti-tanksysteem voor de middellange afstand is vertraagd. In 1988 wordt begonnen met de eerste fase van de vervanging van de anti-tankwapens met korte dracht (Law) door een ander draagbaar systeem.

Het Eerste legerkorps beschikt voor beveiligings-, bewakings- en verkenningstaken over vier verkenningsbataljons en negen brigadeverkenningspelotons. In de toekomst zal de nadruk overigens meer komen te liggen op beveiligingstaken; dat vergt een aanpassing van de structuur van deze eenheden. Die zal zo goed mogelijk moeten zijn afgestemd op de meest voorkomende taken in oorlogstijd en ook moeten worden aangepast aan mogelijkheden voor opleiding en logistieke ondersteuning in vredestijd. De tot de M-113 familie behorende pantservoertuigen van de verkenningseenheden zijn technisch en voor een deel ook taktisch verouderd. Rekening houdend met de voorziene wijziging in de structuur van de verkenningseenheden wordt nagegaan of kan worden volstaan met levensduurverlengende maatregelen of dat vervanging nodig is. Zo mogelijk zal hiermee al in 1988 een begin worden gemaakt.

De ontwikkelingen met betrekking tot het project bewapende helikopters zijn in de brief van 3 juni 1987 geschetst (Kamerstuk II, 19 282, nr. 5). Het beleid is erop gericht eind dit jaar nadere besluiten worden te nemen.

Vuursteun. In 1986 werd de beproeving van de verbeterde getrokken vuurmond 155 mm met succes afgerond. Voorts werd het meervoudig raketsysteem (MLRS) met bijbehorende munitie besteld. De levering van een groot deel van deze munitie moest echter een jaar worden uitgesteld. Dankzij de verbeterde vuurmonden en het MLRS zal het legerkorps een agressor beter in de diepte kunnen bestrijden.

De ontwikkeling van een geautomatiseerd systeem voor de verwerking van vuursteuninformatie (Vuist) verloopt moeizaam. De vervanging van de Fadac (artillerievuurregelingscomputer) is hierdoor zó vertraagd dat als tussenoplossing is besloten in 1987 een relatief eenvoudig rekensysteem aan te schaffen.

Door de jaarlijkse bestellingen van moderne 155 mm munitie («improved conventional munition» ICM) wordt de achterstand in de voorraad zowel kwantitatief als kwalitatief geleidelijk ingelopen.

In 1987 is begonnen met de reorganisatie van de veldartillerie van het Eerste legerkorps om de vuursteun beter af te stemmen op het optreden van de manoeuvre-eenheden. Dit is nodig door recente operationele en technische ontwikkelingen, zoals de beschikbaarheid van moderne munitiesoorten met een grotere uitwerking (ICM). Omdat tevens de betrokken staven worden gereorganiseerd, kan personeel worden vrijgemaakt voor het formeren van de batterijen MLRS en de Batterij Speciale Opdrachten.

Commandovoering, verbindingen en gevechtsleiding. De invoering van het geautomatiseerde verbindingssysteem Zodiac verloopt trager dan verwacht. Er bestaat nog onvoldoende zekerheid over de technische en operationele betrouwbaarheid van de geautomatiseerde schakelautomaten. Daarom kon het systeem in 1986 niet worden besteld. Als de problemen tijdig worden opgelost, zal dat in 1987 wel gebeuren. Ook in de vervanging van radio-apparatuur en verbindingsbesturingssystemen («system control») is enige vertraging ontstaan, zodat de aanvankelijk voor 1988 voorziene bestellingen zijn uitgesteld.

De invoering in 1988 van het geautomatiseerd systeem voor berichtendistributie (Abdis) zal de informatieverwerking bij de staf van het legerkorps aanzienlijk verbeteren. Ook zal in dat jaar door middel van kleinschalige automatisering bij de staven van de divisies en brigades de commando- en bevelvoering verder worden verbeterd. Na de aanschaf van het eerste deel van een doelopsporings- en gevechtsinlichtingensysteem («remotely piloted vehicle», RPV) zal over een goed doelopsporingssysteem, vooral voor het MLRS, worden beschikt.

Gevechtssteun. Om snel, verrassend en van grote afstand mijnhindernissen te kunnen opwerpen, zullen in 1988 verschietbare mijnen worden besteld. Daarmee kan ook de opmars van vijandelijke eenheden van het tweede echelon worden vertraagd.

Andere belangrijke projecten voor de gevechtssteun zijn de verwerving in 1988 van met de hand te leggen mijnen en van hijskranen. De invoering van het vouwbrugmaterieel is vrijwel voltooid.

Logistiek. De beproeving van de prototypen van de takelauto's is inmiddels afgerond. De serie zal begin 1988 kunnen worden besteld. De verouderde takelauto's YB-616 en YB-626 worden dan vervangen.

Door de invoering van verschillende geautomatiseerde systemen voor verwerking van gegevens, onder andere ten behoeve van voorraadbeheersing, is een goede bevoorrading van reservedelen binnen het legerkorps mogelijk.

Elektronische oorlogvoering (EOV). In 1987 is, zoals in het tweede situatierapport (Kamerstuk II, 19 700 X, nr. 54) is aangegeven, de eerste apparatuur voor het EOV-project besteld. Het betreft middelen om uitzendingen in het elektromagnetisch spectrum bij de tegenstander te peilen en het gebruik ervan door hem te bemoeilijken. In 1988 zal dit materieel bij een op te richten EOV-eenheid instromen. Met de opleiding van het personeel is begonnen.

NBC-bescherming. Op het gebied van de NBC-bescherming heeft de aanschaf van middelen voor persoonlijke bescherming voorrang. Zo zijn in 1986 nucleaire verkennings- en besmettingsmeters besteld. In 1987 volgt de bestelling van gasverkenningsuitrustingen. Waarschijnlijk kan in 1988 een zogenaamde gewondenkap worden besteld. Hiermee kunnen gewonden worden afgevoerd en behandeld, ook als zij geen gasmasker kunnen dragen.

Overige projecten. De nieuwe generatie lichte vrachtauto's, ter vervanging van de Jeep Nekaf, de DAF 66 en de DAF YA-126, zal, afhankelijk van de beproevingsresultaten, wellicht nog in 1988 kunnen worden besteld. Vooruitlopend op de aanschaf van nieuwe persoonlijke gevechtsuitrusting zijn in 1987 kledingartikelen aangeschaft om het personeel van de Koninklijke landmacht beter te beschermen tegen extreme koude. Ook wordt een groot aantal automatiseringsprojecten voltooid. De invoering van onder andere personal computers bij het legerkorps en bij de staven leidt tot een betere en snellere informatievoorziening op velerlei gebied.

Reorganisatie geneeskundige structuur Koninklijke landmacht. In 1988 zal worden begonnen met de uitvoering van het in 1986 tot stand gekomen plan tot herstructurering van de geneeskundige dienst van het legerkorps. Die is gericht op een betere geneeskundige verzorging en doeltreffender ondersteuning. Het belangrijkste is de organisatorisch ontkoppeling van de schaarse chirurgische teams van de voorzieningen voor opname en verpleging. Hierdoor wordt het mogelijk de teams voor chirurgische behandeling in te zetten op die plaatsen waar zij het hardst nodig zijn. Voorts zal door herindeling van de middelen voor het transport van gewonden de afvoer van gewonden worden verbeterd. Naast een meer op de eisen van het moderne gevecht afgestemde organisatiestructuur wordt ook de personele bezetting bij de mobilisabele eenheden verbeterd.

Een beleidsplan voor de aanpassing van de geneeskundige structuur in de nationale sector is in 1986 afgerond. Met de uitvoering ervan wordt begonnen.

Besloten is de regionale geneeskundige detachementen onder bevel van de Nationaal Territoriaal Commandant te plaatsen. In deze algehele herstructurering van de geneeskundige dienst is organisatorisch de oprichting van het Geneeskundig Commando Krijgsmacht van belang. Dit commando zal worden belast met de hogere echelons geneeskundige verzorging voor alle krijgsmachtdelen. Andere maatregelen die in de komende jaren worden verwezenlijkt zijn – na de verplaatsing naar Heerenveen – het onderbrengen van de Centrale Militaire Apotheek en het Centraal Depôt Geneeskundige Dienst bij het Nationaal Logistiek Commando, alsmede de opheffing van het Geneeskundig Commando Koninklijke landmacht.

Infrastructuur. De plannen voorzien in het afstoten van kleine, onderhoudsintensieve en onrendabele complexen. Zodra vervangende nieuwbouw op grotere complexen gereed is, zal in 1988 een aantal kleine magazijncomplexen worden afgestoten. Aangezien de bouw van munitiemagazijnen te Bergen door bezwaarschriftenprocedures langdurig wordt vertraagd, worden kleine munitiecomplexen in Noord-Holland voorlopig niet afgestoten. Grote aandacht wordt besteed aan de verbetering van werk- en leefklimaat. Hierover is de Kamer onlangs in een afzonderlijke notitie ingelicht. Voor de YPR worden nieuwe werkplaatsen gebouwd. De bouw van een nieuwe werkplaats voor het pantserinfanteriebataljon te Arnhem stuit op bezwaren in verband met het bestemmingsplan. In verband met de oprichting van EOV-eenheden wordt het barakkenkamp te Eibergen aangepast.

De Koninklijke luchtmacht

Jachtvliegtuigen. De invoering van de F-16 verloopt overeenkomstig wat daarover is gesteld in de memorie van toelichting bij de begroting voor 1987. De vervanging van de NF-5 door de F-16 zal in 1992 zijn voltooid. De vredesverliezen van de F-16 liggen hoger dan aanvankelijk werd verwacht. Daardoor zijn aanvullende jachtvliegtuigen nodig. De Europese F-16 gebruikers en de Verenigde Staten onderzoeken mogelijkheden de levensduur van de F-16 te verlengen. Zo zou kunnen worden voorkomen dat de F-16 op korte termijn moet worden vervangen, wat omvangrijke investeringen zou vergen. Als verlenging van de levensduur mogelijk is, en daartoe wordt besloten, moet ook rekening worden gehouden met eventueel nog optredende vredesverliezen.

In samenhang met het onderzoek naar de mogelijkheid van een levensduurverlengend programma wordt thans het probleem van de vredesverliezen bestudeerd. Een uitgangspunt hierbij is handhaving van het aantal operationeel ingedeelde jachtvliegtuigen dat aan de Navo is toegezegd.

De noodzakelijke modificatieprogramma's voor de F-16, ter verbetering van de vliegveiligheid en voor het op peil brengen en houden van de vereiste operationele mogelijkheden, verlopen volgens plan. Met de aanschaf van brandstofhulptanks en wapenrekken is inmiddels begonnen. Wat betreft het wapenpakket is geen verandering opgetreden ten opzichte van de voornemens in de vorige memorie van toelichting. De verwerving van elektronische storingsapparatuur voor zelfbescherming verloopt volgens plan. Bezien wordt of toekomstige bestellingen kunnen worden vervroegd.

Door de herziening van het betalingsschema van de F-16 resteert voor 1988 een lagere betalingsverplichting dan aanvankelijk in de plannen was voorzien.

Grond-lucht geleide wapens. De invoering van de Patriot grond-lucht geleide wapensystemen in de Bondsrepubliek Duitsland verloopt volgens schema. Ook voor de Patriot is het betalingsschema aangepast, maar dit heeft nauwelijks gevolgen voor de betalingsplicht in 1988.

Luchttransport. Kenmerken van luchtstrijdkrachten zijn grote flexibiliteit, snelle inzetbaarheid en taakuitvoering in een groot gebied. Voor een hierop afgestemde logistieke ondersteuning is luchttransport onontbeerlijk.

De luchttransporttaak van de Koninklijke luchtmacht omvat in de eerste fase van een conflict de ondersteuning van haar operationele eenheden, waarna luchttransporttaken worden uitgevoerd onder operationeel bevel van Saceur. Die taak wordt nu nog uitgevoerd met transportvliegtuigen van het type F-27. Zoals ook is vermeld in de Defensienota 1984, voldoen deze vliegtuigen nauwelijks meer aan de operationele behoefte, in het bijzonder wat betreft laadvermogen en actieradius. Vervanging is dus nodig.

Luchttransport is ook nodig voor de verplaatsing van het Ace Mobile Force-squadron, voor de ondersteuning van de laagvliegtraining te Goose Bay (Canada), voor uitvoering van regeringsopdrachten en voor algemene logistieke ondersteuning.

Alle F-16 jachtvliegtuigen beschikken over een installatie om tijdens de vlucht brandstof te tanken. Hierdoor kan zonder tussenlanding de vluchtduur worden verlengd en kunnen grotere afstanden worden overbrugd. Door «airrefuelling» verbetert de reactietijd en de flexibiliteit van de inzet van jachtvliegtuigen aanzienlijk. Deze aspecten spelen – in het kader van de studie over de vervanging van de F-27 – een rol bij het vaststellen van de aard en omvang van de luchttransportbehoefte van de Koninklijke luchtmacht. Ook wordt mogelijke internationale samenwerking op het gebied van luchttransport, bijtanken in de lucht en het gebruik van civiele vliegtuigen nagegaan.

Commandosystemen. Over de vervanging van het militaire luchtverkeersbeveiligingssysteem te Nieuw Milligen zal de Kamer binnenkort worden ingelicht. Nadat hierover een besluit is genomen, zullen de meerjarencijfers zo nodig worden aangepast.

Oefening en opleiding. De Koninklijke luchtmacht voert sinds het midden van 1987 een deel van de laagvliegoefeningen in Canada (Goose Bay) uit. In de begroting zijn gelden opgenomen voor zowel de initiële als de structurele uitgaven die hieraan zijn verbonden.

Wat betreft de «Air Combat Manoeuvring Range/Instrumentation» (ACMR/I), is gebleken dat onvoldoende internationale belangstelling bestaat voor de installatie van een Nederlandse ACMR/I boven de Noordzee. Er wordt nagegaan of op andere wijze in de behoefte aan dergelijke trainingsmogelijkheden kan worden voorzien, bijvoorbeeld door trainingsuren te huren bij gelijksoortige oefenfaciliteiten elders. In afwachting daarvan zijn voor ACMR/I nog geen gelden in de begroting 1988 opgenomen.

Koninklijke Mareschaussee

Heroverweging grensbewaking. Het overleg over de uitkomsten van het heroverwegingsonderzoek inzake de uitvoering van de Vreemdelingenwetgeving, dat gevolgen kan hebben voor de grensbewakingstaak van onder meer de Koninklijke marechaussee, is nog niet afgesloten. De resultaten van dit onderzoek kunnen leiden tot een beperkte herschikking van

werkzaamheden tussen de Douane en de Koninklijke marechaussee bij enkele doorlaatposten. Besluiten kunnen waarschijnlijk op korte termijn worden genomen.

Reorganisatie. Bij het Wapen der Koninklijke marechaussee is met een reorganisatie begonnen om de doeltreffendheid en de doelmatigheid van de bedrijfsvoering te verbeteren. Mede als gevolg van de suggesties in het rapport «Heroverweging gedeconcentreerde Rijksdiensten» wordt overwogen het divisieniveau als bestuurslaag te elimineren. Gebeurt dat, dan moeten ook bij de centrale staf en de districtsstaven reorganisaties worden doorgevoerd om een juiste commandovoering te verzekeren. Gelet op de snel voortschrijdende professionalisering van het politie-optreden en de verharding van de criminaliteit, moet het Wapen – mede gelet op de uitvoering van de (permanente) bijstandstaak – ook in de komende decennia in staat zijn de opgedragen taken slagvaardig uit te voeren. Met het oog daarop worden ook de structuur en de groepering van de brigades van de Koninklijke marechaussee nader bekeken.

HOOFDSTUK IV. DE LUCHTVERDEDIGING

Inleiding

Om de Navo-strategie goed te kunnen uitvoeren, is het onder meer nodig, in geval van agressie door de landen van het Warschaupact, de effectiviteit van de luchtstrijdkrachten van de tegenstander zoveel mogelijk teniet te doen. Dat kan op drie manieren. Ten eerste kunnen die luchtstrijdkrachten op de grond worden geneutraliseerd («Offensive Counter Air»-operaties). Vervolgens kunnen zij worden bestreden met eigen defensieve wapens («Defensive Counter Air»-operaties). Tenslotte kunnen de gevolgen van vijandelijke luchtaanvallen worden beperkt met behulp van passieve luchtverdedigingsmaatregelen, zoals verspreide opstellingen en camouflage. Een doeltreffende luchtverdediging moet berusten op een samenhangend geheel van alle drie genoemde elementen. Waar hierna wordt gesproken over luchtverdediging, worden uitsluitend «Defensive Counter Air»-operaties bedoeld. Hieronder wordt begrepen het bewaken van het eigen luchtruim, het opsporen en in de lucht vernietigen van vijandelijke vliegtuigen en raketten en het escorteren en beveiligen van eigen acties in de lucht. De genoemde volgorde geeft geen prioriteit aan.

Dreiging

De «luchtdreiging» kan in drie hoofdgroepen worden onderscheiden. De eerste groep bestaat uit strategische ballistische raketten. Verdediging tegen dit soort wapens is onder de regels van het Salt-verdrag beperkt en blijft hier verder buiten beschouwing. De tweede groep bestaat uit tactische ballistische raketten. De strijdkrachten van het Warschaupact beschikken over steeds meer van deze wapens, met een groter bereik en toenemende nauwkeurigheid. De behoefte aan verdedigende systemen (ATBM) hiertegen wordt binnen de Navo bestudeerd. De derde groep bestaat uit bemande vliegtuigen, helikopters en onbemande geleide wapens, zoals kruisvluchtwapens. Op dit moment is de luchtverdediging vooral toegespitst op bestrijding van wapens uit deze groep.

Het aantal vliegtuigen van het Warschaupact overtreft dat van de Navo. De offensieve mogelijkheden van de luchtstrijdkrachten van het Warschaupact nemen opvallend toe. Dat komt onder meer tot uiting in een groter vliegbereik en wapendragend vermogen, alsmede door de mogelijkheid nauwkeuriger, op geringe hoogte en onder slechte weersomstandigheden te opereren. Bovendien kunnen de luchtstrijdkrachten van het Warschaupact steeds grote aantallen vliegtuigen gelijktijdig inzetten. Elektronische storingsapparatuur behoort meer en meer tot de standaarduitrusting. Deze apparatuur is vooral belangrijk bij offensief optreden. De landen van het Warschaupact beschikken bovendien over lucht-grond geleide wapens die op grote afstand van het doel en met grote trefzekerheid kunnen worden afgevuurd.

De aanvallen kunnen worden ondersteund door vliegtuigen en/of satellieten voor doelopsporing en door vliegtuigen die met elektro-magnetische middelen de sensors voor de luchtverdediging storen. Veel geleide wapens kunnen op zó grote afstand worden afgevuurd, dat het lanceerplatform buiten het bereik van luchtverdedigingswapens en sensors van het Westers luchtverdedigingssysteem kan blijven. Ook hebben deze wapens een zodanig vluchtprofiel en snelheid dat de reactietijd voor de luchtverdediging zeer kort kan zijn.

Luchtverdedigingsconcepten

Om de luchtverdediging zo goed mogelijk te kunnen uitvoeren, wordt zij afhankelijk van de operationele omstandigheden ingericht. De keuze bestaat uit drie luchtverdedigingsconcepten: gebiedsverdediging, regionale verdediging en puntverdediging.

Bij de gebiedsverdediging wordt de luchtverdediging zó georganiseerd, dat het hele te verdedigen gebied kan worden beveiligd. Het voordeel is dat alle objecten en eigen strijdkrachten binnen de beveiligingssfeer kunnen worden gebracht. Gebiedsverdediging kan worden verwezenlijkt door middel van een gordelverdediging. De luchtverdedigingsmiddelen worden in dat geval aan de rand van het gebied opgesteld. Op deze wijze kan met een betrekkelijk gering aantal middelen een groot gebied worden beveiligd.

Ook wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan het verkrijgen en behouden van een gunstige situatie in de lucht. Een nadeel van de gebiedsverdediging is de kwetsbaarheid van het achtergelegen gebied indien de tegenstander erin slaagt de gordel te doorbreken of te omtrekken. Deze kwetsbaarheid kan worden verminderd door een aanvullende verdediging in de diepte, bijvoorbeeld met jachtvliegtuigen.

Bij een regionale verdediging worden luchtverdedigingsmiddelen opgesteld ter bescherming van een groep belangrijke objecten. Die objecten worden daarmee beter beveiligd tegen luchtaanvallen dan bij uitsluitend gebiedsverdediging mogelijk is. Het nadeel is dat de tegenstander het overige, niet verdedigde, gebied gemakkelijk kan binnendringen.

Bij de puntverdediging worden bij belangrijke objecten, om ze maximaal te beveiligen, afzonderlijk luchtverdedigingsmiddelen geplaatst. Hierbij blijven echter grote gebieden onverdedigd, zodat de tegenstander daar vrijelijk kan opereren. Voorts zijn de middelen te schaars om alle vitale objecten te kunnen beschermen. Puntverdediging wordt daarom, in combinatie met een van de overige concepten, in beginsel uitsluitend toegepast ter bescherming van de eigen slagkracht.

Om de luchtverdediging te kunnen voeren, moet worden beschikt over:
- een meldings- en gevechtsleidingsstelsel, voorzien van de vereiste opsporings- en identificatiemiddelen;
- jachtvliegtuigen;
- grond-lucht geleide wapens;
- luchtdoelkanonnen;
- elektronische bescherming tegen storing en misleiding.

De eigenschappen van deze systemen en de beschikbare hoeveelheden zijn medebepalend voor de keuze van een luchtverdedigingsconcept. Hierbij is ook de noodzaak tot spreiding van verdediging in de diepte van belang. Mede gelet op de voor- en nadelen van de drie genoemde concepten bestaat de luchtverdediging uit een combinatie daarvan. Binnen die combinatie moet worden gestreefd naar een zo goed mogelijke verdeling van beschikbare systemen.

Luchtverdediging in West-Europa

Om de luchtdreiging het hoofd te kunnen bieden, is in West- Europa een geïntegreerde luchtverdediging – het «Nato Integrated Air Defence System» (Natinad) – opgezet. Dit gezamenlijke luchtverdedigingsstelsel bestaat uit een radarketen voor waarneming en gevechtsleiding – het

«Nato Air Defence Ground Environment» (Nadge) – en luchtverdedigingsmiddelen. Natinad demonstreert de wil en de militaire mogelijkheden van de Navo-landen gezamenlijk het bondgenootschappelijke gebied te verdedigen. Al in vredestijd zijn vrijwel alle gebieds- en regionale luchtverdedigingsmiddelen in Europa, waaronder die van de Koninklijke luchtmacht, onder operationeel bevel van Saceur geplaatst. De eenheden van de Koninklijke luchtmacht opereren in de Centrale Sector. In deze sector is het operationele bevel over de luchtstrijdkrachten gedelegeerd aan de Commandant van de «Allied Air Forces Central Europe» (COMAAFCE). De luchtverdedigingsmiddelen worden ter beschikking gesteld door zes landen. COMAAFCE is voor het vervullen van zijn taak afhankelijk van de wijze waarop de landen hun toezeggingen gestand doen en hun overeengekomen bijdragen leveren.

In aanvulling op Natinad zijn middelen voor de bescherming van de eigen eenheden nodig. Deze middelen worden door de desbetreffende operationele commandant ingezet. Er bestaat een toenemende noodzaak tot coördinatie met Natinad.

Defensienota 1984. In de Defensienota 1984 waren plannen voor de luchtverdediging neergelegd. Die berustten op het door de Navo opgestelde «Long Term Defence Programme». Hierin werd geconstateerd dat de Westeuropese luchtverdediging geen gelijke tred had gehouden met de groei en het veranderde karakter van de dreiging. Het «Long Term Defence Programme» werd uitgewerkt in aanbevelingen, die hierna beknopt worden weergegeven.

– *Gebiedsverdediging*
(1) Ter bescherming van landstrijdkrachten en om de luchtstrijdkrachten van een agressor zoveel mogelijk verlies toe te brengen, is een luchtverdedigingsgordel ingericht. Die bestaat uit de grond-lucht geleide wapens Patriot en Hawk.
(2) De gordel zou aan de Noordflank van het Centraal- Europese gebied worden doorgetrokken om luchtstrijdkrachten van de tegenstander, die in het noorden om de gordel zouden kunnen vliegen, te kunnen pareren. Hiervoor zouden Hawk-systemen ter beschikking worden gesteld.
(3) Jachtvliegtuigen opereren in beginsel samen met grond-lucht geleide wapens ter beveiliging van het gehele gebied van de Centrale Sector.

– *Regionale verdediging.* Zee- en luchthavens in Nederland die onmisbaar zijn voor aanvoer van versterkingen zullen worden beveiligd met de grond-lucht geleide wapens Patriot en Hawk.

– *Puntverdediging.* De eigen eenheden moeten worden beschermd met systemen voor de luchtverdediging op lage hoogte, waaronder draagbare.

Aanpassing van de Navo-luchtverdedigingsplannen. Op grond van de sinds de Defensienota 1984 gewijzigde operationele omstandigheden in de Centrale Sector zijn in de Navo de plannen voor de luchtverdediging aangepast. Het betreft:
– *Gebiedsverdediging.* De verdediging van de Noordflank van de Centrale Sector wordt met jachtvliegtuigen uitgevoerd. Dit omdat met de beschikbare grond-lucht geleide wapens in het noorden van de Centrale Sector de aansluiting met de luchtverdedigingsgordel niet kan worden verwezenlijkt.
– *Regionale verdediging.* Rondom of dichtbij gebieden met belangrijke doelen worden tactische groeperingen geformeerd, bestaande uit een «mix» van Patriot- en Hawk-eenheden. Die kunnen, afhankelijk van de situatie, worden ingezet voor luchtverdediging, niet alleen van zee- en luchthavens, maar ook van andere belangrijke objecten in het achtergebied.

Het door het Defence Planning Comittee goedgekeurde Conceptual Military Framework (CMF) is voor het bevelsgebied van «Allied Command Europe» (ACE) nader uitgewerkt in Saceur's CMF. Voor het maritiem bevelsgebied van de drie Navo-bevelhebbers is dat gebeurd in het TRI-MNC Maritime CMF. Een van de wezenlijke taken die daarin worden genoemd is het verkrijgen en behouden van een gunstige situatie in de lucht. Een doeltreffende luchtverdediging is daarbij van doorslaggevende betekenis, ook al om overige hoofdtaken te kunnen uitvoeren.

Luchtverdediging door de Koninklijke luchtmacht.

Met jachtvliegtuigen en grond-lucht geleide wapens van de Koninklijke luchtmacht levert Nederland een wezenlijke en evenwichtige bijdrage aan de geïntegreerde luchtverdediging. Op grond van Saceurs CMF zijn door de Koninklijke luchtmacht lange-termijnvisies opgesteld met betrekking tot haar jachtvliegtuigen en grond-lucht geleide wapens.

Jachtvliegtuigen. De lange-termijnvisie jachtvliegtuigen vormt de grondslag voor het op lange termijn benodigde vermogen van de Koninklijke luchtmacht om met jachtvliegtuigen zowel offensive air-operaties als luchtverdedigingsoperaties te kunnen uitvoeren. Saceur's CMF beklemtoont sterk de noodzaak het aantal vliegtuigen in stand houden en de kwaliteit ervan te verbeteren. De jachtvliegtuigen moeten in toenemende mate in staat zijn 's nachts en onder slechte weersomstandigheden te opereren. Het wapenpakket moet daaraan zijn aangepast.

Gelet op de toegenomen «luchtdreiging» moeten de Navo-commandanten steeds meer prioriteit geven aan luchtverdedigingsoperaties. Mede daarom is in het verband van het 1 november-besluit (1985) en in het regeerakkoord overeengekomen een extra inspanning te leveren op het gebied van de conventionele luchtverdediging. Door aanvullende voorzieningen wat betreft de beschikbare wapens en avionica is dat met de F-16 mogelijk.

Volgens de lange-termijnvisie jachtvliegtuigen moet een land als Nederland zich niet richten op het verwerven van zware zeer geavanceerde vliegtuigen, die helemaal zijn toegespitst op het verrichten van één bepaalde taak, maar op iets minder geavanceerde lichtere vliegtuigen, die verschillende taken kunnen uitvoeren zij het in beperkte mate. De F-16 van de Koninklijke luchtmacht is zo'n vliegtuig. Er wordt gestreefd naar:
- het in stand houden van 162 operationeel inzetbare jachtvliegtuigen, ingedeeld in negen squadrons;
- verbetering van de F-16 en verwerving van een passend wapenpakket voor het uitvoeren van operaties bij nacht en onder slechte weersomstandigheden. Voor de luchtverdediging betekent dit verbetering van de avionica en toevoeging van identificatie-apparatuur en lucht-lucht radargeleide wapens. Daarmee is de vlieger in staat ook bij nacht en slecht zicht een vijandelijk vliegtuig te identificeren en aan te vallen.

Grond-lucht geleide wapens. In het CMF wordt geconstateerd dat in West- Europa onvoldoende grond-lucht geleide wapens van de vereiste kwaliteit aanwezig zijn. Voorts bestaat op lange termijn behoefte aan een geavanceerd «medium range surface to air missile» (MSAM) als opvolger van die systemen waarvan het eind van de operationele levensduur in zicht is. Voor de puntverdediging wordt eveneens een tekort aan systemen van voldoende kwaliteit gesignaleerd. Ook bestaat een tekort aan middelen ter bestrijding van zowel kruisvluchtwapens als raketten tegen radarsystemen (anti radiation missiles).

Volgens de lange-termijnvisie grond-lucht geleide wapens zullen – na vervanging van de verouderde Nike door de Patriot – met het oog op de

gebieds- en regionale verdediging tekortkomingen van de Hawk moeten worden weggenomen. De potentiële opvolger van dat systeem, de MSAM, komt niet voor het jaar 2005 ter beschikking. Daarom is aanpassing van de Hawk nodig. Als aanzet daartoe zal het Hawk-squadron worden omgevormd tot twee zogeheten «assault-firing units» (Afu's), die onafhankelijk van elkaar kunnen opereren en dus in een groter gebied de luchtverdediging kunnen verzorgen. Dergelijke squadrons worden «dual air defence» (Duad)-squadrons genoemd. Door in gescheiden Afu's te opereren, wordt bovendien de kwetsbaarheid van het systeem verminderd.

De Hawk-squadrons moeten verder door gefaseerde vervanging van systeemdelen in een «operational capability upgrade» (OCU)-programma op een zódanig peil worden gebracht, dat zij in staat zijn tenminste tot het jaar 2005 het hoofd te bieden aan de dreiging.

De systemen voor de puntverdediging behoeven nu geen andere kwalitatieve aanpassing dan die welke al was voorzien in de Defensienota 1984. De plannen voor de puntverdediging richten zich vooral op het toevoegen van een geschikt geleid wapen aan de Flycatcher radar. Noodzaak en mogelijkheden worden onderzocht om ook een snelvuurkanon aan de Flycatcher te koppelen ter verdediging tegen «anti radiation missiles» en tegen wapens die op grote afstand van het te verdedigen object worden gelanceerd.

Bij het bepalen van de vereiste hoeveelheid grond-lucht geleide wapen-eenheden zijn drie uitgangspunten van belang:
- *Gebiedsverdediging.* De Koninklijke luchtmacht neemt met grond-lucht geleide wapeneenheden deel aan de voorwaartse luchtverdediging van West-Europa in de Bondsrepubliek Duitsland. Dit bevestigt tevens de bondgenootschappelijke solidariteit.
- *Regionale verdediging.* De middelen moeten in de eerste plaats zijn bestemd voor de bescherming van eigen zee- en luchthavens. Ook zal hiermee een bijdrage moeten worden geleverd aan de verdediging van het achtergebied.
- *Puntverdediging.* De eigen eenheden moeten zo goed mogelijk worden beschermd.

De in de Defensienota 1984 neergelegde plannen voor de gebiedsverdediging behoeven geen ingrijpende aanpassing. In de luchtverdedigingsgordel wordt deelgenomen met vier squadrons Patriot en vier squadrons Hawk (Duad) in gemengde opstelling. Het voornemen bestaat het aantal afvuurinrichtingen per Patriot-squadron op de vereiste Navo-norm van acht te brengen.

Door de sterke toeneming van elektronische storingsapparatuur bij de luchtstrijdkrachten van het Warschaupact moet de luchtverdediging rekening houden met veel elektronische storingen. Het is daarom noodzakelijk dat doel- en/of storingsinformatie door tenminste drie systemen tegelijk wordt verzorgd om onder omstandigheden van elektronische oorlogvoering «valse» doelen te elimineren en verschillende storingsbronnen gelijktijdig te bestrijden. Dit principe wordt triangulatie genoemd. In verband hiermee en omdat de grond-lucht geleide wapens voor de verdediging van het Nederlandse havengebied in een geïsoleerd tactisch verband opereren, moeten de plannen uit de Defensienota 1984 inzake regionale verdediging met de Patriot worden aangepast. Door noodzakelijke tactische verplaatsingen en herstel- en onderhoudswerkzaamheden zijn grond-lucht geleide wapensystemen niet altijd operationeel inzetbaar. Om toch een goede luchtverdediging gedurende langere tijd te verzekeren, moet daarom tenminste één systeem aan het tactisch verband worden toegevoegd. Dit betekent dat voor de verdediging van het Nederlandse havengebied vier Patriot-systemen nodig zijn.

Op grond van systeemeigenschappen wordt een goede luchtverdediging verkregen door een combinatie van Hawk- en Patriotsystemen. Het aantal Hawk-systemen benodigd voor de verdediging van het havengebied blijft op vier gehandhaafd. Voor een goede luchtverdediging van het Nederlandse havengebied zijn dus tenminste vier Patriot- en vier Hawk (Duad)-systemen noodzakelijk.

Dit betekent dat voor gebieds- en regionale verdediging samen in totaal minstens acht Patriot- en acht Hawk (Duad)-squadrons nodig zijn. Vergeleken met de Defensienota 1984 betekent dit vier Hawk-squadrons minder en twee Patriot-squadrons meer. Wat betreft de puntverdediging blijven de in de Defensienota 1984 vermelde voornemens gehandhaafd.

Luchtverdediging van het legerkorps

Het Nederlandse legerkorps moet op de Noordduitse laagvlakte rekening houden met intensieve aanvallen vanuit de lucht. Het Nato Integrated Air Defence (Natinad) verschaft hiertegen geen afdoende bescherming. Het valt immers niet uit te sluiten dat een tegenstander plaatselijk de Natinad weet te doorbreken. Daarom moet het legerkorps ook zelf in staat zijn zich tegen luchtaanvallen te verdedigen.

Luchtaanvallen op het legerkorps zullen voornamelijk zijn gericht tegen de voorste eenheden en belangrijke doelen, zoals bruggen, commandoposten en verbindingsinstallaties. Dieper in het legerkorpsgebied zullen die aanvallen ook zijn gericht tegen eenheden in reserve en logistieke installaties.

Voor een doeltreffende luchtverdediging moet het legerkorps in het gehele gebied beschikken over een combinatie van kanonnen en geleide wapens. Beide systemen vullen elkaar aan. Kanonnen kunnen de verschillende, plotseling opduikende doelen bestrijden, wat met geleide wapens niet goed mogelijk is. In tegenstelling tot kanonnen zijn deze laatste in staat bewegende doelen te volgen. Om alle luchtverdedigingswapens doeltreffend in te zetten en tevens de veiligheid van eigen vliegtuigen te verzekeren, is een waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem nodig.

Het Eerste legerkorps beschikt voor de luchtverdediging over gepantserde 35 mm kanonsystemen (PRTL), draagbare geleide wapens van het type Stinger en ongepantserde 40 mm kanonsystemen (elk bestaande uit een radarvuurleidingsinstallatie en drie kanonnen 40L70). De mobiele PRTL's met eigen radarvuurleidingsradar zijn nodig voor de luchtverdediging van de gevechtseenheden in de voorste delen van het legerkorpsgebied. De draagbare Stingers moeten, omdat het legerkorps nog niet over waarschuwings- en gevechtsleidingsapparatuur voor de draagbare geleide wapens beschikt, nu nog worden ingezet in combinatie met de PRTL. De ongepantserde – en tijdens de inzet stationaire – 40 mm kanonsystemen zijn ingedeeld bij de luchtverdediging in het legerkorpsachtergebied. De doeltreffendheid van deze systemen neemt steeds meer af, in het bijzonder door operationele en technische problemen met de radarvuurleidingsinstallaties.

De plannen voorzien in de verbetering van de luchtverdediging van het legerkorps in het legerkorpsachtergebied, handhaving en verbetering van de PRTL, uitbreiding van het aantal draagbare geleide wapens met verbetering van de inzetmogelijkheden en in de verwerving van een waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem.

In de eerste helft van de jaren negentig zal de PRTL in samenwerking met de Bondsrepubliek Duitsland worden verbeterd. Doel is het systeem tot na het jaar 2000 operationeel te houden.

Het aantal draagbare geleide wapens wordt in de eerste helft van de jaren negentig vergroot door verwerving van de verbeterde Stinger, de Stinger Post. Tevens wordt de operationele inzetbaarheid van de draagbare geleide wapens verbeterd door aanschaffing van waarschuwings- en gevechtsleidingsapparatuur. Daarmee kunnen deze wapens in het gehele legerkorpsgebied onafhankelijk van de PRTL worden ingezet. Deze apparatuur zal beschikbaar zijn bij de instroming van de Stinger Post. Voorts zal een deel van de draagbare geleide wapens op een wapenplatform met eigen richtapparatuur worden geplaatst. Daardoor wordt de doeltreffendheid vergroot.

De 40 mm kanonsystemen worden voor het begin van de jaren negentig vervangen. Radarvuurleidingsinstallaties van het type Flycatcher zijn besteld. In de tweede helft van 1987 wordt een keuze gemaakt tussen ingrijpende verbetering van de kanonnen 40L70 of de aanschaffing van een ander snelvuurkanon. Het waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem voor de totale legerkorpsluchtverdediging wordt in fasen opgebouwd vanuit de waarschuwings- en gevechtsleidingsapparatuur voor de draagbare geleide wapens.

Luchtverdediging van de vloot

Ook voor de luchtverdediging van de vloot geldt het beginsel van verdediging in de diepte. Tijdige waarschuwing is hierbij van groot belang. De eenheden kunnen dan de voor de luchtverdediging beste posities innemen. De eerste waarschuwing voor een mogelijke aanval kan worden verkregen van de wal, van andere vlootverbanden of van Awacs-vliegtuigen. In de eerste twee gevallen betreft het vooral waarschuwing voor vliegtuigaanvallen. Het Awacs- vliegtuig is daarnaast zeer geschikt om te waarschuwen voor naderende geleide wapens. Omdat dit vliegtuig de verkregen informatie met behulp van een data-link verbinding rechtstreeks kan doorgeven, is het te beschouwen als een detectie-middel voor de lange afstand van het vlootverband.

Luchtdoelen worden opgespoord met actieve radars en passieve radar-zoekontvangers. De radars in een vlootverband zijn onderverdeeld in die voor de lange afstand, de middellange afstand en de korte afstand. Laatstgenoemde radars dienen vooral voor het opsporen van laagvliegende vliegtuigen en geleide wapens.

Veel radars kunnen de luchtdoelen, na deze te hebben opgespoord automatisch volgen. Radar-zoekontvangers kunnen luchtdoelen niet alleen opsporen maar ook identificeren. Dit laatste is van groot belang omdat het luchtruim rondom het vlootverband ook door eigen helikopters en vliegtuigen wordt gebruikt.

Het meest effectief is vijandelijke vliegtuigen aan te vallen voordat zij hun geleide wapens kunnen afvuren. Dat kan in de zogenoemde buitenste verdedigingsgordel, die op een afstand van 40 kilometer of verder van het vlootverband is gelegen. Hiervoor zijn jachtvliegtuigen nodig. Aangezien de Koninklijke marine niet over eigen jachtvliegtuigen beschikt, is zij hiervoor afhankelijk van bondgenoten. De jachtvliegtuigen kunnen worden gedirigeerd door een Awacs-vliegtuig of door één van de fregatten van het vlootverband. Voor de luchtverdediging op middellange afstand, tot 40 kilometer, beschikken de fregatten van de Tromp- en de Jacob van Heemskerckklasse over een geleide wapensysteem met middelbare dracht, het «standard missile system». Daarmee kunnen, behalve de aanvallende vliegtuigen, de elektronische stoorvliegtuigen en andere vliegtuigen van de tegenstander die de aanval ondersteunen worden uitgeschakeld.

Voor de luchtverdediging tot vijftien kilometer, de zogenaamde korte afstand, beschikken alle fregatten over een geïntegreerd geleide wapen- en kanonsysteem en over elektronische storingsmiddelen. Het voornaamste doel van de storingsmiddelen is het misleiden van het geleidingssysteem van het naderende projectiel, opdat dit het schip mist. Alle hiervoor genoemde systemen in de luchtverdediging kunnen worden ingezet ter bescherming van het vlootverband zelf en van eventueel te escorteren schepen.

In de laatste verdedigingsgordel, die voor de zeer korte afstand, wordt de Goalkeeper gebruikt. Alle grote bovenwaterschepen worden hiermee uitgerust. Dit systeem kent een zeer snelle reactietijd. Het werkt geheel automatisch en is vooral ontworpen voor de verdediging tegen laag naderende geleide wapens die door de radar pas laat kunnen worden opgespoord. De Goalkeeper beschermt het schip waarop het is geplaatst.

Goede commandovoering is alleen mogelijk bij een informatiestroom die voortdurend een beeld verschaft van de situatie op zee rondom het vlootverband, zowel boven als onder water. Op grond van dat totaalbeeld wordt de inzet bepaald van de in het verband aanwezige luchtwaarschuwingssystemen en geleidewapen- en kanonsystemen. Die informatie komt ook van bronnen buiten het vlootverband.

De beschikbare tijd voor de beoordeling van de gegevens is zó kort, dat de mens alléén niet meer in staat is alle informatie tijdig te verwerken. Een geautomatiseerd informatieverwerkend systeem is dan ook noodzakelijk. Alle Nederlandse fregatten zijn hiermee uitgerust. Dat systeem ondersteunt het commando bij de beoordeling van de dreiging en geeft tevens aanwijzingen voor een gefaseerde inzet van de luchtverdedigingssystemen. Een aantal wapensystemen op een schip kan zelfs automatisch worden ingezet met behulp van een informatieverwerkend systeem.

Omdat aanvallers tijdig moeten worden bestreden, is coördinatie van operaties met Navo-gevechtsvliegtuigen en Awacs-vliegtuigen vooral in de Noorse Zee van belang. Awacs-vliegtuigen kunnen steun verlenen aan een escortegroep of in een algemeen ondersteunende rol optreden over een uitgebreid zeegebied. Goede communicatie – onder andere met behulp van satellieten – met walstations is vereist om elkaar te waarschuwen en de operaties op elkaar af te stemmen. Bij het opereren in een (bondgenootschappelijk) verband van schepen moeten de deelnemende schepen een zelfde beeld van de mogelijke aanvaller hebben en behoren de wapens zo doelmatig mogelijk te worden ingezet. Hiertoe zijn de schepen uitgerust met een «data-link», die de overdracht van informatie tussen geautomatiseerde systemen van verschillende eenheden mogelijk maakt. Zo kan de bevelvoering over het verband doeltreffend worden gevoerd. Binnen de Navo, ook bij de Koninklijke marine, wordt hiertoe het «Link 11» systeem gebruikt.

Een Navo-studie heeft aangetoond dat in de toekomst de luchtverdediging van een gebied kan worden uitgevoerd met twee verschillende systemen: een systeem voor bestrijding van vliegtuigen en geleide wapens op grote afstand en een systeem voor bestrijding van geavanceerde geleide wapens. Met dit laatste systeem moeten ook andere schepen binnen een straal van tien kilometer kunnen worden beschermd. Het is de bedoeling deze beide systemen in bondgenootschappelijk verband te ontwikkelen. Het voornemen is het «Nato frigate of the nineties» (NFR 90), een Navo-project waarin Nederland met zeven andere bondgenoten deelneemt, als eerste met deze systemen uit te rusten.

HOOFDSTUK V. HET PERSONEELSBELEID

Inleiding

In de afgelopen jaren is in het personeelsbeleid van Defensie veel aandacht besteed aan de primaire arbeidsvoorwaarden voor het militaire personeel. In de komende periode ligt de nadruk op meer fundamentele vernieuwingen in het personeelsbeleid.

Bij voortzetting van het tot nu toe gevoerde beleid zou het steeds moeilijker worden te voldoen aan de voornaamste doelstelling van het personeelsbeleid. Volgens die doelstelling moet de organisatie onder alle omstandigheden beschikken over de juiste aantallen voor hun taak berekende en gemotiveerde mensen. Demografische ontwikkelingen, ontwikkelingen in de samenleving zoals die bij het onderwijs en de versnelling in de technologische vernieuwingen binnen de krijgsmacht, noodzaken tot het verzetten van de bakens. Daarnaast is er, evenals in het bedrijfsleven, een omslag in het denken over de positie en de rol van de mens in een organisatie.

De krijgsmacht kampt nog steeds met kwantitatieve en/of kwalitatieve tekorten aan militair beroepspersoneel. De oorzaak van die tekorten ligt voor een deel in het verleden. De redenen waarom die tekorten niet kunnen worden opgeheven, moeten in het heden worden gezocht. Een groter personeelsverloop dan waarmee rekening werd gehouden en de – als gevolg van technologische ontwikkelingen – steeds snellere wijzigingen in de kwalitatieve behoefte aan personeel, hebben aangetoond dat met de bestaande personeelssystemen niet alert genoeg kan worden gereageerd op veranderende omstandigheden. Die systemen zijn niet voldoende flexibel en te weinig afgestemd op ontplooiingsmogelijkheden voor het personeel.

Om de organisatiedoelstellingen te verwezenlijken, is een vernieuwing van het beleid nodig. Die richt zich op een flexibeler personeelssysteem en op meer verantwoordelijkheid voor het personeel. De mens in de organisatie dient niet het object te zijn van strak gereglementeerde en vastgelegde loopbaanplanning. Hij behoort de verantwoordelijkheid te dragen voor het eigen handelen en moet zoveel mogelijk de eigen loopbaan kunnen sturen. Op de organisatie rust de verantwoordelijkheid een ieder de mogelijkheden te bieden zich maximaal te ontwikkelen.

Het burgerpersoneelsbeleid is al enige tijd geleden omgebogen in een flexibel en op het individu gericht beleid. Niettemin bestaat de behoefte aan meer differentiatie op het terrein van het bevorderings- en loopbaanbeleid. De maatregelen die hiervoor voor het gehele overheidspersoneel worden voorbereid, zullen voor het burgerpersoneel dan ook maximaal worden gebruikt. De maatregelen richten zich vooral op de integratie van burgerpersoneel in de krijgsmacht. In dit kader wordt het komende jaar voortgegaan met decentralisatie en deregulering van het burgerpersoneelsbeleid. Daarmee wordt bereikt dat op alle niveaus het management een doelmatig en op de bedrijfscultuur afgestemd personeelsbeleid kan voeren. Als gevolg daarvan worden het militaire- en burgerpersoneelsbeleid beter op elkaar afgestemd.

De contouren van dit vernieuwd en vernieuwend personeelsbeleid zijn uiteengezet in het personeelsplan Defensie van 4 november 1986 (Kamerstuk II, 19 227, nr. 11) en in het personeelsplan Defensie voor het burgerpersoneel van 11 juni jl. (Kamerstuk II, 19 227, nr. 16).

De nadere uitwerking van het personeelsplan van 4 november 1986 in beleidsmaatregelen is opgedragen aan een coördinatieteam onder verantwoordelijkheid van de directeur-generaal Personeel, waarin de centrale organisatie en de krijgsmachtdelen zijn vertegenwoordigd. Het door dit team opgestelde tijd-activiteitenplan met financiële consequenties tot in totaal van maximaal ƒ140 miljoen structureel (inclusief de herziening wedde e.o.) is op 20 juni jl. aangeboden (Kamerstuk II, 19 227, nr. 17). Met de aanpassing van het opleidingsbeleid is een Stuurgroep belast, die op 15 juni jl. met haar werkzaamheden is begonnen. De maatregelen voor het burgerpersoneel worden gecoördineerd en begeleid door de Directie Burgerpersoneel van Defensie, eveneens onder verantwoordelijkheid van de directeur-generaal Personeel. Deze directie is ook belast met de begeleiding en coördinatie van de in de komende jaren uit te voeren vermindering van het aantal arbeidsplaatsen bij Defensie voor burgerambtenaren. De maatregelen op het gebied van het dienstplichtbeleid staan vermeld in de desbetreffende paragraaf van dit hoofdstuk.

Bij de vernieuwing van het beleid worden barrières geslecht die verhinderen dat de juiste man of vrouw op de juiste plaats komt. Er komen meer mogelijkheden voor persoonlijke ontplooiing en om over de eigen toekomst te beslissen. Met de belangen van het zittende personeel wordt van meet af aan rekening gehouden. Bij alle al genomen en nog te nemen maatregelen zijn en worden de belangenorganisaties van het personeel nauw betrokken. Zo wordt onder meer regelmatig informeel gesproken tussen het coördinatieteam en een projectgroep van het samenwerkingsorgaan belangenverenigingen van militairen. Een goed overleg is te meer noodzakelijk omdat het hier gaat om beleidsombuigingen die alle aspecten van het personeelsbeleid beïnvloeden. Zij zijn bovendien op lange termijn bepalend voor het bereiken van de doelstellingen van de defensie-inspanning.

De krijgsmacht kan aan de belangrijkste van die doelstellingen: het voorkomen van oorlog, alleen goed bijdragen door te allen tijde erop voorbereid te zijn metterdaad in een gewapend conflict op te treden. Dat leidt ertoe dat eisen aan het militair personeel worden gesteld die elders in onze samenleving niet of niet in dezelfde mate aan personeel hoeven te worden gesteld. De positie van het militair personeel wijkt daardoor in meer of mindere mate af van wat elders binnen de rijksoverheid gebruikelijk is. Een nadere uitwerking daarvan is neergelegd in het aanhangsel bij het U op 4 maart 1986 aangeboden Personeelsplan Defensie (Kamerstuk II, 19 227, nr. 55). Bij de vernieuwing van het personeelsbeleid vormt de bijzondere positie van het militair personeel mede uitgangspunt.

De commissie van Dijke heeft met betrekking tot de problematiek van de oorlogsslachtoffers advies uitgebracht. Bij de definitieve vaststelling van het regeringsstandpunt zal de positie van gewezen militairen mede in beschouwing worden genomen.

Militair beroepspersoneel

Personeelsvoorziening

Op het gebied van de personeelsvoorziening wordt ook dit begrotingsjaar de wervingsinspanning vergroot. De budgetten daarvoor zijn verhoogd. De aandacht zal niet alleen meer worden gericht op mannelijke schoolverlaters, maar ook op andere doelgroepen – zoals vrouwen en ouderen – die zich op de arbeidsmarkt aanbieden.

Meer flexibiliteit in het systeem betekent bij de personeelsvoorziening ook dat meer mogelijkheden worden geschapen de defensie-organisatie binnen te komen in hogere rangen dan tot dusver het geval was. Wel moeten kennis van en ervaring in het militaire beroep in functies waar die echt zijn vereist, blijven gewaarborgd. De zogenoemde «horizontale instroming» is tot dusver door beperkingen in de bestaande regelgeving veelal van incidentele aard geweest. Daarom wordt het Algemeen Militair Ambtenarenreglement en de Wet Bevordering en Ontslag Beroepsofficieren gewijzigd. De bedoeling daarvan is het incidentele karakter van deze vorm van personeelsvoorziening weg te nemen, de belemmerende maatregelen voor een ongestoorde overgang van het ene krijgsmachtdeel naar het andere (de «horizontale mobiliteit») op te heffen en toekenning van extra rangs- of salarisanciënniteit mogelijk te maken. De wijzigingsvoorstellen worden dit begrotingsjaar, na overleg met de belangenverenigingen van militairen, aan de Tweede Kamer aangeboden.

Opleidingen

De in de inleiding genoemde Stuurgroep, die belast is met de aanpassing van het opleidingsbeleid van Defensie, geeft aandacht aan de ontwikkelingen in het algemeen voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs in Nederland om daarop in het kader van de personeelsvoorziening tijdig te kunnen inspelen. Dit betreft zowel een beter gebruik van de arbeidsmarkt als de aansluiting van defensie-opleidingen op civiele opleidingen. De veelsoortigheid van de civiele opleidingen in Nederland kan en dient – mede gelet op de te verwachten demografische ontwikkelingen – beter te worden gebruikt. Zo wordt aan degenen die een diploma van het middelbaar beroepsonderwijs bezitten in een aantal gevallen de mogelijkheid geboden te worden opgeleid voor functies waaraan een officiersrang is verbonden.

De aanpassing van de door Defensie zelf te verzorgen opleidingen bestaat – zoals in de brief van 4 november 1986 is aangegeven – hieruit dat de nadruk meer komt te liggen op de eerste, na die opleiding te vervullen functies. Afhankelijk van de individuele mogelijkheden en wensen zal de militair de verdere voor de loopbaan benodigde kennis later kunnen verwerven. Een en ander houdt in dat allereerst de initiële opleidingen van de krijgsmacht op noodzakelijke en mogelijke aanpassingen worden bezien.

Omdat in het vernieuwde personeelsbeleid het accent meer komt te liggen op de eigen verantwoordelijkheid en de ontplooiing van het individu, dient ook zelfstudie van de militair te worden gestimuleerd. De mogelijkheden daartoe – met inbegrip van een geldelijke vergoeding voor zelfstudie in het belang van de dienst – worden verruimd.

De Stuurgroep, die in voorkomend geval ook zal adviseren over verdere verbetering van de doelmatigheid, zal haar eerste aanbevelingen waarschijnlijk in de loop van 1988 indienen.

Personeelsbeheer

De organisatie moet steeds over de juiste mensen in de juiste aantallen kunnen beschikken. Daarom moet zeker zijn dat de vacatures worden vervuld. Daartoe worden loopbaanmogelijkheden voortaan duidelijker geformuleerd en algemeen bekend gemaakt.

Beheersingsinstrumenten die een meer individuele benadering in het bevorderingsbeleid mogelijk maken, zoals een belangstellingsregistratiesysteem en een beoordelingssysteem, zullen in 1988 verder worden ontwikkeld. Voorstellen tot wijziging van de regelgeving worden in 1988 aan de belangenverenigingen van militairen aangeboden.

Een meer individuele benadering van het personeelsbeleid houdt ook in dat de wijze waarop een functie wordt uitgeoefend tot uitdrukking komt in de beloning. In overeenstemming met de maatregelen die hiervoor voor het gehele overheidspersoneel worden voorbereid, zal het automatisme in de toekenning van periodieke salarisverhogingen worden doorbroken. Met individuele verschillen zal rekening worden gehouden. Extra periodieken kunnen worden verleend wanneer de prestaties aanzienlijk beter dan normaal zijn. Bij onvoldoende functioneren zal toekenning van een verhoging achterwege blijven.

Om de extra-beslaglegging terug te dringen, zal de discrepantie tussen de begrote sterkte en de gewenste sterkte in het begrotingsjaar verder worden verminderd en zo mogelijk opgeheven. In dit verband wordt ook verwezen naar de opmerkingen aan het slot van dit hoofdstuk (Personeelsbestand).

Vrouw in de krijgsmacht

Het emancipatiebeleid van Defensie wil vrouwelijke militairen dezelfde ontplooiingsmogelijkheden bieden als hun mannelijke collega's. In beginsel staan alle functies bij de krijgsmacht voor hen open.

Het gebruik van de ongedifferentieerde fysieke eisen bij toelating tot de krijgsmacht vormt – zo is in de praktijk gebleken – voor veel vrouwen een belemmering om tot de krijgsmacht te worden toegelaten. Om deze belemmering weg te nemen, zijn de keurings-, selectie- en opleidingseisen geëvalueerd. Dat heeft geleid tot aanpassing van die eisen zonder dat concessies hoefden te worden gedaan aan de kwaliteit van het geworven personeel. Het rendement van de wervingsinspanning is daardoor verbeterd.

De mogelijkheid voor vrouwen te kiezen voor een aanstelling van twee tot drie jaar, heeft veel belangstelling. Afgewacht moet worden of deze mogelijkheid eerst enige tijd kennis te maken met de krijgsmacht alvorens te beslissen voor langere tijd te dienen, zal leiden tot meer vrouwelijke militairen.

De afgelopen periode heeft het instituut «vertrouwensvrouw» verder gestalte gekregen. Voor het vrouwelijke personeel zijn bij de krijgsmachtdelen vertrouwensvrouwen aangesteld. Zij verrichten hun taken in nauwe samenwerking met de bij de staf van de Inspecteur Generaal der Krijgsmacht geplaatste vrouwelijke vertrouwensofficier.
De voornaamste taak van de stuurgroep Vrouw in de krijgsmacht is het stimuleren en coördineren van op de emancipatie van de vrouw in de krijgsmacht gerichte maatregelen.

Het functioneren van mannen en vrouwen op dezelfde werkplek en in bepaalde gezagsverhoudingen krijgt nadrukkelijk aandacht in de opleidingsprogramma's voor het beroepspersoneel.

Een kwantitatief overzicht van het aantal vrouwelijke militairen bij de krijgsmachtdelen en bij de Koninklijke marechaussee is hierna gegeven.

Aantal vrouwelijke militairen per 1 juli 1987

Rang	Aantallen				In percentages			
	Km	Kl	Klu	Kmar	Km	Kl	Klu	Kmar
Kltz/Lkol	1	1	–	–	0,4	0,2	–	–
Ltzl/Maj	3	12	7	–	0,8	1,1	1,5	–
Ltz2oc/Kap	25	35	4	3	3,7	2,7	0,6	2,5
Ltz2/Elt	28	20	12	–	5,3	2,4	2,3	–
Ltz3/Tlt/Vdg	3	30	29	–	1,6	6,1	6,8	–
Totaal officieren	60	98	52	3	2,0	2,2	2,1	3,3
Aoo	2	3	2	–	0,4	0,2	0,1	–
SM	6	21	12	–	0,5	0,6	0,8	–
Sgtl/Sgt/Wmr	16	110	101	4	0,8	1,6	4,0	0,3
Kpll/kpl (KM)/Mar 1	37	–	63	140	1,1		3,3	3,3
Kpl/Kl/Klu)/Mar 2		108	8			3,0	1,1	
Totaal onderofficieren	61	242	186	144	0,9	2,2	1,8	4,0
Matr/Sld/Mar 3–4	634	–	7	8	10,7	–	3,0	36,0
Totaal manschappen	634	–	7	8	10,7	–	3,0	36,0
Totaal vrijwillig dienend vrouwelijk personeel	755	340	245	155	4,9	1,4	1,9	4,4
Totaal opleiding	10	118	47	51				
Totaal krijgsmacht			1721				± 3,1	

Arbeidsklimaat

Het arbeidsklimaat zal in 1988 verder worden verbeterd door de administratieve werklast van commandanten te verlichten door meer gebruik te maken van onder andere geautomatiseerde systemen, decentralisatie van bevoegdheden en verantwoordelijkheden, en vereenvoudiging van administratieve procedures (deregulering).

Dienstplichtige militairen

Ook voor de dienstplichtige militairen zal het komende jaar een meer flexibel en meer op het individu gericht beleid worden gevoerd. Naast een herziening van de keuring zal meer aandacht worden besteed aan voorlichting over de mogelijkheden van opkomst en plaatsing, zodat beter kan worden aangesloten bij de capaciteiten en mogelijkheden van de dienstplichtige. Hierbij wordt ook gebruik gemaakt van de adviezen die van de voorlopige Maatschappelijke raad voor de krijgsmacht zijn ontvangen.

Het streven is erop gericht met het dienstplichtbeleid het werkgelegenheidsbeleid te ondersteunen. In september 1987 is een aktie begonnen om 2 à 3000 buitengewoon dienstplichtigen op basis van vrijwilligheid alsnog in dienst te krijgen. Om dat te bereiken zullen ongeveer 135 000 buitengewoon dienstplichtige jongemannen worden benaderd. Inmiddels wordt het uitstelbeleid zo gewijzigd dat aan ongeveer 3000 studerenden uitstel van eerste oefening wordt verleend. Op deze manier komt, gelet op de doelstelling van de dienstplichtwet en de personeelsbehoefte van de krijgsmacht, een positieve wisselwerking tot stand met de arbeidsmarkt.

Uitgangspunt bij het uitstelbeleid is de dienstplichtige de gelegenheid te bieden zijn studie af te ronden vóór zijn opkomst in dienst. Degenen die uitstel hebben verkregen, zullen omstreeks een half jaar voor hun geplande opkomst opnieuw worden gekeurd. Bij het vaststellen van de plaatsing wordt rekening gehouden met de inmiddels verworven kennis en individuele wensen.

Er zal worden bezien of categoriale vrijstellingsgronden in algemene zin plaats kunnen maken voor een vrijstellingsbeleid dat meer is gericht op de omstandigheden van de dienstplichtige.

Sport

De verantwoordelijkheid voor een groot aantal jonge mensen in militaire dienst houdt in dat hun mogelijkheden moeten worden geboden voor een zinvolle besteding van hun vrije tijd. Het blijkt dat de belangstelling voor actieve sportbeoefening buiten de diensturen toeneemt. De mogelijkheden daarvoor zullen worden verbeterd. In het infrastructuurprogramma voor de komende jaren wordt daarom ook verbetering van de aanwezige sportaccommodaties opgenomen.

Mede in dit verband wordt voor topsporters een aantal voorzieningen getroffen om zo goed mogelijk aan hun belangen tegemoet te komen. Dit sluit aan bij de in 1987 opnieuw actueel geworden discussie over de plaats van de topsporter in Nederland.

Militair geneeskundig beleid

Aan de verwezenlijking van de aanbevelingen uit het «Structuurplan geneeskundige verzorging krijgsmacht» wordt de komende jaren gewerkt. Een in september 1986 opgerichte kernstaf zal aan een interservice orgaan, het Geneeskundig Commando Krijgsmacht (GCK), gestalte moeten geven. De hogere echelon geneeskundige verzorging, die niet gebonden is aan organieke operationele eenheden, wordt in dat GCK geïntegreerd. De voorgenomen onderbrenging van de hospitaalfunctie in het GCK zal nog enige tijd vergen.

De besluitvorming over de militaire hospitaalfunctie is nu vrijwel afgerond. De Tweede Kamer wordt over de resultaten daarvan zo spoedig mogelijk schriftelijk ingelicht.

Afslanking burgerpersoneel

In het kader van de afslankingsoperatie voor de gehele rijksoverheid is voor het burgerpersoneel van Defensie voor de periode 1987–1990 een vermindering van 13% afgesproken. Dat houdt een reductie in van 3667 functies.

Voor Defensie is een plan opgesteld waarin de toedeling van de afslankingstaakstelling over de verschillende dienstonderdelen is neergelegd. In het plan is nog geen rekening gehouden met in voorbereiding zijnde reorganisaties, zoals die van de militaire hospitalen en de rijkswerf. Besluitvorming daarover in de komende maanden zal, binnen het raam van de totale taakstelling, leiden tot bijstelling van het plan.

Uit het oogpunt van een goed sociaal beleid wordt grote waarde gehecht aan het vermijden van gedwongen ontslagen. Een hoeksteen van het beleid is dan ook een maximale inspanning tot herplaatsing van personeel. Daarbij is het onvermijdelijk – rekening houdend met de

capaciteiten van het te herplaatsen personeel – soms tijdelijk concessies te doen aan de kwaliteitseisen bij de vervulling van vacatures. De voor herplaatsing in een andere passende functie nodige om-, her- of bijscholing leidt tot een verdere intensivering van de opleidingsinspanning ten behoeve van burgerpersoneel.

Een aantal factoren beïnvloedt het herplaatsingsbeleid echter ongunstig. In vergelijking met andere ministeries is bij Defensie het burgerpersoneel in de lagere bezoldigingsschalen oververtegenwoordigd. Ook kent het een grote regionale spreiding. Voorts is het burgerpersoneel in een aantal gevallen werkzaam in zeer eigensoortige functies, die de herplaatsingsmogelijkheden binnen Defensie en op de arbeidsmarkt beperken.

De afslankingsoperatie zal in 1990 zijn voltooid. Zijn dan nog niet alle personeelsleden waarvan de functie is vervallen herplaatst, dan wordt de herplaatsingsinspanning voor personeelsleden met een duidelijk perspectief op herplaatsing nog maximaal twee jaar voortgezet. Zo wordt een verantwoord sociaal beleid gevoerd, terwijl hoge wachtgeldkosten worden vermeden.

Om de herplaatsing van het personeel zonder gedwongen ontslagen te doen verlopen, zal het begrip passende functie binnen de rechtspositionele kaders mogelijk zo ruim worden gehanteerd. Daarnaast zal het personeel bereid moeten zijn tot om-, her- of bijscholing en tot herplaatsing.
Voor flankerend beleid wordt in 1988 in totaal f 21,8 miljoen uitgetrokken. Dat bedrag is als volgt opgebouwd:

(in mln. gld.)

– om-, her-, of bijscholing	f 1,2	
– (functie) verplaatingstoelage	f 0,2	
– extra reiskosten	f 0,2	
– versneld uittreden oudere werknemers	f 6,9	
– kosten in verband met uitbesteding/privatisering	f 11,2	
– incidenteel loon	f 7,4	
	+	
Totaal uitgaven		f 27,1
– besparing op huisvesting	f 1,0	
– door kabinet beschikbaar gesteld	f 4,3	
	+	
Af		f 5,3 –
Per saldo		f 21,8

De hiervoor benodigde gelden zijn binnen de defensiebegroting vrijgemaakt.

Personeelsbestand

De veranderingen in de begrotingssterkte van het militair personeel in de verschillende sectoren zijn het gevolg van het wegwerken van de verschillen tussen de gewenste sterkte en de begrotingssterkte, naijlende herbezetting in het kader van de arbeidsduurverkorting en het omzetten van functies voor vrijwillig dienend militair personeel in functies voor dienstplichtigen. Ook worden militaire functies van de Koninklijke landmacht naar de Koninklijke marechaussee overgeheveld. Bovendien is al rekening gehouden met de personele gevolgen van de uitvoering van het personeelsplan van 4 november 1986.

In de begrotingssterkte voor het burgerpersoneel is de afslankingstaakstelling voor 1988 verwerkt.

Er moeten overigens nog 28 functies over de afdelingen worden verdeeld. De taakstelling voor 1987 is inmiddels volledig aan de afdelingen toegedeeld.

Overzicht personeelsbestand (exclusief de Civiele verdediging)

	Begrote sterkte	
	1987	1988
*Koninklijke marine**		
Vrijwillig dienend militair personeel	15 510	15 545
Dienstplichtig personeel	1 395	1 355
Totaal militair personeel	16 905	16 900
Burgerpersoneel	6 488	6 269
Totaal personeel	23 393	23 169
Koninklijke landmacht		
Vrijwillig dienend militair personeel	23 314	23 010
Dienstplichtig personeel	43 018	43 345
Totaal militair personeel	66 332	66 355
Burgerpersoneel	13 035	12 586
Totaal personeel	79 367	78 941
Koninklijke luchtmacht		
Vrijwillig dienend militair personeel	13 061	13 302
Dienstplichtig personeel	4 910	4 960
Totaal militair personeel	17 971	18 262
Burgerpersoneel	2 882	2 775
Totaal personeel	20 853	21 037
Koninklijke marechaussee		
Vrijwillig dienend militair personeel	3 570	3 727
Dienstplichtig personeel	375	413
Totaal militair personeel	3 945	4 140
Burgerpersoneel	156	148
Totaal personeel	4 101	4 288
Centrale organisatie van het ministerie en interservice organen		
Vrijwillig dienend militair personeel	802	787
Dienstplichtig personeel	236	284
Totaal militair personeel	1 038	1 071
Burgerpersoneel	4 711	4 526
Totaal personeel	5 749	5 597
Nader over de afdelingen te verdelen burgerpersoneel	–	28
Totaal overzicht Defensie		
Vrijwillig dienend militair personeel	56 257	56 371
Dienstplichtig personeel	49 934	50 357
Totaal militair personeel	106 191	106 728
Burgerpersoneel	27 272	26 332
Totaal personeel	133 463	133 060

* Exclusief de Antilliaanse militie.

HOOFDSTUK VI. MATERIEELBELEID

Inleiding

De uitgangspunten voor het materieelbeleid zijn in de Defensienota 1984 verwoord. Dat beleid wordt regelmatig geëvalueerd en zo nodig aangepast aan veranderende omstandigheden. Nadrukkelijk wordt gestreefd naar een heldere uitwerking van het beleid en, mede daardoor, naar een doelmatig gebruik van de ter beschikking staande gelden. Het in de nota's «Defensie en de Nederlandse industrie» en «Defensietechnologie» geformuleerde beleid zal worden voltooid met een beleidsnota over de internationale materieelbetrekkingen. De in de drie nota's neergelegde beleidsvoornemens zullen zo worden uitgewerkt dat voor alle niveaus van de organisatie bruikbare regelgeving ontstaat. Op deze wijze zal het mogelijk zijn dit beleid gestalte te geven. De dit jaar voorgenomen evaluatie van het in 1984 ingevoerde Defensiematerieelkeuze Proces (DMP) zal onder meer zijn gericht op het jaarlijks overzicht grote materieelprojecten, de in het DMP gehanteerde fasering en het gebruik van evaluatie documenten. Een nog dit jaar uit te geven raamregeling projectmanagement zal moeten bijdragen aan verbetering van het management van grote materieelprojecten.

Een toereikende exploitatie van het materieel is van groot belang. Vandaar dat daaraan ook op langere termijn prioriteit wordt gegeven. In dit verband is onlangs een aanwijzing gegeven over de methode van planning van de exploitatie-uitgaven voor materieel.

Defensie en de Nederlandse industrie

In de Defensienota 1984 is gemeld dat – in het verband van de Nota aanschaffingsbeleid en innovatie (Kamerstuk II, vergaderjaar 1980–1981, 16 773, nrs. 1–2) – de informatie-uitwisseling over aanschaffingen tussen de ministeries van Economische Zaken en van Defensie is gestructureerd. Die uitwisseling van informatie beoogt aanschaffingen van defensiematerieel zo goed mogelijk af te stemmen op het Nederlandse industriebeleid. Mede op grond van de tot dusver opgedane ervaringen is in december 1985 tussen beide ministers een samenwerkingsprotocol gesloten over de aanschaf van defensiematerieel . Naar aanleiding hiervan is een uitvoeringsregeling tot stand gekomen. Daarin is bepaald dat voorgenomen aanschaffingen en uitbestedingen door Defensie regelmatig moeten worden gemeld aan Economische Zaken. Het gaat in beginsel om onroerende en roerende goederen en diensten met een waarde van vijf miljoen gulden of meer. Voor sommige aanschaffingen, zoals van elektronica, informatica, medische technologie en transportmiddelen is afgesproken opdrachten ter waarde van één miljoen gulden of meer te melden. Voor textiel geldt dat alle aanschaffingen van méér dan *f* 200 000 moeten worden gemeld. Tenminste één maal per jaar zal Defensie een overzicht van voorgenomen aanschaffingen aan Economische Zaken verstrekken.

In het verband van de totstandkoming van de Raamwet adviesraden bereidt de Adviesraad militaire produktie (AMP) zich voor op zijn nieuwe status, die nog dit begrotingsjaar zijn beslag krijgt. De AMP is ingesteld door de ministers van Economische Zaken, van Buitenlandse Zaken en van Defensie. Hij adviseert over het beleid inzake de ontwikkeling en de produktie van militair materieel en de daarvoor benodigde technologie in Nederland en daarbuiten.

Vooruitlopend op zijn nieuwe status heeft de AMP onder meer advies gegeven over het rapport «Towards a Stronger Europe», dat door de IEPG-studiegroep van «wijze mannen» onder leiding van ir. H. Vredeling is

uitgebracht. Het defensiematerieelbeleid en het industriebeleid worden op elkaar afgestemd in de interdepartementale Stuurgroep Defensie en de Nederlandse industrie. De Stuurgroep besteedt ook veel aandacht aan ontwikkelingen op het terrein van de internationale materieelsamenwerking.

Materiële Civiel Militaire Crisis Maatregelen (MCMCM)

In de memorie van toelichting bij de begroting voor het jaar 1982 is de oprichting van de Stuurgroep Materiële Civiel Militaire Crisis Maatregelen (MCMCM) gemeld. Deze Stuurgroep heeft – tot haar opheffing begin 1987 – studies verricht, een beleidskader ontwikkeld en voorstellen gedaan met een no-cost/low-cost karakter. Deze voorstellen zijn erop gericht al in vredestijd regelingen te treffen om in crisis- en oorlogstijd de levering van noodzakelijke goederen en diensten door de civiele sector aan de krijgsmacht en aan de bondgenoten, in verband met de als «host-nation» aangegane verplichtingen, te waarborgen. Er zal een begin worden gemaakt met de voorbereiding van de voorgestelde maatregelen. Voor de daarvoor vereiste coördinatie is een Interdepartementale coördinatiecommissie MCMCM ingesteld. Die zal zich in eerste aanleg richten op maatregelen ter ondersteuning van het Rapid Reïnforcement Plan, ter voorbereiding van de industriële mobilisatie en ter verzekering van energie- en communicatievoorzieningen. De maatregelen moeten in tijden van crisis en oorlog bijdragen tot onder andere de operationele gereedheid van civiele vliegvelden, de ongestoorde levering van aardolieprodukten en munitie, de beschikbaarheid van geneeskundige voorzieningen en materialen en het verrichten van reparatie- en onderhoudswerk voor de krijgsmacht.

Verwerving

Het is van groot belang de verwerving van goederen en diensten zo doelmatig mogelijk – binnen de wettelijke grenzen en commercieel verantwoord – te laten verlopen. Door de aard van het materieel en de wijze van aanschaffen, vaak in samenwerking met andere landen en industrieën, wordt het verwervingsproces steeds ingewikkelder en stelt het hogere eisen aan het personeel en de procedures. Op korte termijn is behoefte aan inkopers van academisch niveau en of met een hogere beroepsopleiding. Met de uitbreiding van het personeelsbestand is al een begin gemaakt. Zo worden bij de Koninklijke landmacht twaalf en bij de Koninklijke marine drie personen opgeleid. Het bestand zal waarschijnlijk in 1988 verder worden uitgebreid. Om kleinere artikelen sneller te kunnen aanschaffen, is een vereenvoudiging van de regelgeving nodig.

De werkzaamheden van de in 1985 ingestelde Centrale contracten commissie hebben geleid tot een structurele verbetering van de gang van zaken bij het sluiten van contracten en internationale overeenkomsten.

In de brief over grote veranderingsoperaties (Kamerstuk II, 19 700 X, nr. 55) is aangekondigd, dat een nader onderzoek zal worden gedaan naar verdere verbetering van de verwervingsprocessen.

Materieelexploitatie

Planning

Een verantwoord materieelbeleid vereist onder meer een goede raming van de uitgaven voor materiële exploitatie. Om ook op langere termijn een toereikende exploitatie van het materieel te waarborgen, moet voldoende geld beschikbaar zijn. Er wordt gestreefd naar een wijze van

plannen waarbij alle relevante interne en externe factoren met elkaar in verband worden gebracht om een goed inzicht te krijgen in de nodige activiteiten op het gebied van de materiële exploitatie. Aan de hand van die activiteiten kunnen de toekomstige exploitatie-uitgaven worden geschat. Dat kan, rekening houdend met de budgettaire randvoorwaarden, vervolgens leiden tot herschikking van prioriteiten in de exploitatie- en/of investeringssfeer.

In een inmiddels uitgegeven aanwijzing worden deze uitgangspunten gebruikt om richting te geven aan de verdere ontwikkeling van de planning van de materieelexploitatie. Een en ander moet leiden tot een betere raming van de uitgaven ten laste van het begrotingsartikel «onderhoud en herstel».

Bedrijfsvoering

De in 1980 ingestelde Stuurgroep implementatie studie defensiebedrijven (SISDB'80) heeft haar werk vooral toegespitst op het vraagstuk van de rationalisatie van het hoger onderhoud. Volgens de Stuurgroep behoefde de bedrijfsvoering bij een aantal bedrijven verbetering. Om dat te bereiken, worden bij een aantal bedrijven systemen voor besturing van het bedrijf ingevoerd. Dit is bij enkele bedrijven geheel, bij andere bedrijven gedeeltelijk gedaan. De verbetering van de bedrijfsvoering bij defensiebedrijven maakt inmiddels deel uit van het meer algemene streven het management bij Defensie te verbeteren. (Zie ook hoofdstuk VIII).

Bij de Koninklijke marine is het vervolgonderzoek afgerond naar de mogelijkheden van privatisering van de Rijkswerf met aanvullende uitbesteding van werk en naar de bedrijfsvoering. In de brief van 19 juni 1987 (Kamerstuk II, 19455, nr. 3) is aangegeven hoe het beleid vorm zal krijgen. Er wordt geëxperimenteerd met zelfbeheer bij het Marine electronisch en optisch bedrijf, dat is aangewezen als «proeftuin zelfbeheer». In de brief van 11 maart 1987 (Kamerstuk II, 19897, nr. 3) is al uiteengezet, dat op het Marinevliegkamp «De Kooy» de doelmatigheid belangrijk zal worden vergroot door de squadron- en basisonderhoudsdienst samen te gaan voegen, al het niet-luchtvaartwerk af te stoten en een specifiek bedrijfsinformatiesysteem, toegesneden op het luchtvaartmaterieel van de Koninklijke marine, in te voeren. Om dit alles zo snel mogelijk te verwezenlijken, zal de nodige externe deskundigheid worden ingeschakeld.

Binnen de Koninklijke landmacht worden de wenselijkheid en mogelijkheid onderzocht om het onderhoud in de nationale sector te herstructureren. De structuur van het onderhoud in deze sector is voor een deel gelijk aan die van het legerkorps. Er wordt bezien of door aanpassing van de structuur het onderhoud in de nationale sector doelmatiger kan worden verricht, met inachtneming van de vereiste inzetbaarheid van het te onderhouden materieel. Zo zal onder meer mogelijke integratie van onderhoudsniveaus in deze sector onderwerp van onderzoek zijn, evenals de vereiste omvang van de defensiebedrijven van de Koninklijke landmacht.

Internationale materieelbetrekkingen

Algemeen

Om deel te kunnen nemen aan de vaak kostbare ontwikkeling van nieuwe wapensystemen zijn internationale afspraken nodig. Voor kleinere landen is deelneming alleen mogelijk als zij over een voldoende industriële en technologische basis beschikken.

In verband met het zogenoemde Nunn-initiatief tekende Nederland «statements of intent» voor vijf samenwerkingsprojecten. De projecten op het gebied van precisie geleide munitie voor het 155 mm geschut en de Ada-computertaal verlopen volgens plan. Uit twee andere projecten – het multifunctionele informatiedistributiesysteem (Mids) en het Navo-identificatiesysteem (Nis) – heeft Nederland zich teruggetrokken omdat die onvoldoende mogelijkheden boden voor de Nederlandse industrie. Door de Verenigde Staten is het «Link 11 improvements project» als Nunn-project teruggetrokken; het blijft echter een Navo-samenwerkingsproject.

Binnen de Navo neemt Nederland deel aan het overleg over de projectdefinities van een fregat voor de jaren 90 (NFR-90) en van een helikopter voor maritieme en transportdoeleinden (NH-90).

European Defence Industry Study (EDIS)

De aanbevelingen van de studie «Towards a stronger Europe» zijn gericht op verwerkelijking van een goed werkende en gerationaliseerde Europese defensie-industrie en een open Europese markt voor defensiematerieel. Deze aanbevelingen hebben in de Independent European Programme Group (IEPG) ruime aandacht gekregen. Versterking van het Europees potentieel mag echter niet leiden tot Europees protectionisme. Op ministerieel niveau is overeengekomen een actieplan op te stellen; dat zal gebeuren in nauw overleg met de defensie-industrie in West-Europa. Langs die weg zullen de aanbevelingen uit de studie stap voor stap worden uitgevoerd.

In de IEPG is overeenstemming bereikt over maatregelen om Europese landen met een minder ontwikkelde defensie-industrie (LDDI-landen) de kans te bieden meer deel te nemen aan samenwerkingsprojecten en hun defensie-industriële infrastructuur te verbeteren. Jaarlijks zal aan de ministers rapport worden uitgebracht over de gemaakte voortgang. De maatregelen die een gevolg zijn van internationale besluiten zullen op nationaal niveau worden uitgevoerd in overleg met de Adviesraad militaire produktie en de Stuurgroep Defensie en de Nederlandse industrie, die ook bij de Nederlandse standpuntbepaling over EDIS en LDDI waren betrokken.

Medium Range Surface to Air Missile (MSAM)

De Europese landen die deelnemen aan het project «Medium range surface to air missile» beginnen in oktober 1987 een gemeenschappelijke studie naar de mogelijkheden in Europa een systeem te ontwikkelen als opvolger van de Hawk en naar de bereidheid van de Europese industrieën daarbij samen te werken. De mogelijkheden voor transatlantische samenwerking worden eveneens nagegaan.

European Data Distribution System (EDDS)

In 1984 hebben de ministers van Defensie van de IEPG besloten de mogelijkheden te onderzoeken voor nauwere Europese samenwerking op het gebied van systemen van «command, control and communication» (C3-systemen). Dat onderzoek heeft geleid tot een voorstel voor een «European data distribution system» (EDDS). Dat systeem heeft tot doel bij te dragen tot het oplossen van tal van problemen op het gebied van interoperabiliteit tussen zowel Navo- als nationale C3-systemen. In beginsel hebben de ministers besloten een begin te maken met de eerste fase van het project. Een daartoe strekkende overeenkomst zal waarschijnlijk in januari 1988 kunnen worden ondertekend. De Europese industrieën tonen veel belangstelling voor het project.

Wetenschaps- en technologiebeleid

Het materieelbeleid berust mede op ontwikkelingen in het wetenschappelijk onderzoek en de technologie. Omdat de ontwikkeling en produktie van technologisch geavanceerd materieel steeds meer tijd en geld vergen, moeten deze ontwikkelingen meer op elkaar worden afgestemd. Ook is een lange-termijnvisie nodig.

Nu de reorganisatie van TNO en van de verschillende raden die bij het defensie-onderzoek zijn betrokken hun beslag hebben gekregen, kan meer aandacht worden besteed aan de door de Hoofdgroep voor defensie-onderzoek uit te voeren werkprogramma's en het afstemmen van deze programma's op het technologiebeleid.

In 1986 is begonnen met het uitwerken van het in de nota Defensietechnologie vermelde Defensie Technologie Concept (DTC). Na een onderzoek van in de Verenigde Staten, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Bondsrepubliek Duitsland toegepaste systemen, is gekozen voor een opzet die aansluit bij het Westduitse systeem. De volgende uitgangspunten staan centraal:

- het bepalen van keuzen en stellen van prioriteiten, op grond van de operationele behoefte, bij verder te ontwikkelen technologieën;
- het zo vroeg mogelijk betrekken van de Nederlandse industrie bij het voorzien in de materieelbehoefte van de krijgsmacht;
- het streven naar Europese samenwerking.

Met de uitwerking is nog enige tijd gemoeid. Uiteindelijk zal het DTC een lange-termijnvisie op de voor Defensie relevante technologieën bevatten en als planningsdocument worden ingepast in het NDPP.

In de nota Defensietechnologie is ook een plan voor het wetenschappelijk onderzoek op lange termijn aangekondigd. Dit plan zou, uitgaande van de plannen van de krijgsmacht en van operationele en technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen, de behoefte aan wetenschappelijk onderzoek zo goed mogelijk in beeld moeten brengen. Hiervoor is een eenvoudige en duidelijke methode nodig. In dit verband zijn de methoden beoordeeld die in andere Navo-landen worden gebruikt. Omdat de resultaten onvoldoende houvast boden, is een eigen methode ontwikkeld, die zal worden toegepast.

Gezien het verband tussen het plan voor wetenschappelijk onderzoek en het concept voor technologie-ontwikkeling moeten deze gezamenlijk worden bezien. Dat moet leiden tot een evenwichtige verdeling van gelden voor onderzoek en ontwikkeling.

HOOFDSTUK VII. VOORTGANGSRAPPORTAGE GROTE MATERIEELPROJECTEN

Inleiding

Dit hoofdstuk bevat de stand van zaken betreffende de geraamde uitgaven van de grote materieelprojecten. Uitgangspunt daarbij is de situatie beschreven in de voortgangsrapportage van 3 december 1986 (Kamerstuk 19 700, X, nr. 14). De voor 1988 en volgende jaren te verwachten financiële ontwikkelingen zijn aangegeven in de artikelsgewijze toelichting bij de begroting, waarin ook de stand van de betalingen per project is vermeld. De ramingen voor de project-uitgaven gaan uit van het prijspeil van eind 1986.

Koninklijke Marine

Voortgang M-fregatten

Het project omvat de bouw van acht multi-purpose fregatten ter vervanging van de fregatten van de Wolf- en de Van Speijk-klasse. Besloten is dat het eerste schip de naam «Karel Doorman» zal krijgen. Dit betekent dat de M-fregatten samen de Karel Doorman-klasse zullen vormen. De platforms worden gebouwd bij de KMS. De sensoren en wapen-, commando- en communicatie-systemen worden, met inbegrip van de operationele- en bedieningsprogrammatuur, onder verantwoordelijkheid van de Koninklijke marine tot één Sewaco-systeem geïntegreerd.

De bouw van de eerste drie platforms vordert gestaag. De contracten voor de belangrijkste Sewaco-subsystemen zijn gesloten. Zoals in de memorie van toelichting bij de begroting voor 1987 is meegedeeld, hebben de technische voorbereiding en de onderhandelingen over verschillende verwervingscontracten voor Sewaco-apparatuur meer tijd gevergd dan aanvankelijk was voorzien. Deze vertraging werkt door in de vervaardiging van programmatuur van het Sewaco-systeem en in de integratie van dit systeem. Deze ontwikkelingen hebben geleid tot bijstelling van de planning van het project. De Sewaco-apparatuur zal nu aan de wal worden geïntegreerd en beproefd en niet, zoals eerder was voorzien, aan boord van het eerste schip. Een voordeel van de nieuwe planning is dat volledig gebruik kan worden gemaakt van de garantietermijn van de aan boord geïnstalleerde apparatuur.

De aanpassing in de planning leidt tot een verschuiving van de proeftocht en de overdracht met gemiddeld zeven maanden. Het totale bouwprogramma schuift hierdoor vier maanden op. Het Sewaco-systeem wordt in twee fasen geleverd. Een en ander leidt ertoe dat de eerste vier schepen eerder bruikbaar zijn, al zullen deze schepen dan nog niet over een volledig Sewaco-systeem beschikken. Het Sewaco-systeem van deze schepen zal worden gecompleteerd na overdracht van de laatste vier fregatten, die wèl met een volledig systeem kunnen worden opgeleverd. De geraamde totale project-uitgaven (op prijspeil 1986) blijven ongewijzigd (*f*3252 miljoen).

Voortgang Walrus-klasse project

Het project omvat de bouw van onderzeeboten van de Walrus-klasse. De Tweede Kamer heeft een rapport ontvangen over de oorzaak van de brand en de omvang van de schade aan boord van de Walrus. De Zeeleeuw zal nu als eerste boot in oktober 1988 op proeftocht gaan. De Walrus zal worden gerepareerd en als tweede boot midden 1990 kunnen proefvaren.

De derde en vierde boot, die de namen Dolfijn en Bruinvis krijgen, worden vertraagd opgeleverd. Dat is een gevolg van de reparatie van de Walrus.

De geplande totale project-uitgaven – op prijspeil 1986 – bedragen voor de eerste serie Walrus-klasse onderzeeboten *f* 1 miljard, uitgaande van de volledige dekking door de verzekering van de geleden schade, en voor de tweede serie Walrus-klasse onderzeeboten *f* 892 miljoen.

De noodzakelijke trainingssystemen voor de commando- en onderwatercentrale en de lesapparatuur voor dettechnische scholen zijn complementair aan het totale Walrus-project. De kosten hiervan zijn *f* 79 miljoen.

Voortgang project mijnenbestrijdingsvaartuigen

Het project omvat de bouw en invoering van vijftien mijnenjagers van de Alkmaar-klasse. Dit type schip is in tripartite-verband door België, Frankrijk en Nederland ontworpen. De schepen worden op nationale werven gebouwd. Systeemdelen worden – overeenkomstig gemaakte afspraken – door elk van de betrokken landen geleverd. Inmiddels is het dertiende schip van de serie in mei 1987 aan de operationele sterkte toegevoegd.

De geplande totale project-uitgaven werden ten tijde van de vorige rapportage geraamd op *f* 1343 miljoen. Door kleine prijsaanpassingen worden de geplande totale projectuitgaven thans geraamd op *f* 1344 miljoen.

Koninklijke Landmacht

Vervanging pantserwielvoertuigen YP-408

Het project YPR-765 omvat de verwerving en indienststelling van 841 pantserrupsvoertuigen van het type YPR-765. Deze vervangen de pantserwielvoertuigen YP-408. De YPR-voertuigen worden voorzien van richt- en waarnemingsapparatuur. Die bestaat uit een dagoptisch deel en een nachtdeel in de vorm van warmtebeeldapparatuur. De verwerving van de richt- en waarnemingsapparatuur vormt een afzonderlijk project, dat het YPR-project aanvult.

De produktie en levering van de YPR-voertuigen verloopt nu in overeenstemming met het leveringsschema van de leverancier. Op 15 maart 1987 waren 361 YPR-voertuigen overgedragen. De invoering van de YPR-voertuigen en het daarmee verbonden materieel bij het legerkorps is in maart 1987 begonnen en verloopt volgens plan. Waarschijnlijk zal de invoering bij het Eerste legerkorps in maart 1989 zijn voltooid.

De produktie en levering van de richt- en waarnemingssystemen verloopt volgens plan. De inbouw van de dagdelen in de YPR-voertuigen is in maart begonnen. De inbouw van de warmtebeeldapparatuur begint in het najaar van 1987. De al eerder ingevoerde voertuigen zijn van Amerikaanse makelij en uitgerust met helderheidsversterkers. De nu instromende voertuigen zijn in Nederland gebouwd. De standaard-infanterieversie is voorzien van een 25 mm-boordkanon.

De projectuitgaven werden ten tijde van de vorige rapportage geraamd op *f* 1317 miljoen. Als gevolg van een aanvullende behoefte aan TOW-torens, een behoeftevermindering door technische wijzigingen en enkele geringe prijsverlagingen worden de projectuitgaven nu geraamd op *f* 1324 miljoen. In de onderhandelingen met de producent is de prijs nog niet definitief vastgesteld.

Voortgang Leopard-1 (verbeterd) project

Het in 1979 begonnen project omvat de verbetering van de vuurleidingsapparatuur, van de bepantsering en van een deel van de munitie van het 105 mm kanon. Begin maart 1987 waren 353 van de 468 tanks verbeterd. Het werk aan de overige tanks zal begin 1988 klaar zijn. In de brief van 2 juni 1987 (Kamerstuk II, 19 700, X, nr. 50) is een beeld gegeven van de huidige situatie van de Leopard-1/V. Daarin is onder meer de noodzaak uiteengezet van verlenging van de levensduur van de tank. Het voornemen bestaat in 1988 de rapportage over het verbeteringsprogramma te staken: het programma is dan voltooid. Over de levensduurverlenging zullen de Staten-Generaal worden ingelicht.

In de vorige voortgangsrapportage werden de projectuitgaven geraamd op *f*581 miljoen. Sindsdien zijn de prijzen per saldo gedaald met *f*2 miljoen. De projectuitgaven worden nu begroot op *f*579 miljoen.

Voortgang Leopard-2 project

In de vorige voortgangsrapportage over omvangrijke materieelprojecten werden de projectuitgaven geraamd op *f*3233 miljoen. Sindsdien zijn de prijzen per saldo met *f*2 miljoen gedaald. De projectuitgaven worden nu op *f*3231 miljoen geraamd.

Zoals in de vorige rapportage is gemeld, is de in juni 1982 begonnen serie-levering van de Leopard-2 op 3 juli 1986 voltooid. Hiermee is het hoofdcontract uitgevoerd, dat op 22 juni 1979 met de hoofdaannemer – de firma Kraus Maffei – werd gesloten, evenals de meeste van het hoofdcontract afgeleide contracten (onder meer voor het warmtebeeld en de reservedelen). In 1988 zal het project ook wat betreft documentatie en opleidingsmiddelen zijn voltooid.

De Leopard-2 is een zeer modern en doeltreffend wapensysteem, waarmee Nederlandse eenheden ook in internationaal verband uitstekende resultaten bereiken. Ook in logistiek opzicht zijn de ervaringen goed. De tank is met geavanceerde elektronische apparatuur uitgerust. Het onderhoud van die apparatuur vraagt aandacht, omdat op dat gebied naar verhouding minder deskundigheid aanwezig is. Bij de oudere typen tanks bestond vooral behoefte aan mechanisch onderhoud.

Het Leopard-2 project is nagenoeg voltooid. De rapportage over dit project wordt begin 1988 afgesloten met een evaluatierapport overeenkomstig de DMP-procedure.

Koninklijke luchtmacht

F-16 Gevechtsvliegtuigen

Het F-16 project betreft de vervanging van 243 (R)F-104G en NF-5 A/B vliegtuigen door 213 F-16 A/B vliegtuigen. Het project omvat ook de aanschaf van vier vluchtnabootsers, reservemotoren, reservedelen, meet- en testapparatuur en overige gronduitrusting, brandstofhulptanks, wapenrekken en technische documentatie.

De levering van de vliegtuigen en het materieel verloopt volgens plan. Eind 1986 waren 149 vliegtuigen aan de Koninklijke luchtmacht geleverd.

De brief van 25 juni 1987 (Kamerstuk II, 19 700 X, nr. 53) bevat een gedetailleerd beeld van de prijsontwikkeling en van de samenstelling en ontwikkeling van de projectkosten. De totale projectkosten worden nu op *f*8895 miljoen geraamd.

Patriot grond-lucht geleide wapensysteem

Het lopende Patriot-project omvat de aanschaf van vier systemen, elk bestaande uit vijf lanceerinrichtingen met 40 geleide wapens, bijkomende uitrusting, een beginvoorraad reservedelen en de eerste opleidingen van bedienings- en onderhoudspersoneel en van instructeurs.

De eerste opleidingen van personeel en instructeurs in de Verenigde Staten zijn in 1985 geëindigd. Een Patriot- instructieteam en een Patriot-integratieteam zijn belast met het omscholen van personeel en het testen en op elkaar afstemmen van het materieel dat voor de Patriot-squadrons is geleverd. Dat werk wordt verricht in Hesepe (Bondsrepubliek Duitsland). Het personeel volgt een deel van de opleidingen aan de Luchtmacht Elektronische en Technische School (LETS) te Deelen.

De levering van het materieel voor de squadrons en de opleidingen verlopen volgens plan. Het eerste Patriot- squadron is in augustus 1986 geformeerd en het daarvoor bestemde personeel is inmiddels omgeschoold. Het eerste squadron is sinds 1 april 1987 operationeel en onder bevel van de Navo geplaatst. Het tweede squadron zal in 1988 operationeel worden.

Als gevolg van enige veranderingen in de materieel-logistieke behoeften zijn de projectkosten – in vergelijking met de vorige voortgangsrapportage – *f*7 miljoen hoger geraamd. De totale projectkosten worden nu op *f*953 miljoen begroot. In verband daarmee is de Letter of Acceptance bijgesteld.

HOOFDSTUK VIII. ORGANISATIE VAN HET MINISTERIE

Organisatie van het ministerie

Over de voornemens betreffende de organisatie van het ministerie bent U op de hoogte gesteld bij brief van 29 juni 1987 (Kamerstuk II, 19 700 X, nr. 55). Deze voornemens beogen uitvoering te geven aan de in het regeerakkoord aangekondigde doorlichting van de centrale organisatie en de niet-operationele staven. Het plan van aanpak vormt een samenhangend geheel van activiteiten, waarin reeds lopende en nieuwe onderzoeken zijn geïntegreerd.

Een zeer belangrijk onderdeel van het plan van aanpak is een onderzoek naar de verbetering van de planningsfunctie. Hiertoe wordt de Chef van de Defensiestaf meer dan voorheen belast met de integratie van de defensieplanning, waarbij de krijgsmachtdeelplannen en de functiegebieden worden betrokken, en met de inhoudelijke en procedurele (be)sturing van het planningsproces. Een volledige centralisatie van de planning is overigens niet wenselijk, omdat bij het opstellen van de plannen voor de krijgsmachtdelen gebruik moet worden gemaakt van de juist bij de krijgsmachtdelen aanwezige deskundigheid. Bij het onderzoek wordt een externe adviseur betrokken.

Organisatie van de personeelsfunctie

De reorganisatie van het Directoraat-Generaal Personeel leidt ertoe dat uitvoerende – en soms ook regelgevende – taken worden overgeheveld van het centrale niveau naar de krijgsmachtdelen. In beginsel worden op centraal niveau de hoofdlijnen van het personeelsbeleid bepaald. Mede ten behoeve van een snellere besluitvorming wordt door delegatie en mandatering van bevoegdheden de verantwoordelijkheid bij het laagst mogelijke niveau in de organisatie gelegd. De overheveling van de afdeling Pensioenen en Wachtgelden naar het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, waartoe in het Regeerakkoord is besloten, maakt deel uit van deze reorganisatie. Hoewel een en ander nog veel overleg vergt, wordt ervan uitgegaan dat eind 1988 de reorganisatie zal zijn voltooid.

Organisatie en informatie

De organisatorische veranderingen die voortvloeien uit het Structuurplan Informatiebeleid en Automatisering bij Defensie (SINBAD), zijn voor het grootste deel doorgevoerd. In de komende periode zal de nieuwe structuur worden ingevoerd. Het gaat erom vorm te geven aan een beleid dat is gericht op betere informatievoorziening op alle niveau's met beheerste toepassing van automatisering.

Uitgangspunt is dat de leidinggevenden zelf verantwoordelijk zijn voor de informatievoorziening in hun eigen ressort. Zij moeten zich van deze verantwoordelijkheid bewust zijn en er inhoud aan kunnen geven. Hiertoe is een begin gemaakt met onder meer opleidings- en voorlichtingsactiviteiten, die zo nodig worden geïntensiveerd. Daarnaast is een beter samengaan binnen het lijnmanagement van de organisatie- en informatievoorzieningsfunctie onderwerp van studie. Op korte termijn verschijnen hierover de eerste adviezen.

Bij de opleiding en voorlichting wordt veel aandacht besteed aan informatieplanning. Door de leidinggevenden te voorzien van een informatieplanningsinstrument en al vroeg inzicht te bieden in de kosten van hun informatiewensen en -behoeften, zal de kwaliteit van hun besluitvorming over informatievoorziening verbeteren. Dat zal ook

bijdragen tot een betere beheersing van de tot nu toe vrijwel autonome groei van de kosten voor automatisering, mede op het gebied van de zogeheten kleinschalige automatisering.

De bewaking van zowel beleidsontwikkeling als -uitvoering op het gebied van organisatie en informatie, waaronder ook automatisering, vergt volgens het structuurplan een afzonderlijke bedrijfsfunctie: auditing. Met name door personeelsproblemen is hierin nog niet goed voorzien. Gezien het belang ervan, wordt geprobeerd de achterstand het komende jaar weg te werken, eventueel door inschakeling van externe deskundigen.

Het Duyverman Computer Centrum en de Dienstencentra voor Automatisering bij de krijgsmachtdelen worden meer bedrijfsmatig ingericht. Een financiële bedrijfsadministratie, met behulp waarvan doorberekening van kosten aan gebruikers mogelijk wordt, en een planningsinstrumentarium maken hiervan deel uit.

De kwetsbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking zal zoveel mogelijk worden verminderd. In dit verband wordt, bij wijze van tussenoplossing, de mogelijkheid van het gebruik van externe voorzieningen onderzocht, waarnaar in geval van calamiteiten kan worden uitgeweken. Ook is begonnen met een onderzoek naar een blijvende oplossing van dit probleem binnen de defensie-organisatie, waarbij tevens de behoefte aan uitwijkvoorzieningen in tijden van oplopende spanning en in oorlogstijd wordt bezien.

Op dit ogenblik loopt een groot aantal kleinschalige automatiseringsprojecten (kantoorautomatisering in brede zin) naast grote interactieve systemen. Een deel van die systemen zal, zowel bij de centrale organisatie als bij de krijgsmachtdelen, in 1988 operationeel worden. Dit vergt meer investeringen in computers. In het verband van de genoemde «uitwijkproblematiek» wordt bezien in hoeverre deconcentratie van de grote computer systemen wenselijk en mogelijk is.

Al vele jaren bestaat een structureel tekort aan goed geschoolde en ervaren automatiseringsmedewerkers. Om dit probleem goed aan te pakken, is destijds de Stuurgroep personeelsbeleid automatisering ingesteld. Deze is belast met het adviseren inzake werving, behoud, kwaliteitsverbetering en loopbaanmogelijkheden van het automatiseringspersoneel, zowel burger als militair. In het kader van het eerder genoemde structuurplan is het werkterrein nu uitgebreid met de organisatie- en informatie(voorzienings)functies, waarbij zich eveneens grote tekorten voordoen.

Inmiddels is de zogenaamde behoudtoelage ingevoerd voor bepaalde groepen automatiseringspersoneel, evenals de – aan de hand van de nieuwste voorstellen van het Nederlandse Genootschap voor Informatica (NGI) – herziene functie-ordening. De stuurgroep zet haar werk ook in 1988 voort.

Accountantscontrole

De aandacht voor de beheersing van de overheidsuitgaven is de laatste jaren sterk toegenomen. Wat de accountantsdienst betreft, leidt dit tot aanpassing van de controletaken. Naast de wettelijke controletaak (het geven van een accountantsverklaring bij de departementale jaarrekening) worden steeds meer onderzoeken verricht met het oog op doelmatig beheer. Hiertoe moet ruimte worden geschapen door het terugdringen van oneigenlijke taken. Ingevolge de door de ministerraad genomen besluiten over de privatisering, zal in 1990 30% van het werk van de

accountantsdienst – tot dusver door burgerpersoneel verricht – worden uitbesteed, in het bijzonder controlewerk dat door kwalitatieve onderbezetting niet of onvolledig kan worden gedaan.

Ook de versnelling van de verantwoordingsprocedure heeft gevolgen voor het functioneren van de accountantsdienst. In 1988 zal de accountantsdienst uiterlijk 1 mei rapporteren over het dienstjaar 1987. Daarmee wordt voldaan aan de in de Comptabiliteitswet 1976 genoemde termijn. Bij het onderzoek van de departementale jaarrekening zal meer dan in het verleden aandacht worden besteed aan de beheersing en de verantwoording van grote projecten.

Bij besluit van 15 oktober 1986 is een Audit Committee ingesteld. Dit comité, dat bestaat uit de secretaris-generaal, die voorzitter is, de chef defensiestaf, de directeuren-generaal, de bevelhebbers en de directeur van de accountantsdienst, heeft onder meer tot taak:

- de behoefte aan controle aan te geven en daarbij prioriteiten te stellen;
- het jaarlijkse controleplan vast te stellen;
- leemten en knelpunten in de (administratieve) organisatie te signaleren;
- het bespreken van belangrijke bevindingen bij de controle en van noodzakelijk geachte verbeteringen, met inbegrip van het initiëren en bewaken van daartoe strekkende maatregelen.

Door toepassing van moderne controletechnieken, aangepaste rapportering en adviezen ter verbetering van de administratieve organisatie met inbegrip van interne controle, wordt de doelmatigheid in de controle verbeterd.

Structuurschema militaire terreinen

Het komende jaar zal verder worden gewerkt aan de uitvoering van het in het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) neergelegde beleid. Dat is onder meer gericht op het afstoten van kazernes die een belemmering vormen voor de stadsvernieuwing. Zij moeten wel kunnen worden vervangen. Door aankoop van een kantoorpand in Amsterdam en de bouw van legeringscapaciteit te Haarlem en Crailo zal waarschijnlijk in de loop van 1989 de Oranje Nassaukazerne in Amsterdam buiten gebruik worden gesteld. Inmiddels is ter vervanging van de Knoopkazerne en de Hojelkazerne in de gemeente Utrecht begonnen met de bouw van een kantoorgebouw, dat waarschijnlijk in 1989 gereed komt. Met de gemeente Breda is overeenstemming bereikt over de handhaving op langere termijn van een aantal militaire complexen in de binnenstad. In 1987 is begonnen met de nieuwbouw van de School Militaire Inlichtingen Dienst (SMID) te Ede. In 1989 zal de Oranje Nassaukazerne te Harderwijk, waar de SMID nu nog is gevestigd, buiten gebruik worden gesteld. Verplaatsing van eenheden maakt het mogelijk de Kromhoutkazerne te Tilburg in 1990 te sluiten. De bouw van de Centrale Militaire Apotheek/Centraal Depot Geneeskundige Dienst (CMA/CDGD) te Heerenveen is in 1987 begonnen. De huidige accommodaties in Amsterdam en Bergen op Zoom zullen waarschijnlijk in 1989 vrijkomen.

Voor alle in het SMT aangewezen compagniesoefenterreinen (COT) en eenheidsoefenterreinen (EOT) zijn, voor zover inrichtingsmaatregelen moeten worden genomen, inmiddels projectgroepen ingesteld. In een aantal gevallen zal in verband met inrichtingsplannen een milieu-effect-rapportage (m.e.r.) worden opgesteld. Voor de inrichting van het COT Ginkelse Heide en het EOT De Haar is de procedure voor de m.e.r. inmiddels begonnen. Voor enkele andere projecten (COT Havelte, COT Ermelo-Noord en EOT Groote Veld) zal hiermee waarschijnlijk nog in de loop van 1987 worden begonnen. De overige projecten, waarbij sprake is van minder dan 100 hectare werkelijk in te richten terrein, zijn niet m.e.r.-plichtig. Het betreft hier, zoals zich nu laat aanzien de compagnies-oefenterreinen COT'n Leusderheide, Oirschot en Weerterheide, alsmede de eenheidsoefenterreinen Anloo, Arnhemse Heide en Oirschot. Overigens zal bij het opstellen van inrichtingsplannen voor deze terreinen eveneens zo veel mogelijk rekening worden gehouden met onder meer milieubelangen. Zo zullen de nadere plaatsbepalingen en de inrichting van het COT Leusderheide mede berusten op de uitkomsten van een geluidsbelastings-onderzoek van het Instituut voor Zintuigfysiologie van TNO. Bij de inrichting van het EOT Anloo zal onder meer gebruik worden gemaakt van een door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek verricht archeologisch onderzoek.

Met betrekking tot het COT Oirschot is in de desbetreffende projectgroep overeenstemming bereikt over een gedeeltelijk van het SMT afwijkende begrenzing van het terrein. Door deze grenswijziging, die op verzoek van de betrokken gemeenten tot stand is gekomen, kunnen bepaalde waardevolle terreingedeelten buiten het oefenterrein worden gehouden.

Van het COT Marnewaard (Lauwersmeergebied) zijn inmiddels beperkte delen in gebruik genomen. De komende jaren zullen ook de overige delen van dat oefenterrein voor gebruik gereed komen. Voor de schietbaan in de Marnewaard zal dit begin 1988 het geval zijn. De schietbaan in de Kollumerwaard zal midden 1989 worden opgeleverd. Het kampement zal in 1991 gereed komen.

In 1987 is begonnen met de renovatie van het schietterrein te Witten (gemeente Assen). De komende jaren zullen de schietterreinen Wezep, Crayelheide, Leusden en Gorssel tot schermenbanen worden omgebouwd. Daarmee zal in het begin van de jaren negentig het in het SMT geformuleerde beleid voor schietterreinen zijn voltooid.

In het kader van de herstructurering van de geleide wapens van de Koninklijke luchtmacht zullen, zoals is aangekondigd in de vorige memorie van toelichting, de komende jaren uit de Bondsrepubliek Duitsland vier Hawk-squadrons in Nederland terugkeren. Deze zullen worden gestationeerd op de vliegbases Volkel, De Peel, Eindhoven en Gilze-Rijen. Hoewel voor een deel gebruik kan worden gemaakt van al op deze bases aanwezige infrastructuur, zijn aanvullende bouwkundige voorzieningen nodig. Het overleg hierover met de betrokken lagere overheden begint nog dit jaar.

Inmiddels is het in het SMT aangekondigde overleg met een aantal betrokken provincies begonnen om de munitie-opslag en de daarbij behorende veiligheidszones te saneren. Het betreft hier de provincies Drenthe en Noord-Brabant. De komende jaren zal daarover ook met andere provincies worden overlegd. Daarnaast is begonnen met de eerste voorbereidingen van het in het SMT aangekondigde tweede centraal munitiemagazijnencomplex. Over de locatie van dit complex, dat in Overijssel of in het oosten van Gelderland moet komen, zal overleg met de betrokken lagere overheden worden geopend.

Milieu

Wet- en regelgeving inzake de verschillende milieu-aspecten (geluid, bodem, water, lucht, enzovoorts), noopt in toenemende mate tot maatregelen en voorzieningen. Dit betreft zowel het onroerend als het roerend goed van de krijgsmacht. Voor de inrichting van een aantal oefenterreinen zal, zoals eerder is aangegeven, gebruik worden gemaakt van milieu-effectrapportage. Bij de opstelling van milieu-effectrapporten wordt uitgegaan van door de staatssecretaris van Defensie vast te stellen richtlijnen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van inspraakresultaten en adviezen, onder meer van de Commissie voor de milieu-effectrapportage. Het opstellen van de milieu-effectrapporten zelf wordt uitbesteed aan particuliere onderzoekbureaus.

Zonering

Het bestuurlijk overleg over de ontwerp-zoneringsbeschikkingen van de twaalf militaire luchtvaartterreinen zal waarschijnlijk in de loop van 1988 kunnen worden afgerond. Afhankelijk van de uitkomsten van dit overleg zullen de geluidszones waarschijnlijk in 1989 formeel van kracht zijn. De sanering in gebieden met een hogere geluidsbelasting dan 55 Kosteneenheden is nagenoeg afgerond, met uitzondering van de zone rondom de vliegbasis Leeuwarden. Vooral in het buurtschap 't Haantje in de gemeente Leeuwarderadeel vormde de technische uitvoerbaarheid van de isolatie in samenhang met de financiële doelmatigheid een ernstige belemmering. Inmiddels is uit onderzoek gebleken, dat de voor doelmatige isolatie beschikbare gelden beter kunnen worden besteed aan verplaatsing van de bewoners van 't Haantje en sloop van de desbetreffende panden. Omdat daarmee ook de reconstructie van de provinciale weg Leeuwarden – Stiens wordt bevorderd, hebben de provincie en de betrokken gemeenten aan dit deelproject financieel bijgedragen. Het provinciaal bestuur van Friesland heeft zich bereid verklaard de verantwoordelijkheid voor de uitvoering op zich te nemen. Daarmee is volledige overeenstemming tussen rijk, provincie en gemeente bereikt.

Het isolatieproject in de Awacs-geluidszone bij Schinveld en Brunssum in Zuid-Limburg is voltooid. Ongeveer 280 woningen van zeer uiteenlopende typen in alle geluidsbelastingsklassen zijn in ongeveer vijf jaar geïsoleerd. Hoewel de toekomstige geluidszone niet op de Luchtvaartwet maar op de Wet geluidhinder zal berusten, heeft het ministerie van Defensie zich destijds bereid verklaard de zorg voor de isolatie op zich te nemen. Door de zorg van het ministerie van Defensie zijn tot en met 1987, verspreid over het gehele land, in totaal ongeveer 1400 woningen geïsoleerd. Nu de isolatieprojecten vrijwel overal worden uitgevoerd in gebieden waar de geluidsbelasting lager ligt dan 55 Kosteneenheden, zal het aantal jaarlijks te isoleren woningen zeker stijgen. Voor de uitvoering van de zonering rondom de Nederlandse militaire luchtvaartterreinen is jaarlijks f 22 miljoen beschikbaar.

HOOFDSTUK X. OVERIGE ONDERWERPEN

Wetgeving

Tot stand gekomen wetten

In 1987 zijn tot stand gekomen de Wet houdende wijziging van de Algemene militaire pensioenwet (Wet invoering franchisesysteem militaire pensioenen; Stb. 1987, 292) en de Wet houdende wijziging van de Algemene militaire pensioenwet met betrekking tot overdracht en overname van pensioenaanspraken bij wisseling van betrekking.

Aanhangige voorstellen van wet

– *Dienstplichtwet.* Twee voorstellen van wet zijn in behandeling:
a. De nota naar aanleiding van het eindverslag betreffende het voorstel van Wet tot wijziging van artikel 33 van de Dienstplichtwet (Stb. 1948, I 248), dat betrekking heeft op de uitzending van dienstplichtigen buiten Nederland, is op 2 juli 1987 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk II, 16 521, nr. 8).
b. Een nieuwe nota van wijzigingen bij het wetsvoorstel, dat betrekking heeft op vrijstellingen (Kamerstuk II, 16 608), wordt voorbereid. Het voornemen is om naast de opleiding voor een godsdienstig ambt niet alleen broederdienst, maar ook het geestelijk ambt zelf en het kostwinnaarschap als vrijstellingsgrond te doen vervallen.

– *Herziening militair straf- en tuchtrecht en militaire strafrechtspraak.* Het eindverslag van de bijzondere Kamercommissie betreffende de voorstellen van (Rijks)wet tot herziening van het militair tuchtrecht (Wet militair tuchtrecht c.a. (Kamerstuk II, 16 813)) en de voorstellen van (Rijks)wet tot herziening van de militaire strafrechtspraak (Wet militaire strafrechtspraak c.a. (Kamerstuk II, 17 804)) wordt naar verwachting in het najaar van 1987 uitgebracht.

– *Wet wetenschappelijk onderwijs voor de krijgsmacht.* Een voorstel van Wet op het wetenschappelijk onderwijs voor de krijgsmacht is op 19 mei 1987 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk II, 19 975, nr. 2).

– *Wijziging Defensiewet Nederlandse Antillen.* De memorie van antwoord betreffende een voorstel van Rijkswet tot wijziging van de Defensiewet Nederlandse Antillen (Kamerstuk II, 19 749, nr. 6) is op 25 juni 1987 bij de Tweede Kamer ingediend.

– *Wijziging Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag en Oorlogswet voor Nederland.* Het eindverslag betreffende wijziging van de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag (Stb. 1952, 361) en van de Oorlogswet voor Nederland (Stb. 1964, 337) is 30 juni 1987 uitgebracht (Kamerstuk II, 19 538). Het Wetsvoorstel beoogt de interneringsartikelen in beide wetten aan te passen aan artikel 15, tweede lid, van de herziene Grondwet (het zogenoemde habeas corpusbeginsel).

– *Wijziging Politiewet.* Het voorlopig verslag betreffende het voorstel van Wet tot wijziging van de Politiewet (Kamerstuk II, 19 535, nr. 4), waarin ook de Koninklijke marechaussee is opgenomen, is op 2 april 1987 uitgebracht. De memorie van antwoord wordt voorbereid.

– *Wijziging Militaire Ambtenarenwet 1931 en Wet rechtstoestand dienstplichtigen (basisbepalingen grondrechten).* Een voorstel van Wet tot wijziging van de Militaire Ambtenarenwet 1931 en van de Wet

rechtstoestand dienstplichtigen over de uitoefening van grondrechten is op 6 juli 1987 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk II, 20033, nr.2).

– *Algemene militaire pensioenwet.* De nota naar aanleiding van het verslag betreffende het voorstel van Wet houdende wijziging van de Algemene militaire pensioenwet in verband met invoering van een knipbepaling voor vliegers is op 29 juni 1987 aangeboden aan de Tweede Kamer (Kamerstuk II, 19865, nr. 4).

In voorbereiding zijnde voorstellen van wet

– *Raamwet adviesraden buitenlands, ontwikkelingssamenwerkings- en defensiebeleid.* Op grond van het regeringsstandpunt over het Tweede Interimrapport van de Projectgroep externe advisering (Kamerstuk II, 17966, nr. 2) is een wettelijke (raam)regeling voorbereid. Die beoogt regels te stellen voor het instellen en functioneren van adviesraden ten behoeve van de beleidsvorming inzake het buitenlands en defensiebeleid. In deze raamwet zullen onder meer de huidige Voorlopige adviesraad vrede en veiligheid, Voorlopige maatschappelijke raad voor de krijgsmacht en de Adviesraad militaire produktie hun wettelijke grondslag krijgen. Een voorstel van (raam)wet zal nog dit kalenderjaar bij de Tweede Kamer worden ingediend.

– *Noodwetgeving.* Als gevolg van het vervallen van artikel 201, vierde lid, van de Grondwet van 1972 zullen die noodwetten en wetsbepalingen, waarvan de inwerkingtreding afhankelijk is van de afkondiging van een Koninklijk besluit als bedoeld in artikel 201, vierde lid, moeten worden aangepast. Een hiertoe strekkend wetsvoorstel zal naar verwachting in 1987 bij de Tweede Kamer worden ingediend.

Op grond van artikel 103 van de Grondwet zal de wet uitzonderingstoestanden in de zin van dat artikel (waarin van bepaalde grondwettelijke bepalingen mag worden afgeweken) moeten aanwijzen. Een plan van aanpak over dit onderwerp is op 30 juni 1987 door de bewindslieden van Binnenlandse Zaken en Defensie aangeboden aan de Tweede Kamer (Kamerstuk II, 20028, nr. 1).

– *Wijziging van de Politiewet.* Een voorstel van Wet tot wijziging van de Politiewet dat voorziet in een klachtenregeling voor de Politie en de Koninklijke marechaussee, zal waarschijnlijk in 1987 voor advies aan de Raad van State worden voorgelegd.

– *Wetsvoorstel inzake totaalweigeraars.* De Raad van State heeft op 9 juni 1987 advies uitgebracht over een voorstel van wet inzake de totaalweigeraars. Het wetsvoorstel zal naar verwachting in het najaar van 1987 worden ingediend bij de Tweede Kamer.

– *Wijziging Wet bevordering en ontslag beroepsofficieren en Wet reserve-personeel der krijgsmacht (rendementscriterium).* In voorbereiding is een wijziging van de Wet bevordering en ontslag beroepsofficieren 1985 en van de Wet voor het reserve-personeel der krijgsmacht 1985 in verband met de invoering van een rendementscriterium bij bevordering kort voor dienstverlating.

– *Wijziging van de Amtbenarenwet 1929/Militaire Ambtenarenwet 1931/Wet rechtstoestand dienstplichtigen (vereenvoudiging van de rechtsbescherming).*
Een voorstel van wet strekkende tot wijziging van de Ambtenarenwet 1929, de Militaire ambtenarenwet 1931 en de Wet rechtstoestand

dienstplichtingen (vereenvoudiging van de rechtsbescherming) zal na voltooiing van het overleg met de Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken en de Centrale Commissie Georganiseerd Overleg Militairen naar verwachting dit kalenderjaar bij de Raad van State aanhangig worden gemaakt.

– *Algemene militaire pensioenwet*

a. Ten aanzien van de invoering weduwnaarspensioen in de overheidspensioenwetten wordt een wijziging van de Algemene militaire pensioenwet voorbereid.

b. Naar aanleiding van een in het kader van het nieuwe stelsel van sociale zekerheid doorgevoerde wijziging van het arbeidsongeschiktheidscriterium (afschaffing verdiscontering werkloosheid) wordt in de overheidspensioenwetten, waaronder de Algemene militaire pensioenwet, een vergelijkbare wijziging aangebracht.

Grote operaties

De grote operaties waaraan Defensie tot dusver bijdroeg in de sfeer van onderzoek worden nu in veel gevallen uitgevoerd.

Heroverweging

Bij de Koninklijke marechaussee is met inschakeling van een extern organisatie-adviesbureau een organisatie-onderzoek begonnen op grond van de heroverwegingsoperatie «gedeconcentreerde rijksdiensten». Met betrekking tot het heroverwegingsonderzoek «vreemdelingenwetgeving» wordt verwezen naar het gestelde in hoofdstuk III over de grensbewaking.

Het heroverwegingsonderzoek «personeelszorg bij Defensie» heeft geleid tot maatregelen ter vergroting van de doelmatigheid bij de kantinedienst en de welzijnszorg. Wat betreft de maatregelen ten aanzien van militaire hospitalen wordt verwezen naar het gestelde in Hoofdstuk V.

Zelfbeheer

In het verband van het onderzoek naar mogelijkheden ter verbetering van de bedrijfsvoering is op 1 januari 1987 een begin gemaakt met twee proeftuinen voor zelfbeheer. Het gaat om het Marine Electronisch en Optisch Bedrijf (MEOB) en de beleidssector van het Directoraat-Generaal Materieel (DGM). In convenanten zijn tussen de departementsleiding en het lijnmanagement van de proeftuinen afspraken vastgelegd over produktie/dienstverlening, budgetten en beheersbevoegdheden.

Afhankelijk van het resultaat van de proefneming zullen in 1988 mogelijkheden worden nagegaan voor meer zelfbeheer.

Deregulering

De dereguleringsinspanningen hebben voornamelijk betrekking op extern gerichte regelgeving. De deregulering binnen Defensie strekt zich ook uit tot de regelgeving die zich richt op de interne bedrijfsvoering. Afgelopen voorjaar is begonnen met een dereguleringsactie, onder de naam «Defensie dereguleert». Deze actie betreft geheel Defensie en wordt ondersteund door een publiciteitscampagne. Doel is een mentaliteitsverandering ten gunste van deregulering tot stand te brengen. Er bestaan contactpunten voor de interne deregulering bij de centrale organisatie en de krijgsmachtdelen. Daar kunnen dereguleringsvoorstellen worden ingediend. Die voorstellen worden op hun uitvoerbaarheid bezien.

Op grote schaal worden interne beheersregels doorgelicht. Het gaat om een kritische herbeschouwing die tot doel heeft departementale beheersregels af te schaffen of uit te dunnen. Hiermee wordt beoogd de eigen verantwoordelijkheid te vergroten, het lijnmanagement zoveel mogelijk armslag te bieden en een zo groot mogelijke doelmatigheid bij het interne beheer te bereiken.

Privatisering

Op een aantal terreinen wordt geprivatiseerd. Dat geldt bijvoorbeeld voor de taken van het Centraal Filmbureau voor de krijgsmacht. Over de wijze van uitvoering zal op grond van voorlopige reorganisatieplannen overleg worden gevoerd met de betrokken overlegorganen.

De Interdepartementale begeleidingscommissie privatisering (IBP) heeft advies uitgebracht over de positie van de Rijkswerf te Den Helder. Op 19 juni jl. is besloten het merendeel van het onderhoud aan de schepen van de Koninklijke marine ook in de toekomst bij de Rijkswerf te laten verrichten, met dien verstande dat het bedrijf ingrijpend zal worden gereorganiseerd. (Zie Kamerstuk II, 19 455, nr. 3)

In de loop van 1988 zal worden bezien in hoeverre en op welke wijze verdergaande uitbesteding van de kantinefuncties dan alleen bij de Haagse kantoren mogelijk is.

Voorlichting

De Directie voorlichting verhuist in september 1987 naar een nieuw complex van het ministerie aan de Kalvermarkt. Door werkzaamheden voor het toekomstige Tweede-Kamercomplex moest het Defensie-informatiecentrum tijdelijk worden gesloten. Het nieuwe centrum zal in oktober 1987 officieel worden geopend. Bij die opening zal met een speciale tentoonstelling aandacht worden besteed aan de bijzondere relatie tussen Defensie en de residentie.

Vanuit het nieuwe complex zal, meer nog dan in het verleden, een actief en zo open mogelijk voorlichtingsbeleid worden gevoerd dat belangrijk kan bijdragen tot een zo goed mogelijk beeld van Defensie. Daarbij wordt ook de voorlopige Maatschappelijke raad voor de krijgsmacht betrokken. Op een betere presentatie van vooral de krijgsmacht zijn ook de activiteiten gericht die een meer ceremonieel karakter en een beeldvormend effect hebben. Een voorbeeld daarvan is de verplaatsing van ceremoniële ontvangsten van besloten (Defensie-)terreinen naar voor publiek toegankelijke plaatsen. Daardoor kan een breder publiek daarvan kennis nemen.

De belangstelling voor Defensie blijft groot. Dat blijkt onder meer uit de opkomst bij open dagen van de krijgsmachtdelen, uit de aantallen bezoekers van tentoonstellingen waaraan Defensie deelnam, uit activiteiten van bijvoorbeeld de sprekerspool en uit de vele aanvragen om mondelinge en schriftelijke informatie. Dit jaar zal bij het Defensie-informatiecentrum waarschijnlijk de eerste van een serie brochures in een nieuwe gestandaardiseerde vormgeving beschikbaar zijn. In deze eerste brochure zal niet alleen de aandacht op vredes- en veiligheidszaken worden gevestigd, maar zullen ook de doelstellingen van het defensiebeleid worden uiteengezet. Deze brochure zal worden gevolgd door andere, die betrekking hebben op de krijgsmachtdelen.

In 1987 is door middel van Postbus 51-spotjes voor de televisie belangstelling gewekt voor een nieuwe brochure over Dienst Plichten & Rechten; daarvan werden in korte tijd ongeveer 200 000 exemplaren verzonden.

Omdat het dienstplichtbeleid nader wordt bestudeerd, kan de dienstplichtvoorlichting nog niet worden herzien. Zodra besloten is tot aanpassingen in het dienstplichtbeleid, zal dit vanzelfsprekend ook leiden tot aanpassingen in de voorlichting. Inmiddels is een ambtelijke werkgroep gevormd die ook nieuwe wegen in de dienstplichtvoorlichting bestudeert.

De toenemende internationale samenwerking met bondgenoten en met de Navo heeft ook gevolgen voor de samenwerking op het gebied van de voorlichting. Internationale militaire oefeningen als Reforger, Navo-projecten als Awacs en de voorbereidingen voor het mogelijk plaatsen van kruisvluchtwapens op de vliegbasis Woensdrecht, zijn zaken die meer dan voorheen internationale samenwerking ook op het gebied van voorlichting vergen. Ook op crisisbeheersing gerichte internationale oefeningen (Hilex en Wintex) hebben dat duidelijk gemaakt. Binnen de Navo wordt gewerkt aan verbetering van procedures en technieken om de onderlinge afstemming te bevorderen. Omdat dergelijke oefeningen zich niet beperken tot Defensie, is, in nauwe samenwerking met de Rijksvoorlichtingsdienst en met andere daarbij betrokken departementen, besloten de activiteiten van de Bijzondere voorlichtingscommissie uit te breiden. Deze commissie zal nu ook metterdaad bij de oefeningen Hilex en Wintex worden betrokken.

HOOFDSTUK XI. TOELICHTING BIJ DE ARTIKELEN

Artikel 1. Minister, staatssecretaris en personeel behorende tot de algemene leiding

Ten laste van dit artikel zijn de uitgaven voor bezoldiging van de minister en de staatssecretaris geraamd. Ook worden de uitgaven verantwoord voor bezoldiging van personeel behorende tot de algemene leiding. Daarbij gaat het om 21 burgers en 1 militair. Het gemiddelde salarisniveau van 1987 is als uitgangspunt genomen.

Artikelen 2 en 6. Burgerpersoneel

Ten laste van deze artikelen is geraamd de bezoldiging van burgerpersoneel werkzaam bij de Centrale Organisatie (C.O.) (artikel 2) en bij de bijzondere organisatie-eenheden van de C.O. (artikel 6). Het betreft in totaal 4526 personen. Hierin is de vermindering van het burgerpersoneel in het kader van de afslankingsoperatie verwerkt. Het gaat daarbij om 185 formatieplaatsen ten opzichte van de definitieve begrotingssterkte. Van de 4526 personen zijn er 2167 geplaatst bij de Centrale Organisatie en 2359 bij bijzondere organisatie-eenheden.

Artikelen 3 en 7. Militair personeel

Ten laste van deze artikelen zijn de uitgaven begroot voor bezoldiging van militair personeel werkzaam bij de C.O. en de bijzondere organisatie-eenheden. De ramingen berusten op de volgende sterkte:

Vrijwillig dienende militairen	787
Dienstplichtige militairen	284
	1071

Van de 1071 militairen zijn er 507 geplaatst bij de Centrale organisatie (artikel 3) en 564 bij bijzondere organisatie-eenheden (artikel 7). Ook hier is het gemiddelde salarisniveau van 1987 als uitgangspunt genomen.

Artikelen 4 en 8. Andere uitgaven aan of ten behoeve van personeel, voormalig personeel of hun betrekkingen

Ten laste van deze artikelen komen vooral uitgaven voor reis- en verblijfkosten, verplaatsingskosten, onderwijs en opleiding, nazorg minder valide gewezen militairen en motorrijtuigenbelasting oorlogsinvaliden. De uitgaven voor onderwijs en opleiding (*f*3,4 miljoen) hangen onder meer samen met het inmiddels opgestelde Aktieplan Vorming en Opleiding.

Artikel 5. Materieel

Het betreft materiële uitgaven ten behoeve van de Centrale Organisatie. Het gaat hier met name om uitgaven voor:

- Huisvesting;
- Automatisering;
- Inventarisgoederen;
- Technische installaties (met inbegrip van telecommunicatie);
- Vervoermiddelen;
- Externe adviesbureau's.

Nog onduidelijk is hoeveel op huisvestingskosten kan worden bespaard als gevolg van de afslankingsoperatie, aangezien nog niet bekend is, of en zo ja wanneer, welke huurpanden kunnen worden afgestoten. Wel is rekening gehouden met kleine besparingen op aanschaffing van meubilair en kantoorbehoeften. Daarnaast zijn besparingen mogelijk op af te sluiten contracten met schoonmaakbedrijven en is rekening gehouden met een besparing op de onderhoudskosten. De stijging van de uitgaven ten laste van dit artikel wordt voor een groot deel veroorzaakt door hogere uitgaven voor automatisering.

Deze zijn onder andere het gevolg van het invoeren van een nieuwe begrotings- en crediteurenadministratie en het ingebruiknemen van de nieuwbouw aan de Kalvermarkt te Den Haag. De stijging van de uitgaven wordt voorts veroorzaakt door uitgaven voor inschakeling van externe adviesbureaus. Het betreft hier uitgaven voor informatie-onderzoeken (*f*2 miljoen), organisatie-onderzoeken (*f*2 miljoen) en automatiseringsonderzoeken (*f*6 miljoen). In de begrotingswet voor 1987 was voor deze uitgaven geen bedrag opgenomen. In de toelichtende staat van uitgaven zijn de uitgaven voor automatisering en voor externe adviesbureaus verantwoord onder «Bureaukosten». Tenslotte zijn bedragen gereserveerd voor uitbesteding van aanleg en wijziging van telefooninstallaties van het ministerie.

Artikel 9. Materieel

Dit artikel omvat de materiële uitgaven voor de bijzondere organisatie-eenheden van de C.O. De uitgaven zijn voor het grootste deel van eenzelfde karakter als die genoemd onder artikel 5. Ook hier is sprake van hogere uitgaven voor automatisering en lagere uitgaven voor onderhoud- en schoonmaakactiviteiten. Voorts zijn bedragen gereserveerd voor bouwactiviteiten aan het Prins Maurits Laboratorium en nieuwbouw op het complex van het Instituut voor Zintuigfysiologie. Ook wordt in 1987 begonnen met nieuwbouw bij het Duyverman Computer Centrum. Naar verwachting wordt in 1987 ongeveer *f*4 miljoen betaald en zal in 1988 *f*1,5 miljoen nodig zijn. Verder zijn bedragen opgenomen voor de uitbesteding van aanleg en wijziging van telefooninstallaties bij de staven van de krijgsmachtdelen. Hierna volgt een overzicht van de automatiseringskosten die zijn verantwoord op de artikelen 5 en 9.

Automatiseringsuitgaven (x f 1 miljoen)	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
op artikel 5	23,0	16,1
op artikel 9	47,2	41,8
	70,2	57,9

Artikel 10. Internationale Verplichtingen

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor Navo-infrastructuurprojecten. Deze uitgaven kunnen worden onderscheiden in uitgaven voor infrastructuurprojecten in Nederland en bijdragen aan het Navo-infrastructuurprogramma.

De uitgaven aan Navo-infrastructuurprojecten in Nederland worden voor het grootste deel met de Navo verrekend. De betreffende ontvangsten worden verantwoord op artikel 5 van de begroting van ontvangsten. Bedoelde uitgaven hebben betrekking op projecten die naar verwachting in 1988 zullen worden verwezenlijkt. Voor rekening van Nederland komen de BTW, alsmede uitgaven voor grondaankopen, aansluitingen op gas, elektriciteit, water, riolering en dergelijke. De totale uitgaven in Nederland (verrekenbare en niet-verrekenbare) worden op ongeveer *f*99 miljoen geraamd.

Het bedrag van *f*139 miljoen voor het Navo-infrastructuurprogramma berust op een raming die in Navo-verband is opgesteld. Het infrastructuurprogramma voor de periode 1985–1990 beloopt 3 miljard IAU[1]. Dit betekent een sterke stijging ten opzichte van het programma voor de periode 1980–1984. Daarmee was 1,2 miljard IAU gemoeid. Aangezien de bijdrage van de landen niet berust op plannen, maar op werkelijke uitgaven in alle landen, is sprake van een na-ijl effect. De stijgende tendens zal zich dan ook voortzetten tot in het begin van de jaren '90.

[1] huidige IAU-koers is *f*7,587

Nederland draagt voor ongeveer 5% aan het Navo-infrastructuurfonds bij. De volgende tabel laat de stijging van uitgaven duidelijk zien.

Bijdrage aan het infrastructuurfonds

Realisatie	1985	f 98,7 miljoen
Vermoedelijk beloop	1986	f 112,6 miljoen
Toegestaan	1987	f 118,4 miljoen
Raming	1988	f 139,0 miljoen

Artikel 11. Bijdragen voor Shape en andere Navo-instellingen

Uit de militaire begroting van de Navo worden de operationele- en onderhoudsuitgaven van de vredeshoofdkwartieren gefinancierd en in een aantal gevallen ook de exploitatiekosten van de uit Navo-infrastructuurfondsen bekostigde projecten.

In de komende jaren moet rekening worden gehouden met een stijging van de uitgaven. Als gevolg van uitbreiding van het Navo-infrastructuurprogramma (zie artikel 10) zullen ook de exploitatiekosten van de Navo-militaire begroting stijgen.

De uitgaven voor Awacs betreffen exploitatiekosten. Investeringen voor Awacs zijn in het verleden verantwoord ten laste van artikel 10.

Artikel 13. Representatiekosten

De laatste jaren is het toegestane bedrag overschreden. Het begrotingsbedrag wordt op het gemiddelde niveau van de laatste jaren geraamd.

Artikel 14. Tijdschriften

Voor een opsomming van de verschillende tijdschriften wordt verwezen naar de toelichtende staat van uitgaven. In 1987 wordt een aantal brochures herdrukt, onder andere voor voorlichting aan dienstplichtigen. Daardoor kan in 1988 met een lager bedrag worden volstaan.

Artikel 15. Subsidies

Voor een uitsplitsing van het subsidiebedrag over de verschillende instanties wordt verwezen naar de toelichtende staat van uitgaven. De subsidie voor militaire tehuizen bestaat uit een exploitatiesubsidie en een onderhoudssubsidie. Daarnaast wordt een onderscheid gemaakt tussen tehuizen in Nederland, tehuizen overzee en grote tehuizen in de Bondsrepubliek Duitsland.

	Tehuizen in Nederland	Tehuizen overzee	Grote tehuizen in de Bondsrepubliek Duitsland
Exploitatiesubsidie	f 31 058	f 44 345	f 79 338
Onderhoudssubsidie	f 8 447	f 13 817	f 19 333
	f 39 505	f 58 162	f 98 671

Aantallen Militaire tehuizen

	Protestants	Katholiek	Humanistisch
Tehuizen in Nederland	28	17	3
Grote tehuizen BRD	5	4	1
	33	21	4

Op Curaçao zijn 2 interconfessionele tehuizen evenals op Aruba. Hiermee is *f* 298 000 gemoeid. De daling ten opzichte van het toegestane bedrag 1987 is een gevolg van de koersdaling van de Antilliaanse gulden.

Artikel 16. Bijdrage aan Hoofdstuk VIII van de Rijksbegroting in de doelsubsidie TNO/HDO

De bijdrage in de doelsubsidie TNO/HDO berust op het «Besluit van 24 april 1986 ter uitvoering van de artikelen 1, 15, 17, 18, 21, 37 en 45, tweede lid, van de TNO-wet» (1986 Stb. 214). Verwezen wordt naar Hoofdstuk 4 van dit besluit. Enkele aandachtsgebieden van onderzoek zijn:

- het juist toepassen van de informatietechnologie;
- de ontwikkeling van lichte en sterke materialen voor constructie en bescherming;
- het aanpassen van apparaten en machines aan de mogelijkheden van de mens;
- betere beheersing van operationele processen;
- het verbeteren van elektromagnetische, elektro-optische en akoestische sensoren;
- het ontwikkelen van geavanceerde verbindingssystemen;
- de ontwikkeling van nieuwe voortstuwingstechnieken.

De bijdrage bestaat voor ongeveer *f*60 miljoen uit personele kosten en voor ongeveer *f*30 miljoen uit materiële kosten voor de Hoofdgroep voor Defensie-onderzoek van TNO. De bijdrage, vastgesteld in overleg met het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, berust op het loon- en prijsniveau 1987, met dien verstande dat, gezien het belang van dit wetenschappelijke onderzoek, voorlopig een reële groei van 1% per jaar is toegestaan.

Artikel 17. Bijdragen aan andere hoofdstukken van de rijksbegroting

Aan de volgende hoofdstukken van de rijksbegroting wordt bijgedragen:

Hoofdstuk V,	ministerie van Buitenlandse Zaken	f	3 028 000
Hoofdstuk VIII,	ministerie van Onderwijs en Wetenschappen	f	11 100 000
Hoofdstuk XII,	ministerie van Verkeer en Waterstaat	f	601 000
Hoofdstuk XVI,	ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	f	235 000

Voor een verdere uitsplitsing van de verschillende bijdragen wordt verwezen naar de toelichtende staat van uitgaven. De grootste bijdrage heeft betrekking op de Nederlandse scholen in de Bondsrepubliek Duitsland.

Artikel 18. Tegemoetkomingen aan instellingen ter behartiging van de geestelijke belangen van militairen

De ramingen ten laste van dit artikel betreffen onder andere uitgaven voor geestelijk vormingswerk. Hierbij gaat het om de volgende aantallen deelnemers aan cursussen:

– Protestants vormingwerk	6000 cursisten
– Katholiek vormingswerk	5500 cursisten
– Humanistisch vormingswerk	2400 cursisten
– Vormingswerk op Curaçao	2000 cursisten
– Vormingswerk op Aruba	580 cursisten

Artikel 19. Erkenning gewetensbezwaren militaire dienst

Het betreft uitgaven die verband houden met de behandeling van verzoeken om erkenning als gewetensbezwaarde. Het gaat hier om vacatiegelden en reiskosten van de leden van de Commissie van advies en rapportagekosten van psychiaters. Bij de raming is uitgegaan van 3000 verzoeken om erkenning als gewetensbezwaarde. Het aantal berust op extrapolatie van gegevens uit het verleden.

Artikel 20. Kostwinnersvergoeding en uitgaven ingevolge het inkomstenvergoedingsbesluit-militairen

De uitgaven ten laste van dit artikel betreffen vergoedingen aan dienstplichtige militairen die kostwinner zijn en vergoedingen voor inkomstenderving bij herhalingsoefeningen. Voor de raming van de

kostwinnersvergoeding is uitgegaan van 49 000 dienstplichtigen, waarvan 0,41% vermoedelijk in aanmerking komt voor een kostwinnersvergoeding bij eerste oefening. Die vergoeding bedraagt ongeveer *f* 27 per dag gedurende 366 dagen. Bij de raming van het percentage dienstplichtigen dat in aanmerking komt voor een vergoeding is nog geen rekening gehouden met de gevolgen van de wijziging van de categoriale vrijstellingsgronden tot strikt individuele.

De raming van de vergoeding voor inkomstenderving bij herhalingsoefeningen komt overeen met de bezoldiging van 433 personen op jaarbasis. Zestig procent van degenen die voor herhalingsoefeningen opkomen, ontvangt deze inkomstenvergoeding. De gemiddelde vergoeding bedraagt ongeveer *f* 46 per dag. De genoemde getallen berusten op ervaringsgegevens uit het jongste verleden.

Artikel 21. Raden en commissies

De uitgaven betreffen voornamelijk vacatiegelden voor leden van verschillende raden en commissies. Het gaat hier met name om de voorlopige Maatschappelijke raad voor de krijgsmacht en de Adviesraad Vrede en Veiligheid.

Artikel 22. Ontwikkeling nieuw defensiematerieel

Ten laste van dit artikel zijn begroot de uitgaven voor de ontwikkeling van nieuw defensiematerieel. De raming valt in twee delen uiteen. Er is *f* 10 miljoen gereserveerd in het verband van de zogeheten Codema-regeling (Commissie Ontwikkeling Defensie Materieel). Het betreft hier ontwikkelingsprojecten die tot stand komen in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken en het bedrijfsleven. De drie deelnemers financieren elk 1/3 deel. De ontvangsten ingevolge de Codema-regeling worden verantwoord op de begroting van ontvangsten.

Naast de genoemde *f* 10 miljoen in het verband van de Codema-regeling is ook *f* 10 miljoen gereserveerd voor technologieprojecten. Daarvoor ligt het initiatief bij het ministerie van Defensie.

Artikel 23. Schadevergoedingen

De raming voor schadevergoedingen berust op ervaringsgegevens. De verhoging ten opzichte van het in de wet voor 1987 opgenomen bedrag heeft te maken met de in 1987 gehouden oefening Reforger en de in 1988 geplande uitgebreide legerkorpsoefening in de Bondsrepubliek Duitsland. De schadevergoedingen als gevolg van de oefening Reforger 1987 komen naar verwachting voor het grootste deel in 1988 tot betaling.

Artikel 24. Onroerend-goedbelasting, milieuheffing en zonering

Naar verwachting zullen de uitgaven in dezelfde orde van grootte liggen als die welke voor 1987 waren begroot.

Artikel 26. Hulpprogramma's

De uitgaven ten laste van dit artikel betreffen het aandeel van Defensie in een rentesubsidie voor leningen aan Turkije. De bijdrage wordt aan het ministerie van Economische Zaken afgedragen. De daling van de uitgaven ten opzichte van de begroting 1987 is het gevolg van gedane aflossingen.

Artikel 29. Wachtgelden burgerpersoneel

Bij de raming is rekening gehouden met de kosten van het flankerend beleid rond de taakstellende reductie van de aantallen burgerpersoneel. Een en ander is nader aangegeven in hoofdstuk V, Het Personeelsbeleid. Naar verwachting bedragen de uitgaven in verband met het versneld uittreden van oudere werknemers *f* 6,9 miljoen.

Artikel 30. Militaire pensioenen, uitkeringen en wachtgelden

De pensioenvoorziening voor militair personeel is bij Defensie in eigen beheer. Daarbij gaat het om de diensttijdpensioenen en de uitkeringen in verband met het functioneel leeftijdsontslag. Uitvoeringsorgaan voor pensioenen ten behoeve van weduwen en wezen van militair personeel is het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

Koninklijke marine

Artikelen 31, 35, 37. Salarissen burgerpersoneel

Ten laste van deze artikelen komen de uitgaven voor salarissen, toelagen en sociale lasten voor het burgerpersoneel van de Koninklijke marine. Artikel 31 betreft de salarissen en sociale lasten van personeel geplaatst bij algemeen beherende organisatie-eenheden. Artikel 35 heeft betrekking op personeel bij bijzondere organisatie-eenheden. De uitgaven ten laste van artikel 37 worden verricht voor personeel bij operationele eenheden en ondersteunende diensten en onderdelen.

De ramingen berusten op een gemiddeld salarispeil van 1987 en op een sterkte van 6269 burgers. Er is rekening gehouden met de gevolgen van de afslankingsoperatie. Het gaat daarbij om 219 formatieplaatsen. Dat is de voornaamste oorzaak voor de wijziging ten opzichte van de definitieve begrotingssterkte 1987.

Artikelen 32, 36, 38. Bezoldiging militair personeel

De uitgaven voor bezoldiging van beroeps en dienstplichtig militair personeel van de Koninklijke marine komen ten laste van deze artikelen. Artikel 32 betreft de salarissen, toelagen en sociale lasten van personeel geplaatst bij algemeen beherende organisatie-eenheden. Artikel 36 heeft betrekking op personeel bij bijzondere organisatie-eenheden. De uitgaven ten laste van artikel 38 worden verricht voor personeel bij operationele eenheden en ondersteunende diensten en onderdelen.

De ramingen berusten op het gemiddeld salarisniveau van 1987 en op een sterkte van 16900 militairen. In vergelijking met de werkelijke sterkte in 1986 en de begrotingssterkte in 1987 is dit aantal naar categorie als volgt samengesteld:

	Werkelijke sterkte 1986	Begrotings-sterkte 1987	Voorgenomen sterkte 1988
Vrijwillig dienend personeel*	15 134	15 510	15 545
Dienstplichtig personeel	1 625	1 395	1 355
Totaal	16 759	16 905	16 900

* Inbegrepen 240 adelborsten in 1986 en 250 in 1987 en 1988.

Ten opzichte van het in de begroting voor 1987 geraamde bedrag is ongeveer *f*36,5 miljoen meer nodig. Deze meerpost is vooral het gevolg van:

- meer uitgaven voor de nieuwe «vergoedingsregeling voor overwerk, onregelmatigheid, beschikbaarheid en bereikbaarheid»;
- meer uitgaven in verband met de evaluatie bezoldiging buitenland;
- meer uitgaven voor premies aan Kort Verband Vrijwilligers;
- meer uitgaven in verband met de uitvoering van het Personeelsplan Defensie.

Artikel 39. Andere uitgaven aan of ten behoeve van personeel, voormalig personeel of hun betrekkingen

De uitgaven hebben in hoofdzaak betrekking op de volgende uitgaven (in miljoenen guldens) voor zowel burger- als militair personeel:

		Geraamd voor 1988		Toegestaan voor 1987
Kleding		13,6		13,7
Voeding		17,3		18,1
Reis- en verblijfkosten		42,8		37,6
Verplaatsingskosten		8,5		8,5
Ontwikkeling, sport en ontspanning		1,2		1,3
Premie spaarregeling		0,8		0,8
Langdurig zieken		2,7		3,7
waarvan wordt terugontvangen uit het AAW-fonds	af	1,2	af	1,2
Sociale zorg		6,0		6,0
Diversen		0,6		0,6
Totaal		92,3		89,1

Per saldo is *f*3,2 miljoen meer geraamd ten opzichte van het in de begroting 1987 opgenomen bedrag. Naar categorie uitgesplitst, wordt het verschil vooral veroorzaakt door:

– *Voeding:* Na invoering van het systeem van contante betaling per maaltijd is een daling opgetreden van het aantal deelnemers aan de maaltijden; derhalve is een lager bedrag geraamd (*f*0,8 miljoen).

– *Reis- en verblijfkosten:* De uitgaven in 1985 en 1986 waren achtereenvolgens *f*39,3 miljoen en *f*40,7 miljoen. De uitgaven voor reis- en verblijfkosten nemen de laatste jaren toe door onder meer een stijging van de tarieven. Daarnaast is er een toename door de «verruiming van aanspraken op gezinsbezoek in Nederland vanuit een land buiten Europa». Per saldo is *f*5,2 miljoen meer geraamd.

– *Langdurig zieken:* Door daling van het aantal langdurig zieken is *f*1 miljoen minder geraamd.

Voor het aangaan van verplichtingen in 1988 die zowel in dat als in volgende jaren tot betalingen leiden is *f*92,3 miljoen nodig. De specificatie over de betreffende jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	83,3	8,0	1,0

Artikel 40. Werving en inkomstenderving

Het gaat om uitgaven voor:

– drukwerk voor personeelsvoorziening en personeelsbegeleiding;

– advertentiekosten voor werving van militair en burgerpersoneel;

– televisie-, radio- en bioscoopreclame voor werving van militair personeel;

– uitgaven voor de audiovisuele dienst, voorlichting op scholen, banenmarkten, beroepenbeurzen, manifestaties enz.;

– vergoedingen voor inkomstenderving (keuringen enz.).

Gezien de wervingsresultaten in 1985 en 1986 is besloten de wervingsinspanning in 1987 te intensiveren. De uitgaven liggen daarom in 1987 naar verwachting *f*5,4 miljoen hoger dan bij de ontwerp-begroting 1987 was geraamd. Er van uitgaande dat dit tot verhoogde wervingsresultaten in 1987 leidt, is ten opzichte van de ontwerpbegroting 1987 de raming 1988 *f*2,8 miljoen hoger.

Artikel 42. Geneeskundige verzorging

Ten laste van dit artikel komen uitgaven voor:

– aanschaffing van medicamenten, inventaris en instrumenten;

– aanschaffing en herstel van magazijngoederen voor geneeskundige behoeften;
– *geneeskundige verzorging van militairen en hun gezinsleden.*

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling leiden is *f*23,5 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	22,6	0,7	0,2

Artikel 43. Onderwijs en opleiding
De volgende uitgaven komen ten laste van dit artikel:
– Cursussen burgerpersoneel;
– Cursussen door derden voor militair personeel in binnen- en buitenland;
– Vliegeropleidingen bij de Rijks Luchtvaartschool;
– opleidingen bij de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht;
– Wetenschappelijk onderzoek/onderwijs bij het Koninklijk Instituut voor de marine;
– Overige uitgaven voor onderwijs en opleidingen (boeken, tijdschriften, enz.).

De verhoging van *f*3,4 miljoen ten opzichte van het in de ontwerp-begroting 1987 opgenomen bedrag wordt veroorzaakt door:
– *Cursussen burgerpersoneel:* Het door de ministerraad vastgestelde plan «Vorming en opleiding» brengt *f*0,4 miljoen aan hogere uitgaven mee.
– *Cursussen binnenland militairen:* In verband met het huren van helikopters voor de opleiding en het opdoen van ervaring van vliegers voor de Lynx en automatiseringscursussen om het tekort aan eigen automatiseringspersoneel op te heffen, alsook voor verschillende andere cursussen, is in totaal *f*1,2 miljoen meer nodig.
– *Vliegeropleiding bij de Rijks Luchtvaartschool:* In verband met uitbreiding van het aantal op te leiden vliegtuigbemanningen is *f*0,6 miljoen meer nodig.
– *Opleidingen bij de Koninklijke luchtmacht:* Vervolgvliegopleidingen en opleidingen van onderhoudspersoneel voor vliegtuigen vergen *f*1,2 miljoen meer dan in de ontwerp-begroting 1987 was geraamd.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betalingen zullen leiden is *f*14,9 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989
Bedrag (in miljoenen guldens)	14,7	0,2

Artikel 44. Mijnenbestrijdingsvaartuigen Alkmaar-klasse
Wat betreft de voortgang van het project en de ontwikkeling van de projectkosten wordt verwezen naar het betreffende deel in Hoofdstuk VII: Voortgangsrapportage grote materieelprojecten.

In het hierna volgende schema is een nadere specificatie opgenomen van de geraamde uitgaven voor 1988 en de in 1988 aan te gane verplichtingen (bedragen in miljoenen guldens).

	Geraamde uitgaven in 1988	In 1988 aan te gane verplichtingen:		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
Bouwmeester	11,5	–	–	–
Marineleveranties	23,3	7,4	1,8	9,2
Walreservedelen	3,2	1,0	–	1,0
Totaal	38,0	8,4	1,8	10,2

Onder marineleveranties wordt verstaan: de aanschaffing van sensoren, wapen- en commandosystemen, boordreservedelen en overige apparatuur.

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor het project mijnenbestrijdingsvaartuigen de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren: (bedragen in miljoenen guldens)

Totale actuele projectkosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
				1989	1990	1991	1992 e.v.
344	1128	138	38	40	–	–	–

Artikel 45. Onderzeeboten Walrus-klasse

Wat betreft de voortgang van het project en de ontwikkeling van de projectkosten wordt verwezen naar het betreffende deel in Hoofdstuk VII: Voortgangsrapportage grote materieelprojecten.

In het hierna volgende schema is een nadere specificatie opgenomen van de geraamde uitgaven voor 1988 en de in 1988 aan te gane verplichtingen (bedragen in miljoenen guldens).

	Geraamde uitgaven in 1988	In 1988 aan te gane verplichtingen:		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
1e serie				
Bouwmeester	23,0	–	–	–
Marineleveranciers	18,7	13,5	4,0	17,5
Walreservedelen	8,0	4,3	2,8	7,1
Totaal	49,7	17,8	6,8	24,6
2e serie				
Bouwmeester	102,7	–	–	–
Marineleveranciers	57,0	30,8	13,5	44,3
Walreservedelen	5,4	2,7	5,0	7,7
Totaal	165,1	33,5	18,5	52,0
Totalen 1e en 2e serie	214,8	51,3	25,3	76,6

Onder marineleveranties wordt verstaan: de aanschaffing van sensoren, wapen- en commandosystemen, boordreservedelen en overige apparatuur.

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor het project onderzeeboten van de Walrus-klasse de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren: (bedragen in miljoenen guldens)

	Totale actuele project-kosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
					1989	1990	1991	1992 e.v.
Walrus-I	1000	818	64	50	38	26	4	–
Walrus-II	892	249	147	165	162	75	40	54

Artikel 46. Multi-purpose fregatten

Wat betreft de voortgang van het project en de ontwikkeling van de projectkosten wordt verwezen naar het betreffende deel in Hoofdstuk VII: Voortangsrapportage grote materieelprojecten.

In het hierna volgende schema is een nadere specificatie opgenomen van de geraamde uitgaven voor 1988 en de in 1988 aan te gane verplichtingen (bedragen in miljoenen guldens). In dit schema zijn de financiële gevolgen van de herziene bouwplanning van de schepen verwerkt.

	Geraamde uitgaven in 1988	In 1988 aan te gane verplichtingen:		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
Bouwmeester	234,4	–	–	–
Marineleveranties	181,5	36,3	50,0	86,3
Walreservedelen	15,0	9,9	5,0	14,9
Totaal	430,9	46,2	55,0	101,2

Onder marineleveranties wordt verstaan: de aanschaffing van sensoren, wapen- en commandosystemen, boordreservedelen en overige apparatuur.

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor het project M-fregatten de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren: (uitgaven in miljoenen guldens)

Totale actuele projectkosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
				1989	1990	1991	1992 e.v.
3252	572	322	431	383	447	451	646

Artikel 47. Overig groot materieel

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor 1988 en de in 1988 aan te gane verplichtingen voor investeringen in groot materieel, die niet als afzonderlijk artikel in de begroting zijn opgenomen. Een en ander is vastgesteld na overleg met het ministerie van Financiën en sluit aan bij het regeringsstandpunt over het rapport «Controle grote projecten» van de Commissie voor de Rijksuitgaven (Kamerstuk II, 18 963, nr. 1).

In het volgende schema is een nadere specificatie opgenomen van de geraamde uitgaven voor 1988 en de in 1988 aan te gane verplichtingen (bedragen in miljoenen guldens):

	Geraamde uitgaven in 1988	In 1988 aan te gane verplichtingen:		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
Schepen	*17,3*	*4,3*	*13,0*	*17,3*
S/L-fregatten (excl. Walreserve)	1,5	–	–	–
Levensverlengend onderhoud Zwaardvis-klasse	9,7	1,3	3,0	4,3
Vervanging mijnenveeg-component	3,0	–	10,0	10,0
Overige projecten	3,1	3,0	–	3,0
Vliegtuigen	*45,6*	*17,2*	*34,1*	*51,3*
Nato-helicopter (NH-90)	5,3	3,0	3,2	6,2
Orion en Sirius	10,7	2,9	–	2,9
Stamol	14,7	7,0	28,7	35,7
Overige projecten	14,9	4,3	2,2	6,5
Voertuigen	*2,6*	*1,6*	*2,0*	*3,6*
Elektronisch materieel	*42,8*	*7,0*	*52,3*	*59,3*
Tactas	20,9	3,0	16,8	19,8
Luchtwaarschuwings-radar	14,0	2,0	8,4	10,4
Satellietcommunicatie	2,0	1,4	10,0	11,4
Overige projecten	5,9	0,6	17,1	17,7
Bewapening	*47,3*	*6,0*	*25,0*	*31,0*
Goalkeeper	37,5	5,0	15,0	20,0
IMA torpedo MK 48	8,1	–	–	–
Overige projecten	1,7	1,0	10,0	11,0
Munitie	*47,5*	*5,0*	*20,0*	*25,0*
Overig materieel	*31,6*	*3,3*	*20,0*	*23,3*
Walreserve S/L-fregatten	4,8	0,3	–	0,3
Overige projecten	26,8	3,0	20,0	23,0
Totaal overig groot materieel	*234,7*	*44,4*	*166,4*	*210,8*

Omschrijving van de posten opgenomen in het overzicht «Overig groot materieel»:

– *S/L-fregatten (inclusief walreserve):* Onder deze post zijn uitgaven geraamd voor de projecten standaard- en luchtverdedigingsfregatten. De bedragen hebben vooral betrekking op uitgaven voor walreservedelen.

– *Levensverlengend onderhoud Zwaardvisklasse:* Het betreft ramingen voor het moderniseren van de onderzeeboten van de Zwaardvisklasse. Het gaat om verbetering van de veiligheidsvoorzieningen (Platform) en modernisering en aanpassing van Sewaco-systemen.

– *Vervanging mijnenveegcomponent:* De ramingen betreffen de aanloopkosten voor de aanschaf van 10 mijnenvegers ter vervanging van de Dokkum-klasse mijnenvegers.

– *Nato-helicopter NH-90:* De geraamde uitgaven hebben betrekking op de projectdefinitiefase. De totale kosten daarvan bedragen ƒ16 miljoen. De uitgaven zijn gespreid over de jaren 1987 t/m 1989. In 1987 komt naar verwachting ƒ4,5 miljoen tot betaling.

– *Orion en Sirius:* De geraamde bedragen hebben voornamelijk betrekking op het Sirius project, vooral voor het «Mission Support Center».

– *Stamol:* Onder deze post zijn uitgaven geraamd voor standaardisatie en modernisering van de Lynx-helikopters.

– *Tactas:* De ramingen hebben betrekking op de aanschaf van het Tactical Towed Array System (Tactas) voor de M-fregatten.
– *Luchtwaarschuwingsradar:* De geraamde uitgaven hebben betrekking op de aanschaf van luchtwaarschuwingsradars ten behoeve van de GW- en L-fregatten.
– *Satellietcommunicatie:* De ramingen hebben betrekking op de aanschaf van «Supreme High Frequency» satellietcommunicatiesystemen (SHF-Satcom) voor M-fregatten (8 stuks) en voor S-fregatten (10 stuks).
– *Goalkeeper:* Onder deze post zijn uitgaven geraamd voor het zeer korte afstand luchtverdedigingssysteem Goalkeeper. In de raming is ook rekening gehouden met de aanschaf van de nodige reservedelen en met voorzieningen om de Goalkeepers met bijbehorende reservedelen aan boord te plaatsen.
– *IMA torpedo MK 48:* De geraamde uitgaven hebben betrekking op de aanschaf van Intermediate Maintenance Activity (IMA) testapparatuur voor de instandhouding van de torpedo MK 48.
– *Munitie:* Onder deze post zijn uitgaven geraamd voor de aanschaf van:
– torpedo's, modificatie-pakketten enz.
– verschillende soorten operationele munitie;
– mortiergranaten;
– munitie voor het Korps mariniers.
De aanschaf van oefenmunitie is met ingang van 1988 overgeheveld naar het artikel «Algemene en Specifieke uitgaven».
– *Overige:* De geraamde bedragen zijn onder meer voor de volgende projecten bestemd:
– Project definitiefase Nato-fregat NFR-90;
– Full Mission Flight Trainer;
– IFR NAV/COM apparatuur Lynx SH-14/UH-14;
– verwerving moderne MF/HF zend/ontvangst apparatuur voor de vloot;
– geïntegreerde verbindingsapparatuur;
– lesapparatuur voor opleidingen.

Artikel 48. Inventarisgoederen en klein materieel
Ten laste van dit artikel worden de uitgaven geraamd voor de aanschaffing van meubilair, vloerbedekking, kantoormeubilair, kombuisapparatuur, kantoormachines, kommaliwant, bedrijfskleding, enz.

In 1988 zijn geen uitgaven meer geraamd voor het verkoop gereed maken van de Van Speijk-klasse fregatten. Daarnaast zijn aanschaffingen van kapitaalgoederen voor de marinebedrijven overgebracht naar artikel 47 «Overig groot materieel» (voorheen geraamd bij artikel 48). Hierdoor kon de raming voor 1988 ten opzichte van die voor 1987 dalen met ruim *f*12 miljoen.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*12,8 miljoen nodig. De specificatie over de betreffende jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	8,8	3,9	0,1

Artikel 49. Bouw, alsmede aankoop van gronden en opstallen
De geraamde bedragen zijn onder meer voor de volgende activiteiten bestemd:

	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Bouw centraal magazijnencomplex te Den Helder	11,8	13,5
Bouw krachtwarmtestation te Den Helder	19,0	10,0
Bouwactiviteit bij de marinebedrijven	12,4	16,0
Herstelwerkzaamheden en nieuwbouw marinekazernes	13,2	16,3
Herstelwerkzaamheden Koninklijk Instituut voor de Marine	2,7	2,5
Overige projecten	15,6	11,3
Totaal	74,7	69,6

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*51,9 miljoen opgenomen, waarvan te betalen in 1988 *f*11,9 miljoen en na 1988 *f*40,0 miljoen.

Artikel 50. Onderhoud en herstel

De uitgaven voor onderhoud en herstel van materieel hebben betrekking op zowel kosten van uitbesteding van onderhoud als aanschaffing van reservedelen, magazijnvoorraden, enz. De belangrijkste posten zijn die voor:

- *Schepen:* Voornamelijk aankopen van reservedelen en aanvulling van magazijnvoorraden voor onderhoud en herstel van schepen, alsmede het herstellen van schepen bij derden.
- *Vliegtuigen:* Voornamelijk uitgaven voor aankopen en aanvulling van magazijnvoorraden voor onderhoud van vliegtuigen, onderhoud en herstel van vliegtuigen bij derden en het onderhoud en herstel van de vliegveld-uitrusting.
- *Voertuigen:* Naast magazijnaanvullingen vallen reparatiekosten door derden aan voertuigen, zowel in Nederland als op de Nederlandse Antillen en Aruba onder deze post.
- *Elektronisch materieel:* Het gaat vooral om magazijnaanvulling op het gebied van elektronisch materieel en het herstel en onderhoud van radar- en radio-apparatuur.
- *Bewapeningsmaterieel:* De uitgaven betreffen het onderhoud en herstel van geleide wapens, torpedo's, vuurleiding alsmede magazijnaanvullingen ter zake.
- *Inventarisgoederen en klein materieel:* Kosten van uitbesteding en aankopen (magazijn)voorraden voor onderhoud en herstel van inventaris en overig klein materieel.
- *Gebouwen en terreinen:* Het betreft het onderhoud en de exploitatie van gebouwen en terreinen in Nederland en in het Caraïbisch gebied.

De voor deze rubrieken geraamde bedragen voor het jaar 1988 en de toegestane bedragen voor 1987 zijn als volgt (in miljoenen guldens):

	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Schepen	107,4	174,7
Vliegtuigen	40,6	44,0
Voertuigen	2,2	2,2
Elektronisch en nautisch materieel	29,6	33,5
Bewapeningsmaterieel	23,7	29,6
Inventarisgoederen en klein materieel	11,1	11,8
Gebouwen, werken en terreinen	24,7	25,6
Doorberekening werkzaamheden aan Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht	af: 8,5	af: 8,5
Totaal	230,8	312,9

In totaal ligt de raming voor dit jaar ruim *f*82 miljoen lager dan het in de begroting 1987 geraamde bedrag. Deze verlaging is voor het grootste deel te verklaren door het wegvallen van de incidentele post voor het gereedmaken voor verkoop van de Van Speijk-klasse fregatten (*f*92 miljoen te verdelen over de volgende kostenposten: schepen, elektronisch en bewapeningsmaterieel en inventaris).

De ramingen zijn opgesteld aan de hand van het geldende vaar- en onderhoudschema. De voornaamste verklaringen zijn als volgt:

– *Schepen:* In de begroting 1987 was een incidenteel bedrag van *f*81,0 miljoen geraamd voor het gereedmaken voor verkoop van de Van Speijk-klasse fregatten. Onder uitsluiting van dat bedrag is in vergelijking met 1987 per saldo *f*13,7 miljoen meer geraamd (1987: *f*93,7 miljoen, voor 1988: *f*107,4 miljoen). Het meerbedrag is als volgt te verklaren:

– Om de mijnenvegers van de Dokkum-klasse tot midden in de jaren negentig operationeel te houden (*f*2,4 miljoen).

– Een alsnog benodigd bedrag voor het gereedmaken voor verkoop van de Van Speijk-klasse fregatten van *f*4,0 miljoen. Dat bedrag zal in 1987 minder worden uitgegeven.

– Voor reservedelen (magazijnaanvullingen en rechtstreekse aankopen) voor werktuigbouw, elektrotechniek, scheepsbouw en scheepsbeveiliging is per saldo *f*6 miljoen meer nodig.

– Voor vrachten en invoerrechten is *f*1,3 miljoen meer nodig.

– *Vliegtuigen:* Voor magazijnaanvullingen betreffende vliegtuigonderdelen (Orion) en voor herstel bij derden is per saldo ten opzichte van de begroting voor 1987 ongeveer *f*3,4 miljoen minder geraamd.

– *Elektronisch en bewapeningsmaterieel:* In de begroting voor 1987 was *f*10 miljoen opgenomen voor de Van Speijk-klasse fregatten. Aangezien daarvoor in 1988 geen uitgaven meer worden gedaan, ligt daarin het verschil met de ramingen voor 1987. Voor het overige liggen de uitgaven in beide jaren op een zelfde niveau.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*252,5 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	107,5	110,0	33,0	2,0

Artikel 51. Benzine, olie, smeermiddelen e.d.

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor brandstoffen, olie en smeermiddelen bestemd voor schepen, vliegtuigen en transportmiddelen.

Door de gunstige prijsontwikkeling op de oliemarkt en omdat in de begroting voor 1987 *f*28 miljoen was bestemd voor het op peil brengen van de brandstofvoorraden in het Verenigd Koninkrijk, kunnen de uitgaven ongeveer *f*34,5 miljoen lager worden geraamd.

Het budget voor 1988 is opgesteld aan de hand van het prijsniveau van eind 1986 en het zogenaamde «vaar-, vlieg- en onderhoudsschema». Er is rekening gehouden met een eskaderreis naar Australië in 1988.

In de raming voor 1988 is er van uitgegaan dat de voorraden in het Verenigd Koninkrijk gedurende 1988 op 100% blijven gehandhaafd.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is bijna *f*67 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989
Bedrag (in miljoenen guldens)	43,0	24,0

Artikel 52. Algemene en specifieke uitgaven

Onder dit artikel worden de volgende uitgaven geraamd:

– *Huisvestingskosten:* Huren in binnen- en buitenland, schoonmaakcontracten en huisvuilafvoer, brandstoffen, elektriciteit, gas en water.

– *Bureaukosten:* Schrijf- en tekenbehoeften, verzending dienststukken, telegraaf- en telefoonkosten, aankoop en huur van kantoormachines, boek- en drukwerken en exploitatie-uitgaven automatisering.

– *Uitgaven van specifieke en operationele aard:* Sleep- en loodsdiensten, operationele cursussen, gebruik buitenlandse simulatoren (Lynx en Orion), bijdrage in de exploitatiekosten van Navo-depôts in het Verenigd Koninkrijk, opwerkfaciliteiten.

– *Oefenmunitie:* De aanschaf van oefenmunitie.

– *Overige uitgaven:* Vlootdagen in Nederland en op de Nederlandse Antillen, contact- en publiciteitswerk van de Marine voorlichtingsdienst, jubilea en afscheidsrecepties.

Per saldo is ten laste van dit artikel om de volgende redenen *f* 19,2 miljoen meer geraamd dan in het jaar 1987:

– *Huisvestingskosten:* Lagere verwachte uitgaven van *f* 3,3 miljoen voor brandstoffen, elektriciteit en gas in verband met gedaalde prijzen.

– *Bureaukosten:* Hieronder vallen ook exploitatie-uitgaven voor de grote automatiseringsprojecten, zoals het Bedrijfsbeheersysteem voor de Marinebedrijven, het Materieelbeheersysteem voor het materieel-configuratiebeheer en het Voorraadadministratiesysteem en de uitgaven voor het in verband met deze geautomatiseerde systemen in te richten Verwerkingscentrum (rekencentrum) te Den Helder. In 1988 is *f* 6,6 miljoen meer nodig dan was geraamd in de begroting voor 1987 en *f* 5 miljoen meer dan het in de meerjarenramingen voor 1988 voorziene bedrag.

Omdat van de automatiseringsuitgaven *f* 15 miljoen van het totaal van *f* 29,4 miljoen is aangemerkt als «investeringen» en is overgebracht naar artikel 47 «Overig groot materieel», komt deze verhoging niet tot uitdrukking in de totaalcijfers.

– *Oefenmunitie:* De aanschaf van oefenmunitie welke voorheen ten laste van artikel 47 «Overig Groot Materieel» werd geraamd, wordt met ingang van dit begrotingsjaar ten laste van artikel 52 gebracht. Met de aanschaf van die munitie is *f* 30,5 miljoen gemoeid.

– *Specifieke en overige uitgaven:* De verhoging met ongeveer *f* 0,4 miljoen heeft voornamelijk betrekking op hogere uitgaven voor sleep- en loodsgelden in verband met de voorgenomen reis van het eskader naar Australië.

Voor het aangaan van verplichtingen met betrekking tot Huisvestingskosten en Bureaukosten die in 1988 en volgende jaren tot betalingen zullen leiden is *f* 111,9 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	86,9	16,5	7,0	1,5

Koninklijke Landmacht

Artikelen 53, 56 en 59. Salarissen burgerpersoneel

Ten laste van deze artikelen komen de uitgaven voor salarissen, toelagen en sociale lasten voor het burgerpersoneel van de Koninklijke

landmacht. Artikel 53 betreft de salarissen en sociale lasten van personeel geplaatst bij algemeen beherende organisatie-eenheden. Artikel 56 heeft betrekking op personeel bij de bijzondere organisatie-eenheden, met inbegrip van het Cadi-personeel. De uitgaven ten laste van artikel 59 worden verricht voor personeel bij operationele eenheden en ondersteunende diensten en onderdelen.

De raming berust op het gemiddeld salarispeil van 1987 en op de voorziene personeelssterkte van 12 635 burgers voor 1988. Daarbij is rekening gehouden met de gevolgen van de afslankingsoperatie. Het gaat daarbij om 449 functies ten opzichte van de definitieve begrotingssterkte 1987.

Artikelen 54, 57 en 60. Bezoldiging militair personeel

De uitgaven voor bezoldiging van beroeps en dienstplichtig militair personeel van de Koninklijke landmacht komen ten laste van deze artikelen. Artikel 54 betreft de salarissen, toelagen en sociale lasten van personeel geplaatst bij algemeen beherende organisatie-eenheden. Artikel 57 heeft betrekking op personeel bij de bijzondere organisatie-eenheden met inbegrip van het Cadi-personeel. De uitgaven ten laste van artikel 60 worden verricht voor personeel bij operationele eenheden en ondersteunende diensten en onderdelen. De ramingen berusten op het gemiddeld salarisniveau van 1987 en een sterkte van 66 355 militairen.

De uitgaven voor premies aan kortverbandvrijwilligers/technisch specialisten en vrijwillig nadienenden stijgen op grond van verwacht toenemend vertrek uit dienst van dit personeel. Er is rekening gehouden met verhoging van uitgaven in verband met de «Vergoedingsregeling voor overwerk, onregelmatigheid, beschikbaarheid en bereikbaarheid». Ook is rekening gehouden met de uitvoering van het Defensie Personeelsplan. In de raming voor de dienstplichtigen is rekening gehouden met de invoering van de NWW (exogeen gefinancierd), de invoering van de nieuwe wedde e.o. en de toepassing van het nieuwe uitstelbeleid voor dienstplichtigen.

	Werkelijke sterkte 1986	Begrotings-sterkte 1987	Begrotings-sterkte 1988
Vrijwillig dienend personeel*	23 180	23 314	23 010
Dienstplichtig personeel	42 615	43 018	43 345
Totaal	65 795	66 332	66 355

* Inbegrepen 310 cadetten in 1986, 309 in 1987 en 331 in 1988.

Artikel 55. Subsidie aan de Stichting het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum «Generaal Hoefer»

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor het Leger- en Wapenmuseum. De ramingen berusten op de door de Stichting ingediende begroting. De uitgaven hebben betrekking op salarissen, beveiligingsapparatuur, huisvestingskosten en andere algemene kosten.

Artikel 58. Cantinedienst

De exploitatie-uitgaven van de Cantinedienst (Cadi) komen ten laste van dit artikel. Naar verwachting zullen de uitgaven in 1988 licht dalen door lagere grondstofprijzen.

Artikel 61. Andere uitgaven aan of ten behoeve van personeel, voormalig personeel of hun betrekkingen

De ramingen hebben betrekking op de volgende uitgaven (in miljoenen guldens):

Omschrijving	Geraamd 1988	Toegestaan 1987
Kleding en uitrusting	113,9	58,4
Voeding	53,1	59,5
Reis- en verblijfkosten	114,7	108,6
Verplaatsingskosten	10,2	10,7
Ontwikkeling, sport en ontspanning	4,4	4,3
Sociale zorg	26,7	31,3
Voorziening woonruimte	11,3	11,0
Diversen	6,8	8,5
Totaal	341,1	292,3

De stijging in 1988 heeft een incidenteel karakter en wordt vooral veroorzaakt door de aanschaf van kleding. Een nadere beschouwing van de relevante wetsrubrieken wordt hieronder gegeven:

– *Kleding en uitrusting:* In tegenstelling tot de verwachting is niet ingeteerd op voorraden oude PSU. Door vertraging bij de invoering van nieuwe PSU (PSU'80) en de verhoogde aanvullende behoeften is al in 1986 actie ondernomen om extra bestellingen te plaatsen opdat de voorraden op het vereiste niveau worden gebracht.

De financiële gevolgen van de extra bestellingen werken door in 1988. Ook zijn de eerste uitgaven voor de nieuwe PSU'80 en NBC-kleding met ingang van 1988 als exploitatiepost in de begroting opgenomen.
– *Voeding:* De daling van de uitgaven voor voeding is vooral het gevolg van de vermindering van het aantal deelnemers aan de maaltijden.
– *Reis- en verblijfkosten:* De stijging van de uitgaven ten opzichte van de begroting voor 1987 wordt vooral veroorzaakt door het besluit de termijn waarop aanspraak kan worden gemaakt op reiskosten voor dagelijks heen en weer rijden met twee jaar te verlengen.
– *Langdurig zieken:* De trendmatige teruggang van het aantal langdurig zieken heeft geleid tot een lagere raming van de uitgaven.
– *Sociale zorg:* Door de gewijzigde situatie op de arbeidsmarkt verminderen de uitgaven voor overbruggingsuitkeringen aan kortverband-vrijwilligers, technisch specialisten en vrijwillig nadienenden die het dienstverband beëindigen.
– *Diversen:* In de raming is waar nodig rekening gehouden met de werkelijke uitkomsten in voorgaande jaren alsmede met eventuele tariefswijzigingen.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden is *f*422,1 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	222,0	68,7	12,3

Artikel 62. Werving en inkomstenderving
Ten laste van dit artikel worden de uitgaven geraamd voor:
– Drukwerk voor personeelsvoorziening en -begeleiding;
– Advertentiekosten voor werving van militair en burgerpersoneel;
– Overige reclame voor werving van militair personeel;
– Uitgaven voor de audio-visuele dienst, banenmarkten, beroepenbeurzen, etc.;
– Vergoedingen voor inkomstenderving (keuringen enz.).

In verband met onevenwichtigheden op de arbeidsmarkt en door een nieuwe wervingscampagne voor de Koninklijke landmacht is in 1988 een hoger wervingsbudget van *f*2 miljoen ten opzichte van 1987 noodzakelijk.

Artikel 63. Geestelijke verzorging

De uitgaven voor de geestelijke verzorging van de militairen komen ten laste van dit artikel. De uitgaven omvatten onder andere die voor kerkdiensten, cursussen, studieconferenties en gezamenlijke drukwerken. De benodigde gelden liggen al enkele jaren op nagenoeg hetzelfde niveau.

Artikel 64. Geneeskundige verzorging

Het artikel bevat de uitgaven voor:

- de aanschaf van verbruiksartikelen (medicamenten, tandheelkundig materieel en dergelijke);
- de geneeskundige verzorging van militairen en hun gezinsleden.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betalingen leiden is *f*60,6 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989
Bedrag (in miljoenen guldens)	57,4	3,2

Artikel 65. Onderwijs en opleiding

De volgende uitgaven komen ten laste van dit artikel:

- Cursussen burgerpersoneel;
- Cursussen militair personeel;
- Automatiseringscursussen;
- Civiele vakopleiding technisch specialisten;
- Uitgaven voor het toekennen van waarderingen bij bijzondere prestaties aan militair personeel;
- Cursussen voor onderdeelsoverlegorganen.

De raming is ten opzichte van 1987 enigszins gestegen. Een hoger bedrag is nodig voor:

- *Cursussen burgerpersoneel.* Het door de ministerraad vastgestelde plan «Vorming en opleiding» leidt tot hogere uitgaven.
- *Automatiseringscursussen.* Het toenemende gebruik van computers leidt tot hogere uitgaven voor opleiding van het personeel.
- *Waarderingsuitgaven.* De mogelijkheid voor commandanten om bijzondere prestaties van het personeel geldelijk te waarderen leidt tot hogere uitgaven.
- *Zelfstudie.* Het stimuleren van zelfstudie, zoals bedoeld in het Personeelsplan Defensie, leidt tot hogere uitgaven.

Een lagere uitgave wordt veroorzaakt door de in het verband van de deregulering ingestelde fondsen voor ondersteuning van onderdelen. Hierdoor zijn uitgaven verschoven naar artikell 74 «Algemene en specifieke uitgaven».

Artikel 66. Tankvervanging/verbetering Leopard-1

Ten laste van dit artikel worden de uitgaven verantwoord van de projecten «Aanschaf Leopard-2» en «Verbetering Leopard-1». Voor de aanschaf van de Leopard-2 is in 1988 *f*62 miljoen gereserveerd in verband met in voorgaande jaren aangegane verplichtingen. Voor de verbetering van de Leopard-1 is in 1988 *f*6 miljoen gereserveerd, eveneens op grond van in voorgaande jaren aangegane verplichtingen. In 1988 worden geen verplichtingen aangegaan, die in latere jaren tot betalingen zullen leiden. Wat betreft de voortgang van de projecten en de ontwikkeling van de totale projectkosten wordt verwezen naar het

betreffende deel in Hoofdstuk VII: «Voortgangsrapportage grote materieelprojecten».

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor deze projecten de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren: (bedragen in miljoen guldens)

	Totale actuele project-kosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
					1989	1990	1991	1992 e.v.
Leo-1-V	579	487	81	6	5	–	–	–
Leo-2	3231	3021	118	61	16	10	5	–

Artikel 67. Pantserrupsvoertuigen YPR-765

Het betreft de verantwoording van uitgaven voor de vervanging van het pantserwielvoertuig YP-408 door het pantserrupsvoertuig YPR-765. In totaal is voor 1988 *f* 139 miljoen aan uitgaven geraamd. Het gehele bedrag heeft betrekking op in voorgaande jaren aangegane verplichtingen. In 1988 worden geen verplichtingen aangegaan die in latere jaren tot betalingen zullen leiden. Wat betreft de voortgang van het project en de ontwikkeling van de totale projectkosten wordt verwezen naar het betreffende deel in Hoofdstuk VII: «Voortgangsrapportage grote materieelprojecten».

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor het project de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren: (bedragen in miljoenen guldens)

Totale actuele projectkosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
				1989	1990	1991	1992 e.v.
1324	829	199	139	149	8	–	–

Artikel 68. Overig groot materieel

Ten laste van dit artikel worden de uitgaven geraamd voor de overige investeringen in groot materieel, die niet onder een afzonderlijk artikel in de begroting worden opgenomen. Een en ander is vastgesteld na overleg met het ministerie van Financiën en sluit aan bij het regeringsstandpunt over het Rapport «Controle Grote Projecten» van de Commissie voor de Rijksuitgaven (Kamerstuk II, 18963, nr. 1).

In onderstaande rubriek zijn de in 1988 aan te gane verplichtingen, de verdeling daarvan over de jaren en het benodigde kasgeld voor 1988 gespecificeerd (bedragen in miljoenen guldens):

Omschrijving	Kas-geld 1988	In 1988 aan te gane verplichtingen, waarop te betalen in:				
		1988	1989	1990	nà 1990	totaal
Logistiek	95,6	18,1	37,9	54,0	497,7	607,7
Commandovoering enz.	116,2	8,7	33,4	33,1	26,8	102,0
Elektronisch mat. (EOV)	10,0	–	–	–	–	–
NBC-materieel	33,2	1,2	1,4	7,0	–	9,6
Luchtverdediging	85,8	6,5	34,6	46,2	117,8	205,1
Overige manoeuvre-projecten	163,8	24,4	119,5	112,1	686,3	942,3
Vuursteun	156,9	6,7	38,6	75,7	99,5	220,5
Gevechtssteun	47,3	10,8	35,8	36,7	57,0	140,3
Munitie-schietopleiding	121,4	–	–	–	–	–
Diversen	98,2	63,8	27,9	34,5	48,0	174,2
Totaal	928,4	140,2	329,1	399,3	1533,1	2401,7

Hieronder volgt een toelichting:

– *Logistiek:* Het gaat om de geraamde uitgaven voor logistieke ondersteuning van de Koninklijke landmacht. In 1988 is onder andere de verwerving van een nieuw takelvoertuig en van een drietal types lichte vrachtauto voorzien.

– *Commandovoering, verbindingen en gevechtsinlichtingen:* De ramingen voor 1988 hebben vooral betrekking op de in 1987 voorziene bestelling voor de 3e en de 4e fase van het geautomatiseerde verbindingssysteem Zodiac. Ook zijn uitgaven geraamd voor kleinschalige automatisering voor de commando- en bevelvoering bij de staven van de divisies en de brigades.

– *Elektronische oorlogvoering:* Er is van uitgegaan dat in 1987 zal worden besloten over de aanschaf van materieel voor elektronische oorlogvoering en de eerste apparatuur kan worden besteld.

– *Nucleaire, biologische en chemische oorlogvoering:* Het betreft uitgaven voor de aanschaf van middelen voor persoonlijke bescherming. Het geraamde bedrag in 1988 is vooral nodig voor de in 1986 gedane bestelling van meetapparatuur. Daarnaast is rekening gehouden met de bestelling van de gewondenkap in 1988. De verwerving van NBC-kleding, komt met ingang van 1988 ten laste van artikel 61 «andere uitgaven ten behoeve van het personeel».

– *Luchtverdediging:* Het gaat om uitgaven voor de zelfverdediging van de eenheden van het Eerste legerkorps tegen luchtaanvallen. De ramingen voor 1988 betreffen vooral de aanschaf van de radar en de kanoncomponent van een kanonsysteem tegen luchtdoelen. De radar is in 1987 besteld en naar verwachting zal de beslissing over de kanoncomponent in hetzelfde jaar worden genomen. Ook is rekening gehouden met een bestelling van draagbare geleide wapens (type Stinger) in 1988.

– *Overige manoeuvre projecten:* In deze rubriek vallen alle manoeuvre projecten die niet tot de projecten Tankvervanging/verbetering Leopard-1 (artikel 66) en Pantserrupsvoertuigen YPR-765 (artikel 67) worden gerekend. De ramingen hebben onder andere betrekking op uitgaven in verband met het project aanschaf bewapende helikopters. Zodra over dat project zal zijn besloten en een order wordt geplaatst, zullen de te betalen bedragen ten laste van een afzonderlijk wetsartikel, overeenkomstig de procedure grote materieelprojecten en de gedane toezeggingen, worden gebracht. Ook zijn in deze rubriek voor 1988 uitgaven geraamd voor de te plaatsen bestelorder voor de warmtebeeldapparatuur van de Leopard-I-V. Tevens is voorzien dat in 1988 orders worden geplaatst voor verlenging van de levensduur van pantservoertuigen van de M-113 familie en voor vervanging van anti-tankmiddelen.

– *Vuursteun:* De uitgaven hebben vooral betrekking op de in 1986 bestelde meervoudige raketwerper MLRS. Ook is geld gereserveerd voor het kwalitatief en kwantitatief op peil brengen van de voorraden artilleriemunitie.

– *Gevechtssteun:* De geraamde uitgaven betreffen de aanschaf van verschietbare en mechanisch te leggen mijnen.

– *Munitie-schietopleiding:* Met ingang van 1988 wordt de munitie voor schietoefeningen (het vredesverbruik) ten laste van de exploitatie gebracht (artikel 74; schietvoorraad) en niet langer van de investeringen.

– *Diversen:* Hieronder vallen de ramingen voor uitgaven die niet onder één van de eerder genoemde rubrieken konden worden opgenomen, dan wel investeringen van algemene aard. Voor 1988 wordt nog rekening gehouden met uitgaven voor de aanschaf van munitie op grond van in voorgaande jaren aangegane verplichtingen. Met ingang van 1988 wordt de verwerving van gevechtskleding niet als investering maar als exploitatie (artikel 61; andere uitgaven ten behoeve van personeel) verantwoord. In de rubriek vallen ook de verwachte uitgaven voor automatiseringsprojecten, voor zover die niet behoren tot de categorie Commandovoering, etc. Voorheen werden zij geboekt ten laste van artikel 74 (algemene en specifieke uitgaven).

Artikel 69. Inventarisgoederen en klein materieel

De aanschaf van gereedschappen, hulpmaterieel, instrumenten en dergelijke komt ten laste van dit artikel. De stijging van uitgaven in 1988 ten opzichte van de begroting voor 1987 wordt voor het belangrijkste deel veroorzaakt door verhoging van uitgaven voor meubilair en stoffering. In verband met de verbetering van het werk- en leefklimaat en de inrichting van nieuwe gebouwen worden die uitgaven structureel verhoogd.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*64,4 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	49,9	8,8	5,7

Artikel 70. Bouw, alsmede aankoop van gronden en opstallen

De gelden zijn bestemd voor de bouw en/of de verbouwing van infrastructuur. De raming bestaat uit de volgende categorieën (uitgaven in miljoenen guldens):

Omschrijving	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Kazernes	111,9	107,6
Logistieke faciliteiten	23,5	22,3
Geneeskundige voorzieningen	7,9	5,3
Mobilisatie- en opslagcomplexen	5,9	9,5
Oefen- en schietterreinen	23,6	23,4
Diversen	30,6	24,9
Totaal	203,4	193,0

– *Kazernes:* Hieronder vallen de bijdragen voor onderhoud en nieuwbouw van legeringsgebouwen, vervanging van kantines, keukens en eetzalen, de bouw van verschillende werkplaatsen voor het tweede echelons onderhoud van voertuigen, bouw van burelen (luitenant-generaal Knoop-kazerne te Utrecht) en de bouw van lesaccommodatie, zoals de school voor de militaire inlichtingendienst te Ede, de lesgebouwen te Harderwijk en de uitbreiding van de Prins Willem Alexanderkazerne te Gouda.

– *Logistieke faciliteiten:* Bouw van 3e echelons onderhoudswerkplaatsen en aanpassingen van hoger echelonsbedrijven en depôts.

– *Geneeskundige voorzieningen:* De bouw van de Centrale militaire apotheek en het depôt geneeskundige dienst te Heerenveen.

– *Oefen- en schietterreinen:* De bouw van het Kampement Lauwersmeer en het inrichten en verwerven van oefenterreinen.

– *Diversen:* Hieronder vallen veiligheidsvoorzieningen en uitgaven te doen door ondercommandanten. De aan de commandanten beschikbaar gestelde gelden zijn in vergelijking tot de begroting voor 1986 verdubbeld in het verband van de beleidsvoornemens op personeelsgebied.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*116,0 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	1991
Bedrag (in miljoenen guldens)	41,6	36,4	22,0	16,0

Artikel 71. Onderhoud en herstel

De uitgaven hebben betrekking op het onderhoud van het materieel en de gebouwen. In 1988 is *f*500,2 miljoen nodig. In de begroting voor 1987 was daarvoor *f*402,2 miljoen uitgetrokken. De verdeling over de verschillende rubrieken is voor beide jaren als volgt (uitgaven in miljoenen guldens):

Omschrijving:	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Vervoermiddelen	189,4	144,3
Elektrisch/elektronisch materieel	57,2	49,2
Bewapeningsmaterieel	66,0	36,9
Springstoffen en munitie	8,9	3,7
Inventaris en klein materieel	41,7	35,1
Gebouwen, werken en terreinen	137,0	133,0
Totaal	500,2	402,2

De groei van de uitgaven heeft een structureel karakter. De oorzaak ligt onder andere bij de toenemende onderhoudskosten als gevolg van nieuwe onderhoudscontracten voor het materieel en dergelijke.

– *Vervoermiddelen:* Een stijgende behoefte aan reservedelen voor de tanks, de Landrover en de oude generatie wielvoertuigen veroorzaakt de stijging van de uitgaven. De initiële voorraad aan reservedelen voor de Leopard-2 is verbruikt. Daardoor worden nu de nodige reservedelen ten laste van de exploitatie aangeschaft.

– *Elektrisch/elektronisch materieel:* Nieuwe contracten voor onderhoud van automatiseringsapparatuur veroorzaken een stijging van uitgaven.

– *Bewapeningsmaterieel:* Een grotere behoefte aan onderdelen voor geschut, handvuurwapens en instrumenten.

– *Overig materieel:* Onderhoudskosten voor de bedieningssimulator van de Leopard-2 tank en verschillende onderhoudscontracten voor opleidingsmiddelen.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*475,1 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	211,2	217,7	46,2

Artikel 72. Benzine, olie, smeermiddelen, e.d.

De voortgaande overgang op dieselmotoren leidt tot een structurele daling van de uitgaven ten laste van dit artikel. Door de in 1988 te houden legerkorpsoefening wordt de daling incidenteel teniet gedaan.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betaling zullen leiden is *f*48,9 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989
Bedrag (in miljoenen guldens)	44,5	4,4

Artikel 73. Afwikkelingskosten troepenmacht in Suriname

De uitgaven dalen omdat het aantal rechthebbenden dat gebruik kan maken van de financiële regeling bij overgang naar de Surinaamse krijgsmacht vermindert.

Artikel 74. Algemene en specifieke uitgaven

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor energiekosten, de schoonmaak, de fondsen voor ondersteuning van onderdelen, de huur van schietterreinen en dergelijke, als ook met ingang van 1988 de aanschaf van schietvoorraden voor vredesgebruik. Een overzicht van de verschillende rubrieken met de bedragen voor 1987 en 1988 volgt hieronder (uitgaven in miljoenen guldens):

	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Huisvestingskosten	134,3	157,4
Bureaukosten	49,8	43,5
Specifieke uitgaven	42,2	37,9
Overige uitgaven	9,3	6,9
Schietvoorraad	17,7	–
Totaal	253,3	245,7

– *Huisvestingskosten:* Als gevolg van de sterke daling van de energieprijzen zullen de uitgaven voor energie dalen. De stijging van de uitgaven voor schoonmaakwerkzaamheden ten opzichte van de begroting voor 1987 is een gevolg van een uitbreiding van het aantal schoon te houden ruimten.

– *Bureaukosten:* De uitgaven zijn per saldo gestegen. Weliswaar zijn de uitgaven voor automatiseringsprojecten naar het artikel «Overig groot materieel» verschoven, maar de huur van automatiseringsmiddelen blijft ten laste van deze rubriek komen. Hetzelfde geldt voor de uitgaven voor papier en dergelijke. De uitgaven voor fondsen voor de ondersteuning van onderdelen komen nu ten laste van deze rubriek. Dat heeft een stijging van de uitgaven ten laste van deze rubriek tot gevolg.

– *Specifieke uitgaven:* De stijging van de uitgaven wordt veroorzaakt door een toename van de uitgaven voor het vervoer van materieel en personeel in verband met schietoefeningen en manoeuvres. Ook zijn hogere huurprijzen voor het gebruik van schietterreinen in het buitenland te verwachten.

– *Overige uitgaven:* Naar verwachting zullen de ten laste van deze rubriek komende uitgaven voor vervoer en materieel dalen.

– *Schietvoorraad:* Het betreft de aanschaf van vredesmunitie die voorheen ten laste van artikel 68 «Overig groot materieel» werd verantwoord.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en volgende jaren tot betaling zullen leiden is *f*356,7 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	1991
Bedrag (in miljoenen guldens)	250,4	24,9	65,7	15,7

Koninklijke luchtmacht

Artikelen 76, 78 en 80. Salarissen burgerpersoneel

Ten laste van deze artikelen komen de uitgaven voor salarissen, toelagen en sociale lasten voor het burgerpersoneel van de Koninklijke luchtmacht. Artikel 76 betreft de salarissen, toelagen en sociale lasten van personeel geplaatst bij algemeen beherende organisatie-eenheden. Artikel 78 heeft betrekking op personeel bij bijzondere organisatie-eenheden. De uitgaven ten laste van artikel 80 worden verricht voor personeel bij operationele eenheden en ondersteunende diensten en onderdelen.

De ramingen berusten op het gemiddeld salarispeil van 1987 en op een sterkte van 2775 burgers. Er is rekening gehouden met de doorwerking van de afslankingsoperatie 1987. De afslankingstaakstelling is eveneens in de ramingen van 1988 verwerkt. Het gaat daarbij om 107 formatieplaatsen ten opzichte van de definitieve begrotingssterkte 1987.

Artikelen 77, 79 en 81. Bezoldiging militair personeel

De uitgaven voor bezoldiging van en toelagen en uitkeringen aan beroeps en dienstplichtig militair personeel van de Koninklijke luchtmacht komen ten laste van deze artikelen. Artikel 77 betreft de salarissen, toelagen en uitkeringen en sociale lasten van personeel geplaatst bij algemeen beherende organisatie-eenheden. Artikel 79 heeft betrekking op personeel bij bijzondere organisatie-eenheden. De uitgaven ten laste van artikel 81 worden verricht voor personeel bij operationele eenheden en ondersteunende diensten en onderdelen.

De ramingen berusten op het gemiddeld salarisniveau in 1987 en op een sterkte van 18 262 militairen. In vergelijking met de werkelijke sterkte in 1986 en de begrotingssterkte 1987 is dit aantal naar categorie als volgt samengesteld:

	Werkelijke sterkte 1986	Begrotings-sterkte 1987	Voorgenomen sterkte 1988
Vrijwillig dienend personeel*	12 852	13 061	13 302
Dienstplichtig personeel	5 324	4 910	4 960
Totaal	18 176	17 971	18 262

* Inbegrepen 131 cadetten in 1986, 116 in 1987 en 135 in 1988.

De financiële gevolgen van de nieuwe vergoedingsregeling voor overwerk, onregelmatigheid, beschikbaarheid en bereikbaarheid (VROB) voor militair personeel zijn in de raming verwerkt. Ook zijn de financiële gevolgen van uitvoering van de maatregelen van het Personeelsplan Defensie (*f* 15,8 miljoen) verwerkt, evenals de premielasten NWW (*f* 6,7 miljoen) in het verband van de stelselherziening sociale zekerheid ten behoeve van dienstplichtigen. Hoewel ondanks extra wervingsactiviteiten tekorten blijven bestaan, stijgt ten opzichte van 1987 het aantal militairen. Daardoor en door hogere bedragen voor toelagen en uitkeringen, met inbegrip van de VROB (*f* 8 miljoen), wordt de verhoging met *f* 45,2 miljoen (5,7%) ten opzichte van 1987 verklaard.

Artikel 82. Andere uitgaven aan of ten behoeve van personeel, voormalig personeel of hun betrekkingen

De ramingen hebben betrekking op de volgende personele uitgaven (in miljoenen guldens):

	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Kleding en uitrusting	23,0	20,2
Voeding	11,6	9,7
Reis- en verblijfkosten	37,5	34,4
Verplaatsingskosten	7,0	7,4
Ontwikkeling, sport en ontspanning	8,1	3,6
Sociale zorg	4,7	6,2
Voorziening woonruimte	12,5	13,9
Diversen	0,9	2,4
Totaal	105,3	97,8

De stijging van *f*7 miljoen (8%) ten opzichte van 1987 wordt voornamelijk veroorzaakt door hogere bedragen voor kleding en uitrusting, ontwikkeling, sport en ontspanning, alsmede reiskosten naar Goose-Bay (Canada). De uitgaven voor ontwikkeling, sport en ontspanning stijgen vooral door de aanleg van een straalverbinding die rechtstreekse ontvangst van Nederlandse televisie-uitzendingen in de Bondsrepubliek Duitsland mogelijk maakt.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen leiden is *f*87,1 miljoen geraamd. De specificatie over de betreffende jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	1991
Bedrag (in miljoenen guldens)	84,8	2,3	–	–

Artikel 83. Werving en inkomstenderving

Ten laste van dit artikel worden uitgaven geraamd voor:
- werving,
- inkomstenderving,
- tegemoetkoming in de studiekosten.

Naar verwachting zullen de uitgaven ten opzichte van 1987 met *f*2 miljoen stijgen. Dat wordt geheel veroorzaakt door extra wervingsactiviteiten voor vrijwillig dienend militair personeel in verband met personeelstekorten.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen leiden is *f*3,7 miljoen geraamd. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	3,1	0,6	–	–

Artikel 84. Geestelijke verzorging

De uitgaven zijn bestemd voor de geestelijke verzorging bij de Koninklijke luchtmacht. Het betreft uitgaven voor publicaties, lesmateriaal en dergelijke. De raming berust vooral op de werkelijk gedane uitgaven in voorgaande jaren.

Artikel 85. Geneeskundige verzorging

Ten laste van dit artikel worden de volgende uitgaven geraamd:
- Geneeskundige behoeften (verbruiksartikelen);
- Geneeskundige verzorging door derden.

De uitgaven voor geneeskundige verzorging door derden ten behoeve van militairen en hun gezinsleden omvatten onder andere vergoedingen voor behandeling in ziekenhuizen, voor burgerspecialisten en voor ziektekostenverzekeringen.

Artikel 86. Onderwijs en opleiding

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor vliegeropleidingen die niet door de Koninklijke luchtmacht zelf worden gegeven maar aan de Rijks Luchtvaartschool te Eelde, alsook de helikopter- en jachtvliegeropleiding in de Verenigde Staten en België. Hiervoor is *f*43,4 miljoen nodig. Voor voornamelijk operationele en technische cursussen, opleidingen in het buitenland en de oefening Red Flag is *f*6,7 miljoen nodig. Voor

andere opleidingen en cursussen in het binnenland en opleidingen voor de Patriot is f2,6 miljoen geraamd. Het totaal aan uitgaven bedraagt f53,7 miljoen. De raming laat een stijging ten opzichte van 1987 zien van f13,6 miljoen (34%). Die wordt veroorzaakt door hogere uitgaven voor vliegeropleidingen, in verband met het structureel groter aantal leerlingen bij de Rijksluchtvaartschool en bij de jachtvliegeropleiding in de Verenigde Staten en België en door een prijsstijging voor de opleiding tot helikoptervlieger.

Voor het aangaan van verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen leiden is f53,5 miljoen geraamd. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	31,4	22,1	–	–

Artikel 87. Gevechtsvliegtuigen F-16

Wat betreft de voortgang van het F-16 project en de ontwikkeling van de totale projectkosten wordt verwezen naar het betreffende deel in Hoofdstuk VII: Voortgangsrapportage grote materieelprojecten.

De uitgaven ten laste van artikel 87 betreffen de aanschaf van 213 vliegtuigen met initiële reservedelen, gronduitrusting voor vliegvelden en depôts, simulatoren en documentatie. Ook is rekening gehouden met het uitvoeren van een aantal modificatieprogramma's, zoals voorzieningen voor remparachutes, Operational Capabilities Update, vergroting van de nachtvlieg-/slecht zicht capaciteit, voorzieningen voor elektronische oorlogvoering en voor vliegveiligheid. Aanvullende deelprojecten als oorlogsvoorraden van brandstofhulptanks en wapenrekken worden ook ten laste van dit artikel gebracht.

Het volgende schema geeft een inzicht in de verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden (in miljoenen guldens):

	In 1988 geraamde uitgaven	In 1988 aan te gane verplichtingen		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
F-16 gevechtsvliegtuigen	513	–	–	–
Aanvulling vredesverliezen	–	–	703	703
Aanvulling oorlogsvoorraden brandstofhulptanks	11	–	9	9
Modificatie programma's	31	5	433	438
Totaal	555	5	1145	1150

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor het projekt de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren (bedragen in miljoenen guldens):

Totale actuele projectkosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
				1989	1990	1991	1992 e.v.
8895	5764	474	555	491	524	608	429

Bij deze projectkosten is geen rekening gehouden met de aanvulling vredesverliezen. Daarover zal nog worden besloten.

Artikel 88. Geleide-wapensystemen Patriot

Wat betreft de voortgang van het project en de ontwikkeling van de totale projectkosten wordt verwezen naar het betreffende deel in hoofdstuk VII: Voortgangsrapportage grote materieelprojecten.

Ten laste van artikel 88 komen de aanschaf van Patriot-lanceerinrichtingen met geleide wapens voor plaatsing in de Bondsrepubliek Duitsland, bijkomende uitrusting, de kosten voor inschakeling van de Nederlandse industrie en de kosten van het «Product Improvement Program» (PIP), alsmede de voorziene aanschaffing van Patriot-lanceerinrichtingen met geleide wapens bestemd voor plaatsing in Nederland, zoals toegelicht in hoofdstuk IV: De luchtverdediging. Over de laatstgenoemde aanschaffing moet overigens nog worden beslist.

Het hierna volgende schema geeft een inzicht in de verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden (bedragen in miljoenen guldens):

	In 1988 geraamde uitgaven	In 1988 aan te gane verplichtingen		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
Patriot Bondsrepubliek Duitsland	161	–	–	–
Patriot Nederland	5	5	1567	1572
Totaal	166	5	1567	1572

Rekening houdend met het voorgaande geldt voor het project Patriot BRD de volgende uitgavenraming voor meerdere jaren (bedragen in miljoen guldens):

Totale actuele projectkosten	Betaald t/m 1986	Verwachte betaling 1987	Begroot 1988	Geraamd			
				1989	1990	1991	1992 e.v.
953	446	134	182	86	36	35	34

In overeenstemming met de gehanteerde projectomschrijving worden onder de totale projectkosten begrepen niet alleen de in dit artikel opgenomen investeringen doch ook verschillende exploitatiekosten die ten laste van andere uitgavenartikelen worden verantwoord. Voor 1988 gaat het, naast de geraamde investeringsuitgaven ad *f* 161 miljoen, om *f* 16 miljoen voor zogeheten «recoupment van non-recurring cost charges». Dit betreft een overeenkomst met de Verenigde Staten in het kader van de compensatie-orders Patriot. Daarnaast is in de projectkosten begrepen een bedrag van *f* 5 miljoen voor initiële opleidingen en reservedelen.

Artikel 89. Overig groot materieel

Ten laste van dit artikel komen de uitgaven voor investeringen in groot materieel, die niet onder een afzonderlijk artikel in de begroting zijn opgenomen. Een en ander is vastgesteld in overleg met het ministerie van Financiën en sluit aan bij het regeringsstandpunt over het rapport «Controle grote projecten» van de Commissie voor de Rijksuitgaven (Kamerstuk II, 18963, nr. 1).

Het volgende schema geeft een inzicht in de verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden (bedragen in miljoenen guldens):

	In 1988 geraamde uitgaven	In 1988 aan te gane verplichtingen		
		waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
		in 1988	na 1988	
Overig vliegtuigmaterieel	20,0	11,9	12,1	24,0
Vervoermiddelen	39,1	1,2	11,4	12,6
Elektrisch en elektronisch materieel	69,3	10,8	226,5	237,3
Bewapeningsmaterieel	62,9	25,3	478,3	503,6
Springstoffen en munitie	25,8	2,7	7,6	10,3
Overig materieel	30,5	9,2	11,4	20,6
Totaal	247,6	61,1	747,3	808,4

– *Overig vliegtuig materieel:* Onder deze post zijn onder andere bedragen geraamd voor het project Goose-Bay.

– *Vervoermiddelen:* Onder deze post zijn verschillende uitgaven geraamd voor aanschaf van transportmateriaal via de Koninklijke landmacht.

– *Elektrisch en elektronisch materieel:* De ramingen hebben betrekking op verschillende aanschaffingen voor elektrisch en elektronisch materieel, onder andere voor een luchtverkeersbeveiligingssysteem, het Meteo Informatie Systeem en de aanschaf van radiologische meetapparatuur.

– *Bewapeningsmaterieel:* De ramingen hebben betrekking op verschillende bewapeningsprojecten, waaronder de Flycatcher, de Shorad Missile component, infrarood lucht-lucht geleide wapens en voor aanpassing van de Hawk-geleide wapens.

– *Springstoffen en munitie:* Deze post bevat onder andere uitgaven voor de aanschaf van:
- Stinger;
- lucht-lucht geleide wapens.

Met ingang van 1988 komt de aanschaf van oefenmunitie niet langer ten laste van deze post maar van de materiële exploitatie.

– *Overig materieel:* De geraamde uitgaven zijn onder meer bestemd voor:
- wetenschappelijk onderzoek;
- wapensysteem gebonden gronduitrusting;
- overige gronduitrusting;
- brandweermaterieel.

Van twee belangrijke projecten, die vallen onder de rubrieken Elektrisch en elektronisch materieel en Bewapeningsmaterieel, te weten «Weapon trainingranges» en de geleide wapencomponent behorend bij de Flycatcher (Shorad) staat nagenoeg vast dat de in het plan geraamde gelden in 1988 niet of niet volledig tot besteding zullen komen. Daarmee is in de begroting rekening gehouden.

Voor verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden is *f*808,4 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	61,1	269,1	215,8	262,4

Artikel 89. Inventaris goederen en klein materieel

De uitgaven ten laste van dit artikel zijn toegenomen. Dat komt door een meerbehoefte aan geneeskundig materieel ten behoeve van de oorlogsvoorraad (*f*0,7 miljoen), hogere uitgaven voor handgereedschap en meetapparatuur (*f*0,5 miljoen) en hogere uitgaven in verband met het «Profijtbeginsel voeding» (*f*2,5 miljoen). In 1988 is ten behoeve van GLCM-inventaris ten opzichte van 1987 *f*1,5 miljoen minder opgenomen. Per saldo leidt een en ander ten opzichte van 1987 tot een stijging van de uitgaven met *f*2,2 miljoen (17%).

Voor verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden is *f*14,4 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	7,4	7,0	–	–

Artikel 91. Nieuwbouw

Uitgaven ten laste van dit artikel zijn bestemd voor infrastructuur en bestaan uit de volgende rubrieken (uitgaven in miljoenen guldens):

F-16 conversiewerken	37,7
Start- en rolbanen/cultuurtechniek	9,8
CRC/MILATCC	10,5
Opslag/werkcentra/kantoren/wegen	15,8
Werk- en leefklimaat/opleidingen	14,9
Fondsen commandanten/leges	3,9
Herstructurering Hawk Nederland	3,0
Overige projecten	39,4
Totaal	135,0

De ramingen voor infrastructuur berusten op het Bestedingsprogramma Nieuwbouw van de Koninklijke luchtmacht. Zij vertonen ten opzichte van 1987 een stijging met *f*41 miljoen (44%). Die wordt voornamelijk veroorzaakt door grote projecten, zoals die voor conversiewerken F-16, CRC MILATCC, werk- en leefklimaat, Hawk Nederland en opslag/werkcentra/kantoren/wegen. Aangezien aan infrastructuur een hoge prioriteit is toegekend, zijn de aanvankelijk voor 1988 geraamde bedragen met ongeveer *f*40 miljoen verhoogd. Voor het aangaan van verplichtingen die in latere jaren tot betalingen zullen leiden wordt *f*46,2 miljoen geraamd. Ter verbetering van het werk- en leefklimaat is behalve in de eerder genoemde rubriek ook nog ten laste van andere posten ongeveer *f*22 miljoen uitgetrokken.

Voor verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden is *f*95,6 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	49,4	46,2	–	–

Artikel 92. Onderhoud en herstelling

De uitgaven in 1988 ten laste van dit artikel zijn geraamd op ongeveer *f*341 miljoen. In 1987 waren de uitgaven geraamd op ongeveer *f*300 miljoen. De uitgaven stijgen dus met ruim 13%.

In het volgende schema zijn gespecificeerd de voor 1987 toegestane uitgaven, de geraamde uitgaven voor 1988 en de in 1988 aan te gane verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden (in miljoenen guldens):

	Toegestaan voor 1987	In 1988 geraamde uitgaven	In 1988 aan te gane verplichtingen		
			waarop te betalen		geraamd in de begroting 1988
			in 1988	na 1988	
Vliegtuigen	118,2	160,2	36,0	93,3	129,3
Vervoermiddelen	8,1	8,6	6,9	1,9	8,8
Elektrisch en elektronisch materieel	38,1	37,9	18,9	21,4	40,3
Bewapenings-materieel	52,1	54,9	7,1	28,8	35,9
Springstoffen en munitie	10,8	—	—	—	—
Inventarisgoederen en klein materieel	6,0	9,2	5,4	2,6	8,0
Technische installaties	7,6	11,3	5,3	6,3	11,6
Inrichting van werk-plaatsen en magazijnen	10,3	8,5	6,9	1,7	8,6
Gebouwen, werken en terreinen	48,9	50,4	23,0	27,1	50,1
Totaal	300,1	341,0	109,5	183,1	292,6

– *Vliegtuigen:* Het gaat om de aanschaf van reservedelen en de aanvulling van magazijnvoorraden voor onderhoud en herstel van vliegtuigen, alsmede het herstellen van vliegtuigen door derden. In vergelijking met 1987 is hiervoor extra geld uitgetrokken in verband met de uitbesteding van meer werk aan de industrie. Dit hangt samen met een tekort aan eigen onderhoudspersoneel bij de Koninklijke luchtmacht. Blijft dat bestaan dan kan de stijging van de uitgaven een structureel karakter krijgen. In dat geval zullen op termijn de personele uitgaven kunnen dalen.

– *Vervoermiddelen:* Ten laste van dit onderdeel worden de uitgaven geraamd voor magazijnaanvullingen en de reparatiekosten door derden.

– *Elektrisch en elektronisch materieel:* Het betreft vooral magazijnaanvullingen voor elektrisch en elektronisch materieel, herstel en onderhoud van radar- en radio-apparatuur en exploitatie-uitgaven voor bestuurlijke informatiesystemen.

– *Bewapeningsmaterieel:* Ten laste van dit onderdeel worden de uitgaven geraamd voor onderdelen alsmede uitbesteding ten behoeve van geleide wapens, reparatiedelen, vliegtuigbewapening en grondverdedigingsmiddelen. In het vorige begrotingsjaar is een aantal posten overgeboekt van investeringen naar exploitatie. Dit komt nu in de ontwerp-begroting 1988 vooral in deze rubriek tot uitdrukking.

– *Springstoffen en munitie:* Met ingang van 1988 wordt de aanschaf van oefenmunitie verantwoord op artikel 95 «Algemene en specifieke uitgaven».

– *Inventarisgoederen en klein materieel:* Ten laste van deze rubriek komen de uitgaven voor uitbesteding en reparatiewerkzaamheden alsmede onderhoud en herstel van inventarisgoederen en overig klein materiaal.

– *Technische installaties:* Het gaat om de uitgaven voor onderdelen ten behoeve van technische installaties en onderdelen opgenomen in de automatische voorraadbeheersing.

– *Inrichting van werkplaatsen en magazijnen:* In deze rubriek vallen vooral de aanschaf van verven, chemicaliën, hout en andere werkplaatsmaterialen.

– *Gebouwen, werken en terreinen:* Het gaat om uitgaven voor de exploitatie en het onderhoud van gebouwen, werken en terreinen. Aangezien hoge prioriteit aan de infrastructuur is toegekend zijn daarvoor extra gelden uitgetrokken.

Voor verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden, is *f*293 miljoen nodig. De specificatie is als volgt:

Jaar van betaling	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	109,5	143,5	25,9	13,6

Artikel 93. Benzine, olie, smeermiddelen e.d.

Door de daling van de brandstofprijzen en in verband met de uit een oogpunt van standaardisatie gewenste overschakeling op een andere brandstof, waarvan de kostprijs lager is, zouden de geraamde uitgaven ten laste van dit artikel lager behoren te zijn. Naar aanleiding van de «Fact Finding» wordt echter een andere wijze van verantwoording gehanteerd. Daarbij worden de ontvangsten met betrekking tot «rechten en belastingen» voor aan derden geleverde vliegtuigbrandstoffen niet meer in mindering gebracht op de uitgaven, maar geraamd op een middelen-artikel. De middelenraming is hierdoor overeenkomstig gestegen.

In het volgende overzicht wordt duidelijk hoe de naar aanleiding van de «Fact Finding» gewijzigde methode van registreren in de begroting uitwerkt (bedragen in miljoenen guldens):

	1987	1988
Geraamd onder het uitgavenartikel: Naar aanleiding van de «Fact Finding»	109,9	113,9
Geraamd onder het middelenartikel «Terugontvangsten BTW»:	–	12,4
Totaal	109,9	101,5

Voor verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden is *f*111,9 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	102,0	9,9	–	–

Artikel 94. Algemene en specifieke uitgaven

De uitgaven ten laste van dit artikel zijn nodig voor (bedragen in miljoenen guldens):

	Geraamd voor 1988	Toegestaan voor 1987
Huisvestingskosten	44,1	53,6
Bureaukosten	6,0	5,6
Specifieke uitgaven van operationele aard	3,5	6,1
Springstoffen en munitie	9,5	–
Overige uitgaven	13,7	5,0
Totaal	76,8	70,3

De verschillen tussen 1988 en 1987 worden onder andere veroorzaakt door:

- *Huisvestingskosten:* Lagere uitgaven voor vloeibare brandstoffen, gas, water en elektriciteit.
- *Specifieke uitgaven van operationele aard:* Lagere uitgaven voor legeringskosten en schietterreinen.
- *Springstoffen en munitie:* Met ingang van 1988 wordt de aanschaf van oefenmunitie op dit artikel geboekt.
- *Overige uitgaven:* Uitgaven ten behoeve van viering 75 jaar Koninklijke luchtmacht, Goose-Bay, organisatie-adviezen alsmede aanschaf van vliegkaarten.

Voor verplichtingen die in 1988 en latere jaren tot betalingen zullen leiden is *f*66 miljoen nodig. De specificatie over de jaren is als volgt:

Jaar van betaling:	1988	1989	1990	na 1990
Bedrag (in miljoenen guldens)	62,7	3,0	–	–

Koninklijke marechaussee

Artikelen 95 t/m 98. Bezoldiging personeel

De uitgaven voor bezoldiging met inbegrip van toelagen, uitkeringen en sociale lasten zijn geraamd aan de hand van de voor 1988 verwachte gemiddelde werkelijke sterkte (begrotingssterkte) en het gemiddelde loon-/prijspeil van 1987. In de raming is rekening gehouden met de invoering van de Nieuwe Werkloosheidswet voor dienstplichtigen. De begrotingssterkte van het militair personeel (3727 vrijwillig dienenden en 413 dienstplichtigen) ligt hoger dan de voor 1987 geraamde sterkte van 3570 vrijwillig dienenden en 375 dienstplichtigen. Deze toename is voor een deel te verklaren door het geleidelijk wegnemen van personeelstekorten en voor een ander deel door het overnemen van 96 functies welke voorheen door de Koninklijke landmacht werden vervuld.

Wat betreft het burgerpersoneel is de begrotingssterkte voor 1988 nader bepaald op 148 personen. Daarbij is enerzijds rekening gehouden met de afslankingsoperatie en anderzijds met het overnemen van tien burgerbewakers (werkzaam bij het Joint Operations Centre te Maastricht), die voorheen ten laste kwamen van de Koninklijke luchtmacht.

Artikel 99. Overige personele uitgaven

Het totaal van de voor 1988 geraamde uitgaven (*f*20,1 miljoen) ligt enigszins lager dan het voor 1987 goedgekeurde bedrag (*f*20,8 miljoen). Er zijn extra gelden uitgetrokken voor wervingsactiviteiten in verband met de campagne «Vrouw in Nassau-blauw» en met het oog op de werving van marechaussees met een dienstverband van 4 jaar voor het vervullen van beveiligingsfuncties.

Invoering van het profijtbeginsel voor voeding (midden 1986) heeft geleid tot vermindering van het aantal deelnemers aan de rijksvoeding. In verband daarmee is het begrotingsbedrag voor aanschaffing van voeding ten opzichte van 1987 met *f*0,5 miljoen verlaagd. De overige ramingen zijn zo veel mogelijk afgestemd op de werkelijke bestedingen in 1986, rekening houdend met de voor 1988 vastgestelde begrotingssterkte. Dat geldt niet voor de post kleding en uitrusting, aangezien die uitgaven in 1986 sterk werden beïnvloed door aanschaf van NBC-kleding. Het voor 1988 geraamde bedrag is bestemd voor initiële verstrekking van kleding en uitrusting aan militair personeel en voor verstrekking daarvan tegen afgifte van kledingbonnen.

Artikel 100. Groot materieel

De voor vervoermiddelen en vaartuigen opgevoerde ƒ3 540 000 is vrijwel geheel nodig voor vervanging van om economische en/of technische redenen af te voeren motorvoertuigen.

De uitgaven van ƒ2 560 000 voor elektrisch en elektronisch materieel zijn bestemd voor vervanging van verbindingsmaterieel (mobilifoonapparatuur en portofoons) en voor verwerving van apparatuur voor kantoorautomatisering en geautomatiseerde operationele systemen (opsporingsregistratie, herkenningsdienst). Van de voor bewapeningsmaterieel geraamde ƒ650 000 is ƒ500 000 bestemd voor vervanging van het pistool «Browning» 9 mm kort, in gebruik bij recherchepersoneel. Voor het op peil houden van de voorraden springstoffen en munitie is ƒ650 000 nodig.

Artikel 101. Inventarisgoederen en klein materieel

Ten laste van dit artikel komen keukengoederen, meubilair en stoffering, sport- en gymnastiekmaterieel, kazerneringsgoederen, brandblusmiddelen, kantoormachines en «overig materieel». Het begrotingsbedrag van ƒ1 800 000 ligt ƒ400 000 hoger dan dat van 1987. De verhoging heeft voornamelijk betrekking op de post kantoormachines; dat houdt verband met de aanschaf van kopieerapparatuur, stencilmachines en papierversnippermachines.

Artikel 102. Bouw alsmede aankoop van gronden en opstallen

Naar verwachting zal door aangegane en nog aan te gane verplichtingen in 1988 ƒ12,3 miljoen tot betaling komen. Het gaat vooral om drie projecten, waarvan de uitvoering in 1987 zal beginnen. Twee daarvan hadden al in 1986 in uitvoering moeten worden genomen, zoals was aangekondigd in de artikelsgewijze toelichting bij de begroting voor het jaar 1987, te weten:

- de bouw van een marechausseekazerne te Venlo en
- de bouw van een sportzaal/schietbioscoop/cellengroep te Badhoevedorp.

Het derde project betreft de bouw van een marechausseekazerne te Hoogerheide voor de daar te vestigen brigade. Op het moment van vestiging worden de brigades Putte en Bergen op Zoom opgeheven. Het betalingsschema is als volgt (in miljoenen guldens):

Project	1988	1987
Venlo	4,8	0,8
Badhoevedorp	1,8	1,9
Hoogerheide	5,0	1,0
Totaal	11,6	3,7

De voor 1988 nog resterende ƒ0,7 miljoen is bestemd voor renovatie en verbouwing van verschillende kleine projecten.

Artikel 103. Onderhoud

Van het begrotingsbedrag van ƒ8,8 miljoen is ƒ5,4 miljoen bestemd voor onderhoud van gebouwen en terreinen. Dat is ƒ0,4 miljoen meer dan voor 1987 werd uitgetrokken. Deze verhoging houdt verband met de voorgenomen uitvoering van noodzakelijk groot onderhoud. De resterende ƒ3,4 miljoen is nodig voor vervanging van enkele telefooninstallaties (ƒ0,5 miljoen) en voor het reguliere onderhoud van motorvoertuigen, vaartuigen, verbindingsmiddelen en bewapeningsmaterieel. Binnen het artikel is ten opzichte van de begroting voor 1987 sprake van enige verschuivingen. Deze zijn marginaal te noemen. Zo komen de huisvestingskosten ƒ0,2 miljoen lager uit en de bureaukosten ƒ0,2 miljoen hoger.

Civiele Verdedigingsvoorbereiding

Artikelen 105 t/m 109. Deze artikelen hebben betrekking op de uitgaven van het Korps mobiele colonnes. De personeelsramingen zijn gebaseerd op de sterkte van de vaste staf met inbegrip van het opleidingscentrum alsmede op de sterkte van het voor herscholings- en herhalingsoefeningen op te roepen reserve- en dienstplichtig personeel.

De Minister van Defensie,
W. F. van Eekelen

JAARVERSLAG VAN DE IGK

Inleiding

Dit is het derde jaarveslag van de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK) dat in deze vorm, gehecht aan de memorie van toelichting bij de begroting van de minister van Defensie, verschijnt. In feite is dit een merkwaardige koppeling, aangezien wordt gerapporteerd over aangelegenheden uit het verleden, terwijl een memorie van toelichting handelt over het komende begrotingsjaar. Dit jaarverslag is dus een terugblik terwijl deze memorie van toelichting een vooruitblik op het begrotingsjaar 1988 is. Om zo min mogelijk aan actualiteit in te boeten, is gekozen voor de verslagperiode van 1 april 1986 tot 1 april 1987. In dit verslag wordt aandacht geschonken aan de belangrijkste aangelegenheden waarover de minister van Defensie is gerapporteerd. Tevens wordt in dit verslag aangegeven waar meer (of minder) aandacht aan zou moeten of kunnen worden besteed. Vooropgesteld zij echter dat deze jaarrapportage moet worden gezien in het licht van de taak «het gevraagd en ongevraagd adviseren van de minister inzake alle aangelegenheden betreffende de krijgsmacht». Indien knelpunten worden gesignaleerd wil dat niet zeggen dat deze alleen maar ter kennis worden gebracht; ook de wijze waarop de rapportage's op de diverse niveaus worden opgepakt en of knelpunten worden opgelost behoren tot de taak van de IGK. Uitdrukkelijk zij hier vermeld dat bij de IGK bijna uitsluitend bedrijfsmatige en persoonlijke problemen worden aangebracht. De zeer vele goede ontwikkelingen, plannen en uitvoeringsaangelegenheden krijgen in deze rapportage veel minder de aandacht. Dit verslag mag dan ook niet worden gezien als een treurige boodschap over alles wat er verkeerd kan gaan of is gegaan, maar meer als waarschuwing om op die plekken waar knelpunten (zijn) ontstaan aktie te nemen zodat het grote geheel van de krijgsmacht goed blijft functioneren.

In het afgelopen verslagjaar is over een breed scala van personeelsaangelegenheden, hoofdzakelijk de uitvoering van het personeelsbeleid betreffende, gerapporteerd. Hoewel er in vergelijking met vorig jaar op een aantal aspecten zoals het personeelstekort, het tussentijds verloop en de negatieve gevolgen van de arbeidsduurverkorting, zich nauwelijks positieve ontwikkelingen hebben voorgedaan, zijn er ook hoopvolle veranderingen aangekondigd.

Zo is het verheugend te kunnen constateren dat de boodschap over de afnemende arbeidsmotivatie en -satisfactie van het personeel van de krijgsmacht, die in 1985 en 1986 in het jaarverslag was opgenomen, uiteindelijk is ontvangen. Zowel de uitkomsten van de conferentie in Hotel «Den Treek» in januari 1987 als de Nota Personeelsbeleid van 4 november 1986 zijn signalen dat de boodschap is begrepen. Het heeft wel lange tijd in beslag genomen en er moet voor worden gewaakt dat het momentum van deze beleidswijzigingen blijft gehandhaafd, maar de aanzet tot fundamentele wijzigingen is duidelijk gegeven. Een belangrijk aspect hierbij is het geven van juiste en tijdige informatie.

Vorig jaar is aandacht gevraagd voor de regelingen en bepalingen op het gebied van het zogenoemde eigen huishouding voeren, waarvan de ouderwetse bepalingen op gespannen voet stonden met de moderne woningbouw en de gedachten over zelfstandige huisvesting voor jongeren.

In de bepalingen zijn wijzigingen gekomen terwijl ook het beslissingsniveau over de toepassing daarvan voor een deel aan lagere commandanten is gedelegeerd. Daarentegen zijn er nog geen aanwijzingen of de suggesties voor een gelijk beleid voor alle in dienst te nemen dienstplichtige academici, artsen inbegrepen, bij de drie krijgsmachtdelen worden gevolgd.

Het beleid ten aanzien van gehele of gedeeltelijke vrijstelling voor dienstplichtigen is het laatste jaar duidelijk verscherpt. Tevens is om de lichtingen te kunnen vullen intensiever geworven onder jongeren van 25 jaar en ouder. Enerzijds is hierdoor meer duidelijkheid geschapen, anderzijds staat dit beleid haaks op het plan zoals aangekondigd in de Nota Personeelsbeleid dat meer is gericht op de individuele wensen en belangen van de toekomstige dienstplichtigen. Deze tegenstrijdigheid is moeilijk te verklaren door de medewerkers van de Directie Dienstplichtzaken hetgeen hun taak – het indelen en oproepen van dienstplichtigen – niet eenvoudiger maakt.

De inhoud van dit jaarverslag wijkt wat betreft de indeling niet af van het vorig verslag. Eerst wordt ingegaan op zaken van algemene aard, vervolgens op krijgsmachtdeelaangelegenheden. Na de krijgsmachtdeel gerichte zaken volgt een cijfermatig overzicht van aantal en aard van individuele verzoeken om dienstverlening, waarbij de privacy van hen die zich tot de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht hebben gewend strikt blijft gewaarborgd. Tot slot wordt nog enige aandacht geschonken aan overige activiteiten.

Zaken van algemene aard

Defensie bedrijven. In de verslagperiode zijn vele bedrijven van zowel de Koninklijke marine, de Koninklijke landmacht als de Koninklijke luchtmacht bezocht. Uit het oogpunt van continuïteit zijn in deze bedrijven zeer veel burgerwerknemers en relatief weinig militairen werkzaam. In gesprekken met leden van de Dienstcommissies bleek een grote betrokkenheid van het personeel bij hun bedrijf. Een vaak gehoorde klacht was dat hoewel – door toepassing van de arbeidsduurverkorting – de gemiddelde werkweek in tijd was ingekort van veertig naar achtendertig uur, de noodzakelijke herbezetting geenszins was gerealiseerd. Veeleer worden uitzendkrachten gehuurd die steeds opnieuw moeten worden ingewerkt. Dit gaat ten koste van de arbeidstijd van de vaste werknemers. In sommige bedrijven van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht is men bovendien bevreesd voor een mogelijke vermindering van de werklast als gevolg van eventuele (gedeeltelijke) privatisering van delen van deze bedrijven. Geruchten over werklastvermindering als gevolg van plannen tot privatisering – ook vóór het bekend worden van de afslankingsoperatie – reorganisatie en dergelijke zijn niet bevorderlijk voor de produktie van zo'n bedrijf. De IGK heeft daarom geadviseerd zo veel mogelijk opening van zaken te geven en de mensen eerlijk te vertellen wat de plannen zijn. Tenslotte is geconstateerd dat de uitwerking van de Arbeidsomstandighedenwet op bepaalde onderhoudsruimten nog niet was gerealiseerd.

Infrastructuur. De laatste jaren heeft binnen de defensiebegroting een verschuiving plaatsgevonden zodat meer geld beschikbaar is gesteld voor de infrastructuur. Dit geldt voor zowel het inhalen van de achterstand in de bestaande infrastructuur als het (versneld) uitvoeren van nieuwe projecten, zowel voor het werk- als het leefklimaat. Bij alle bezoeken aan de inrichtingen, installaties, eenheden en onderdelen heeft de IGK zich telkens op de hoogte gesteld van de kwaliteit van de infrastructuur. Hoewel op een aantal objecten ook goede infrastructuur is aangetroffen, is het duidelijk dat bij het merendeel van de bezochte objecten de

achterstand – zowel in onderhoud als in nieuwbouw – nog niet geheel is ingelopen. Aangezien bij de Koninklijke landmacht talrijke reorganisatieprojecten worden uitgevoerd, die soms enige jaren in beslag nemen, wordt uit een oogpunt van doelmatigheid geen of slechts het hoognodige onderhoud verricht aan in de toekomst af te stoten infrastructuur. Door de enige jaren geleden doorgevoerde reorganisatie van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (DGW&T) is weliswaar meer «grip» gekregen op de planning, maar ontbreekt het aan voldoende personele capaciteit om de planning uit te voeren en de feitelijke uitvoering te controleren. Dit heeft een nadelige invloed op tijdige realisatie van nieuwe infrastructuur, nodig bij onder meer de invoering van nieuwe wapensystemen. Voorts krijgen dienstplichtigen, indien de legeringsfaciliteiten in de kazernes niet (meer) aan de eisen voldoen, steeds vaker toestemming om thuis te overnachten. Daarvoor kan de commandant ter plaatste toestemming verlenen, hetgeen geheel in overeenstemming met de dereguleringsgedachte is.

Bij Directie Gebouwen, Werken en Terreinen (DGW&T) en op beleidsniveau bij de krijgsmachtdeelstaven wordt zeer hard gewerkt aan het oplossen van dringende knelpunten. Het inlopen van een achterstandsituatie vergt nu eenmaal veel tijd en inspanning, zeker gezien de beperkte capaciteit. Voor de gebruiker is dat evenwel niet altijd begrijpelijk. Toch blijkt een enkele maal dat door het uitblijven van beslissingen over reorganisatie en herlocatie een situatie ontstaat waarin noodzakelijke infrastructurele voorzieningen aan legeringsgebouwen en aan bedrijfsruimten bij onderhoudsbedrijven niet worden getroffen. Uit financieel oogpunt zou inderdaad het opknappen van infrastructuur – die wellicht zal worden afgestoten – niet efficiënt zijn; voor het personeel dat daarin moet werken, eten en slapen is het evenwel een onbevredigende situatie. Afgezien van soms bedenkelijke bedrijfsveiligheidsaspecten, op grond waarvan alleen al enkele op korte termijn dringende maatregelen noodzakelijk zijn, is werken en leven in een slecht verzorgde omgeving voor het personeel, zonder dat er uitzicht is op verbetering dan wel dat geplande verbeteringen in de tijd worden verschoven, een «dissatisfier» van de eerste orde. Daarom is geadviseerd voor enkele objecten, waar de nood zeer hoog is, intern maatregelen te treffen. In enkele gevallen is dit reeds gerealiseerd.

Medische aangelegenheden. Regelmatig is de IGK het afgelopen jaar benaderd door militairen en ex-militairen die hulp zochten op het gebied van medisch-administratief (mis)management. Vooropgesteld wordt dat de curatieve geneeskundige verzorging in de krijgsmacht over het algemeen de toets der kritiek kan doorstaan. De klachten hebben bijna allemaal betrekking op de veel te trage afdoening van administratieve aangelegenheden, inefficiënte werkmethodes, langdurig verloop van herkeuringen, onvolkomen nazorg en dergelijke.

Afkeuringsprocedures. Zowel in 1981, 1983 als in 1984 is door de IGK de aandacht gevestigd op de te lange tijdsperiode die verloopt tussen het moment waarop een militair wordt verwezen naar een Militaire Geneeskundig Onderzoek (MGO) en de uitslag van een zodanig onderzoek, die kan leiden tot of wel een wijziging van functie of medische groepsindeling, of wel ontslag van betrokkene op medische gronden. Uit een steekproef is gebleken dat meer dan de helft van de MGO's bij personeel van de Koninklijke landmacht langer dan één jaar in beslag neemt. Nadat uiteindelijk een uitslag bekend is duurt het nog circa zes maanden voordat betrokkenen in voorkomend geval tenslotte de dienst verlaat. Aangezien het vaak voorkomt dat verwijzing naar een MGO pas plaatsvindt als betrokkene reeds enige tijd niet meer heeft gefunctioneerd (tot 18 maanden toe) kan het gehele proces – vanaf het moment dat betrokkene

niet meer functioneert tot aan het feitelijke ontslag – twee à drie jaar in beslag nemen. Dit veroorzaakt veel ongenoegen bij de commandanten en bij de betrokkenen, die zich «vergeten» gaan voelen, omdat de binding tussen hen en het onderdeel, waar zij administratief toe blijven behoren in de loop van de tijd verloren gaat. Bij de Koninklijke luchtmacht is dezelfde problematiek aanwezig, zij het in mindere mate. De Koninklijke marine heeft een eigen procedure. Personeel dat niet (meer) functioneert wordt administratief geplaatst bij de Sociaal Medische Dienst te Driehuis en aldaar actief begeleid. Daarom is geadviseerd in overweging te nemen het aantal Commissies voor de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht te verhogen en overeenkomstig de suggesties van de Directeur Militair Geneeskundige Diensten (DMGD) de vaak tijdrovende gevallen – het opnieuw bezien van invalide ex-militairen in verband met eventuele verhoging van het militair invaliditeitspensioen – te laten onderzoeken door een apart in te stellen Commissie bij het Defensie Nazorg en Screeningsorgaan, het DNSO.

Post-actieve zorg. In november 1985 heeft de IGK een werkbezoek aan het Defensie Nazorg en Screeningsorgaan (DNSO) gebracht, waarbij hij moest constateren dat er geen taakomschrijving voor deze afdeling – ressorterend onder de DMGD – was vastgesteld. Tevens moest hij vaststellen dat vele organisaties als de Bond voor Nederlandse Militairen Oorlogsslachtoffers, de Militair Sociale Dienst, de Afdeling Pensioenen en Wachtgelden en vele andere instanties zich ongecoördineerd met de post-actieven bezig hielden en soms elkaar ongewild tegenwerkten. Na de rapportage hierover is toegezegd dat binnen afzienbare tijd deze onbevredigende situatie zou worden beëindigd. Helaas zijn – door omstandigheden – nog steeds geen afdoende maatregelen getroffen ter verbetering van de coördinatie tussen de diverse hulpverlenende instanties.

Bloedgroepbepaling. Per jaar worden ongeveer 120 000 jongelui voor de keuring voor de dienstplicht opgeroepen. Daarvan komen jaarlijks ongeveer 45 000 daadwerkelijk voor opkomst in aanmerking. Van die 120 000 mannen wordt bloed afgenomen om de bloedgroep en rhesusfactor ten behoeve van onder andere de herkenningsplaatjes te kunnen bepalen. Voor circa 75 000 man wordt dus zonder noodzaak een bloedgroepbepaling gedaan. Daarom is aangeraden de bloedgroepbepaling pas uit te voeren als de dienstplichtige is opgekomen. De bloedafname kan per opkomstcentrum door personeel van de medische dienst geschieden, terwijl de Militaire Bloedtransfusiedienst per dag circa 600 bepalingen kan doen. Volgens de Navo-richtlijn moet iedere militair na zijn basisopleiding (circa twee maanden) in het bezit zijn van het herkenningsplaatje, waarop de bloedgroepgegevens staan vermeld. Aangezien de Koninklijke marine en de Koninklijke luchtmacht veelal andere opkomstdata hanteren dan de Koninklijke landmacht zal «filevorming» nauwelijks voorkomen, indien ook op de diverse opkomstcentra de bloedafname gespreid (ten aanzien van elkaar) zal plaatsvinden met inachtneming van de capaciteit van de Militaire Bloedtransfusiedienst die daar wellicht aan moet worden aangepast. De gewijzigde procedure kan daardoor zowel tijd- als financieel voordeel opleveren.

Opleiding militaire artsen. In zijn vorig jaarverslag heeft de IGK reeds vermeld dat artsen bij de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht zonder selectie en na een uiterst summiere militaire opleiding als reserve-eerste-luitenant te werk worden gesteld. Datzelfde geldt – wat betreft de militaire opleiding – ook voor de marine-artsen. Beroepsartsen, die dezelfde korte militaire opleiding volgen als dienstplichtige artsen, worden na een jaar dienst als eerste-luitenant bevorderd tot kapitein. Vervolgens worden zij voor hun bevorderingsgang gelijkgesteld met de officieren afkomstig van het Koninklijke Instituut voor de Marine en de

Koninklijke Militaire Academie. Hun vervolgopleiding als militair is eveneens kort. De artsen bij de Marine volgen indien noodzakelijk de cursus Staftechniek (duur 7 weken) met hun overige collegae-ranggenoten. De artsen bij de Landmacht volgen de circa 3 maanden durende cursus staforiëntatie, te zamen met de overige officieren van de Koninklijke landmacht die een universitaire opleiding hebben gevolgd. De artsen bij de luchtmacht behoeven als enigen de Hoofd Officierscursus, die verplicht is voor alle officieren van de Koninklijke luchtmacht afkomstig van de Koninklijke Militaire Academie, niet te volgen. De marine-artsen tenslotte worden indien zij aan de wal zijn geplaatst één dag per maand gezamenlijk ingelicht over ontwikkelingen van belang voor hun functie-uitoefening. Uit het vorengaande blijkt derhalve dat militaire artsen nauwelijks worden voorbereid om in een later deel van hun loopbaan medisch-administratieve en of medisch-managementsfuncties te gaan vervullen. Dit verklaart wellicht ten dele de door hem geconstateerde tegenzin van de artsen over te gaan van functies waar zij curatief bezig zijn naar administratieve en managementsfuncties.

Vrij veel militaire artsen worden op een bepaald moment in hun loopbaan op verzoek in de gelegenheid gesteld zich te specialiseren; daarvoor zijn circa twintig mogelijke richtingen. Deze vervolgstudies worden op rijkskosten en in rijkstijd verricht. Ook voor burgerartsen bestaat – zij het in beperkter vorm – deze mogelijkheid, gericht op de door hen te vervullen functie. Zo zijn bij de Sectie Geneeskundige Aangelegenheden van de Inspecteur Geneeskundige Dienst Koninklijke landmacht (IGDKL) te Kerkrade twee functies voor artsen, voor wie geldt dat zij de subspecialisatie verzekeringsgeneeskundige moeten bezitten. Zodra artsen op deze functies worden geplaatst, worden zij in de gelegenheid gesteld gedurende twee werkdagen per week de vereiste opleiding te volgen. Door deze afwezigheid ontstaat een niet onaanzienlijke achterstand in de werkzaamheden zodat ook hierdoor beslissingen inzake ontslag op medische gronden lang uitblijven. Een militaire arts, die een van deze twee functies vervulde, werd tegen zijn zin verplaatst naar een functie als Hoofd van een Regionaal Geneeskundig Detachement en heeft mede daarom de militaire dienst verlaten. De andere functionaris, een burgerarts, heeft direct na einde van de opleiding ontslag genomen – wegens aanzienlijke positieverbetering – zodat van zijn in rijkstijd en op rijkskosten verworven kennis in het geheel geen gebruik kon worden gemaakt.

Beide artsen hadden geen verplichting om na einde van hun vervolgstudie het Rijk een aantal jaren te dienen. Thans zijn wederom twee artsen, één militair en één burger, in opleiding voor verzekeringsdeskundige terwijl ze zijn geplaatst bij de Sectie Geneeskundige Aangelegenheden. De militaire arts heeft thans de verplichting gekregen tot het terugbetalen van een evenredig deel van de kosten van de opleiding indien hij binnen twee jaar na tijdstip einde opleiding de militaire dienst wenst te verlaten. De burgerarts is geen verplichting opgelegd. Dit vindt de IGK een ondoelmatige wijze van handelen. Daarom is geadviseerd – naar analogie van regelingen voor het volgen van universitaire opleidingen voor officieren – bij het aanwijzen van zowel militaire als burgerartsen voor specialistische vervolgopleidingen een dienverplichting op te leggen, die in beginsel niet kan worden afgekocht.

Militaire hospitalen. Uit een aan het Marine Hospitaal te Overveen gebracht bezoek en op verzoek van zowel de Directeur van het Dr. Mathijsen Hospitaal te Utrecht als van het Onderdeelsoverlegorgaan (OOO) van dit hospitaal is geconcludeerd dat het in deze hospitalen werkzaam militair- en burgerpersoneel al een aantal jaren in onzekerheid verkeert over hun toekomst. Aangezien de uiteindelijk te nemen beslissing

over het al dan niet voortbestaan van deze hospitalen veel meer op politieke gronden dan op militaire overwegingen zal worden genomen, is begin 1987 bij de staatssecretaris onder meer aangedrongen op het voeren van overleg met het personeel. De staatssecretaris heeft een delegatie van het personeel ontvangen; ten tijde van het afsluiten van deze verslagperiode was echter nog niet bekend hoe de uiteindelijke besluitvorming zou uitvallen. Het behoeft geen betoog dat de jarenlange onzekerheid een te grote wissel heeft getrokken op het betrokken personeel; in hun ogen is het vechten tegen de bierkaai. Desondanks worden de militaire en burgerpatiënten in de hospitalen zeer goed verzorgd.

Dienstplicht. Het vorig jaar gegeven advies het aantal vrijstellingen of de verzoeken om uitstel of om enige maanden eerder de dienst te mogen verlaten zoveel mogelijk te beperken, zodat een ieder op gelijke wijze wordt behandeld, is overgenomen. Voor een betrekkelijke buitenstaander, wat een dienstplichtige toch is, is dat beleid echter moeilijk te rijmen met positieve uitspraken over de voornemens de functietoewijzing aan dienstplichtigen meer dan voorheen individueel te bezien. De IGK heeft daarom aangeraden in deze enige voorzichtigheid te betrachten. Tevens heeft hij aangedrongen maatregelen te treffen om de lange en tijdrovende weg, die verzoeken om eerder de dienst te mogen verlaten moeten afleggen, te bekorten. Het is ook de vraag of deze beslissingen niet op een lager niveau dan dat van de Directie Dienstplichtzaken kunnen worden genomen, namelijk aan de gebruikerszijde – de Directeuren Personeel – instede van de toeleverende instantie. Ook het dereguleringsaspect speelt hierbij een rol.

Onderdeelsoverleg organen en dienstcommissies. Bij vrijwel alle werkbezoeken is gesproken met vertegenwoordigers van het personeel, te weten leden van het Onderdeelsoverleg orgaan (OOO) en de Dienstcommissie (DC). Naast de door deze vertegenwoordigers opgebrachte punten betreffende gang van zaken bij de betreffende inrichting, eenheid of onderdeel is ook gevraagd naar het functioneren van deze instanties zelf. Daaruit is gebleken dat nog lang niet overal de Onderdeelsoverleg organen (OOO'n) echt functioneren. Vele malen waren de leden van het Onderdeelsoverleg orgaan van mening dat zij te weinig informatie verkregen om hun taak goed uit te voeren; de vraag welke soort informatie gemist werd kon echter in vele gevallen niet worden beantwoord. Voorts is diverse malen de klacht gehoord dat de bezetting van de in elk Onderdeelsoverleg orgaan ingeruimde plaatsen voor het zoegenaamde «vlottend bestand» in casu de dienstplichtigen of de leerlingen van opleidingseenheden op grote moeilijkheden stuitte bij gebrek aan belangstelling uit deze categorieën. Ook voor plaatsen bestemd voor het vaste bestand, die door overplaatsing van zittende leden vacant waren geworden, bestond geen overmatig grote belangstelling. Tenslotte was men niet onverdeeld gelukkig met het feit dat bij de instelling van het Onderdeelsoverleg orgaan per eenheid het vroegere «kazerne overleg orgaan» moest worden opgeheven. Voor personeel van verschillende eenheden gelegerd op één kazerne of vliegbasis is het nu niet meer mogelijk direct invloed uit te oefenen op kazerne aangelegenheden. Ook moet men nog wennen aan het feit dat bepaalde regelingen, waarover de Commandant gehouden is overleg te plegen met zijn Onderdeelsoverleg orgaan, bij verschillende eenheden die in eenzelfde kazerne of legerplaats zijn gelegerd op verschillende wijze worden uitgevoerd. Binnenkort zal echter een evaluatie plaatsvinden over het functioneren van de Onderdeelsoverleg organen, waarbij ongetwijfeld deze aspecten aan de orde zullen komen.

Arbeidsduurverkorting. Vele malen hebben commandanten gezegd dat de arbeidsduurverkorting (ADV) de uitvoering van hun taak belemmerde.

Voor de Koninklijke marine en de Koninklijke luchtmacht geldt dat de uitvoering van de regeling – na overleg met het Onderdeelsoverleg orgaan en de Dienstcommissie – aan de onderdeelscommandanten is gedelegeerd. Voor de Koninklijke landmacht is een beperkter regeling van kracht, waar in het algemeen 12 dagen arbeidsduurverkorting voor het kalenderjaar worden aangewezen. Voor het jaar 1987 is deze bepaling overigens verruimd: meer eenheden kunnen nu de wijze van het opnemen van arbeidsduurverkorting-dagen zelf regelen. Aangezien echter lang niet overal per onderdeel de arbeidsduurverkorting heeft geleid tot overeenkomstige personeelsuitbreiding en de taken bijna nergens zijn verminderd, wordt de arbeidsduurverkortingstijd weliswaar op enigerlei wijze, collectief of individueel, opgenomen in de vorm van verlofdagen, maar dit heeft tot gevolg dat het ruime verlof-overschot nog niet wezenlijk is verminderd.

Administratieve belasting van commandanten. Ook in het afgelopen verslagjaar kwamen vele grieven van commandanten over de onevenredige mate van tijd die zij moesten besteden aan administratieve werkzaamheden. Zoals reeds vermeld, zijn in de brief van staatssecretaris Van Houwelingen maatregelen aangekondigd deze belasting terug te dringen. Een half jaar na verschijning van deze brief hebben de meeste Commandanten daar nog weinig van gemerkt. De IGK heeft gewaarschuwd voor de extra belasting die de invoering van de «Regeling voor Overwerk, Onregelmatigheid en Bereikbaarheid» (VROB) met zich mee zou brengen. Daarnaast is IGK van diverse zijden verzekerd dat de tijd, nodig voor de eerste beoordelaar om een beoordeling op te maken, door te spreken en te verzenden per te beoordelen militair eerder drie uur dan twee uur bedraagt. De IGK ziet daarom de uitwerking van dit beleidsvoornemen – de terugdringing van de administratieve belasting – met belangstelling tegemoet, omdat juist hierdoor de arbeidsmotivatie en satisfactie aanzienlijk kan worden verhoogd.

Afdoening verzoeken. Personeel (prae-actief, actief en/of post-actief) richt zich in rekesten en verzoeken van velerlei aard tot diverse instanties van de krijgsmacht. Een deel van de verzoeken wordt toegestaan en op een ander deel wordt op goede gronden negatief beslist. Wanneer rekestrant(e) meent dat op zijn/haar verzoek ten onrechte negatief is beslist richt men zich tot een «hogere» instantie en vraagt om een gewijzigde beslissing. Soms wendt men zich tot Hare Majesteit de Koningin met hetzelfde herhaalde verzoek. Namens Hare Majesteit wordt via de staatssecretaris veelal om bericht, beschouwing en raad gevraagd aan instanties die in een eerdere fase al negatief op het verzoek/rekest hebben beslist. In bepaalde gevallen, veelal ten aanzien van verzoeken in verband met het (niet) vervullen van de dienstplicht of het eerder beëindigen van die verplichting, verleent Hare Majesteit toestemming tot zelfstandige afdoening. De rekestrant(e) ontvangt in het laatste geval een antwoord dat getekend is door een vertegenwoordiger van dezelfde instantie (en soms zelfs dezelfde functionaris) die op het verzoek eerder negatief heeft beslist, zij het ook dat het antwoord aanvangt met zinsneden als: «Hare Majesteit heeft verzocht de behandeling over te nemen». Bij de verzoeker geeft dit een gevoel van onvrede daar hij/zij niet gelooft in een behandeling door of namens de Koningin, zeker niet als hij/zij dezelfde ondertekening herkent. Die procedure is op zich juist en er kan geen andere worden gevolgd. Verzoekers zouden echter met hetzelfde antwoord meer vrede hebben als duidelijk zou blijken dat het verzoek opnieuw door een hogere instantie is bezien; hetgeen kan blijken uit het niveau van de ondertekening.

Bezoldigingsadministratie militairen. Hoewel de integratie van de bezoldigingsadministratie van het militair personeel van de Koninklijke marine in het geautomatiseerde bezoldigingssysteem voor militairen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht het «Verdere Auto-

matisering Bezoldigingsadministratie-systeem» (VAB-systeem) reeds medio 1985 plaatsvond, waren er in 1986 nog steeds problemen. Uit verschillende verzoeken om bemiddeling en ook uit het volgen van de uitbetalingsproblemen van toelagen aan opvarenden van het Antillenschip Hr.Ms. Van Nes is gebleken dat het VAB-systeem medio 1986 niet optimaal werkte. Daarbovenop veroorzaakte een toen nog niet geheel ingelopen achterstand in VAB-kennis bij het personeel van de Koninklijke marine fouten bij het invoeren van bezoldigingsmutaties, die hetzelfde personeel na constatering met verbeterde invoermutaties moest herstellen. Zodra geconstateerde fouten een mutatie van meer dan vijf maanden geleden betreffen, is geautomatiseerde invoer niet meer mogelijk en zijn handmatige bewerkingen nodig. Het aantal van deze handmatige bewerkingen vertoonde een alarmerende stijging (300%).

Ook blijkt dat het invoeren van nieuwe regelgeving op financieel gebied, bijvoorbeeld de nieuwe Regeling vergoeding extra beslaglegging, extreem veel tijd en inspanning vergt. Dit wordt voor een deel door de complexiteit ervan (uitvoeringsbepalingen soms verschillend per krijgsmachtdeel) en voor een ander deel door capaciteitsproblemen bij zowel de Centrale Bezoldigingsafdeling te Den Haag als bij het Duyverman Computer Centrum (DCC) veroorzaakt. Het huidige VAB-systeem blijkt, wat betreft de programmatuur, verouderd te raken, waardoor de mogelijkheden van dit systeem vrijwel aan de limieten zijn gekomen. Zowel het invoeren van nieuwe regelgeving in de bestaande programmatuur als ook de totale vernieuwing van het systeem vereist voldoende automatiseringsdeskundigen waaraan bij Defensie en met name bij het DCC een tekort bestaat.

Een ander gebied waarover regelmatig klachten komen is de systematiek van de verstrekking van voorschotten en de verrekening daarvan. Voorschotten kunnen in bepaalde gevallen worden verstrekt, bijvoorbeeld voor het voldoen van «medische» rekeningen van militair personeel van hun gezinsleden. Het te betalen bedrag moet dan wel meer zijn dan 5% van de bruto-wedde. De uitvoering is echter onduidelijk: het is voorgekomen dat een militair een voorschot werd geweigerd omdat weliswaar het totaal aan ingediende rekeningen boven de 5% kwam, maar de afzonderlijke rekeningen niet. Aangezien het voorts regelmatig voorkomt dat de verificatie van ingediende rekeningen, die deels door het Rijk en deels door een particuliere verzekeringsmaatschappij worden vergoed, lange tijd (enige maanden) in beslag neemt en een verkregen voorschot automatisch na verloop van tijd weer wordt ingehouden op de wedde, kunnen in het bijzonder lager betaalde militairen in financiële moeilijkheden komen.

Het is noodzakelijk op korte termijn het VAB-systeem binnen DCC hogere prioriteit te geven, opdat de ontwikkeling van een nieuw systeem alsmede programmatuur-bijstellingen tijdig ter hand kunnen worden genomen. Indien extra programmeurs en systeemontwerpers niet op korte termijn – door interne opleidingen of door tijdelijk huren – beschikbaar komen, kunnen nog ernstiger verstoringen bij het uitbetalen niet uitblijven. Tevens moeten de regelingen voor het verkrijgen van voorschotten «gebruikersvriendelijker» worden gemaakt. Het vlot uitbetalen aan het personeel van de bezoldiging en de vele soorten toelagen is voor de motivatie van zo groot belang, dat dit belangrijke personeelszorgaspect alle aandacht en inzet rechtvaardigt.

Persoonlijke standaarduitrusting. Alle militairen die voor het eerst in dienst komen krijgen een militaire uitrusting en kleding, de «persoonlijke standaarduitrusting» (PSU). Vrijwillig dienende militairen moeten na beëindiging van hun opleiding in het algemeen zelf in hun militaire kleding voorzien, waarbij zij gebruik kunnen maken van een kledingbon

van bepaalde waarde (circa *f* 150 per twee jaar). Regelmatig wordt geklaagd dat bepaalde artikelen niet of nauwelijks te verkrijgen zijn. Ook konden enkele lichtingen bij de Koninklijke landmacht bij opkomst niet alle noodzakelijke PSU ontvangen wegens tekorten in bepaalde soorten en maten kleding en schoeisel. Door voorraad-verschuiving werd getracht oplossingen te verwezenlijken, veelal met noodmaatregelen die de administratieve verwerking daarvan weer frustreerde. Ook bij de Koninklijke marine en de Koninklijke luchtmacht is een soortgelijke problematiek geconstateerd. Door een te ver doorgevoerd bezuinigingsbeleid, waarin slechts contracten voor het leveren van uitrusting voor één jaar verbruik mogen worden afgesloten met leveranciers die vaak slechts als tussenpersoon optreden van buitenlandse firma's, ontstaat een situatie dat zelfs op reeds jarenlang bekende bevorderingstijdstippen de vereiste rangonderscheidingstekens niet voorradig zijn. Dit is een typisch voorbeeld waarbij beoogde bezuinigingen hun doel voorbij schieten, omdat het ongenoegen van betrokken personeel voor werkelijk enkele centen had kunnen worden voorkomen.

Horizontale mobiliteit. Het verschijnsel «horizontale mobiliteit» intern in de krijgsmacht is het afgelopen jaar voor het eerst structureel toegepast. Er zijn dan ook aanloopproblemen geconstateerd ten aanzien van de overgangsmogelijkheden van personeel van de Koninklijke marine naar de Koninklijke landmacht. Door diverse publicaties zijn soms (te) hoge verwachtingen bij het personeel van de Koninklijke marine, dat voor overgang in aanmerking wenste te komen, gewekt. Enerzijds werden in de ogen van dit personeel later alsnog medische beperkingen opgelegd, anderzijds veroorzaakte deze overgang vacatures bij de Koninklijke marine die niet onmiddellijk konden worden vervuld. Ook over de selectie-procedures van het ontvangende krijgsmachtdeel bestonden misverstanden. Door interventie van de IGK konden echter enige militairen van de Koninklijke marine, die op grond van medisch-administratieve gegevens al waren afgewezen, alsnog na een medische keuring – waarbij niet meer de eisen te stellen aan 18-jarigen werden gehanteerd – overgaan. Opgemerkt zij voorts dat ook de administratieve begeleiding van deze medische selectie en daaruit voortvloeiende vervolgonderzoeken door medische specialisten beslist niet optimaal was en veel zelfwerkzaamheid van de betrokkenen heeft vereist. De IGK heeft derhalve geadviseerd tot eenduidige informatie van het personeel te komen over aantallen, selectie-eisen en procedures voor wat betreft het overnemen of afwijzen van personeel, waarbij vooral tijdige en volledige informatie naar de niet over te nemen militairen essentieel is.

Burgerpersoneel. Bij vele stafbezoeken aan complexen en bedrijven zijn klachten gehoord van commandanten over het vele kortstondige ziekteverzuim van burgerpersoneel, waarop door hen geen of onvoldoende invloed kon worden uitgeoefend. De commandanten en de (burger)personeelsfunctionarissen hadden sterk de indruk dat het hoge percentage ziekteverzuim (10–12%) mede te wijten was aan «malafide» gevallen. Deze overtuiging wordt gevoed door de interpretatie van de ziekteverzuimregistratie, het systeem van ziekteverzuimbegeleiding en door het feit dat door de Rijks Bedrijfsgezondheids- en Bedrijfsveiligheidsdienst (RBB) geen invloed of bemoeienis werd geduld van commandanten en hoofden burgerpersoneel. Het behoeft geen betoog dat deze vorm van ziekteverzuim niet alleen ongewenste gevolgen heeft voor de zieke zelf, maar ook voor zijn collega's en de organisatie. Naar aanleiding van de rapportage van de IGK is een overleg begonnen dat heeft geleid tot een plan van aanpak om door middel van betere coördinatie tussen commandanten, personeelsfunctionarissen en de RBB het kortstondig ziekteverzuim terug te dringen zonder dat de bonafide ziekte-gevallen daaronder lijden.

Werving burgerpersoneel. Indien om één of andere reden een vacature ontstaat voor een burgerfunctie – vooral op hoger niveau – is de tijd die nodig is om deze vacature te vullen vaak onaanvaardbaar lang. Los van de tijd die het moet duren voordat toestemming wordt verkregen tot vulling neemt de werkelijke vullingsprocedure, zeker indien een functionaris van buiten Defensie moet worden aangetrokken, veel tijd in beslag. De IGK heeft geconstateerd dat bij Directie materieel Koninklijke landmacht een ervaringsgemiddelde van 44 weken wordt aangehouden. Het behoeft geen betoog dat een dergelijke lange periode nadelig is voor de taakuitvoering. Herbezinning op de thans gehanteerde sollicitatieprocedure – waarbij als knelpunt vaak het veiligheidsonderzoek wordt genoemd, waarover reeds eerder is gerapporteerd – lijkt noodzakelijk.

Bezoldigingsverschillen burgerpersoneel. Bij een tweetal bedrijven van de Koninklijke marine werd de aandacht gevestigd op de in de ogen van het daarbij betrokken burgerpersoneel onredelijke verschillen in beloning voor bepaalde categorieën ex-tariefwerkers. Zo zijn bij de Bewapeningswerkplaatsen van de marine 60 burgermedewerkers getroffen door een negatieve inkomensdifferentiatie als gevolg van de afschaffing van het tariefbeloningssysteem per 1 januari 1983. Zij zijn vóór de afschaffing wegens schaalbevordering – zonder verandering van functie – in een garantieregeling gebracht welke sneller afloopt dan de regeling voor ex-tariefwerkers. De ontstane inkomensverschillen kunnen tot *f* 300 per maand oplopen en veroorzaken toenemende onrust bij dit personeel. Nadat zij bemiddeling van de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht hebben verzocht, is gebleken dat dezelfde situatie voor ongeveer 100 burgerambtenaren bij Defensie bestaat. Vervolgens is deze problematiek en de groeiende onrust onder de medewerkers van de Bewapeningswerkplaatsen besproken met de Directeur Burgerpersoneel. Daarbij werd toegezegd dat binnen de Directie Burgerpersoneel naar een oplossing zou worden gezocht. Omdat het hier burgerambtenaren betreft van wie het behaalde tariefpremiepercentage destijds meegewogen werd bij het vaststellen van het gemiddeld percentage per groep waarop de toekenning van de Toelageregeling afschaffing tariefbeloning Defensie (28 maart 1983) is gebaseerd, en omdat deze groep niet van functie is veranderd, adviseert de IGK hen onder de werking van genoemde toelageregeling te brengen om zo tegemoet te komen aan de gerechtvaardigde vraag naar gelijkwaardige beloning voor hetzelfde werk. Uitstralingseffecten naar personeel in dienst gekomen nà afschaffing van het tariefbeloningssysteem kan dit niet hebben.

Afslankingsoperatie. Natuurlijk is er veel onrust ontstaan onder het burgerpersoneel van Defensie bij het bekend worden van het Kabinetsbesluit over de afslanking van burgerpersoneel. Voor Defensie betekent dat het verlies van circa 3700 arbeidsplaatsen. Nog voor dat de feitelijke uitvoeringsplannen in het overleg konden worden besproken, richtten diverse Dienstcommissies en Gewestelijke Afdelingen van ambtenarenorganisaties zich tot de IGK om hun verontrusting uit te spreken. De uitvoering van de plannen zal nog veel voeten in de aarde hebben. Voorzover thans valt te overzien geeft het personeelsstuk de indruk dat relatief weinig bureaucratie wordt weggesneden en dat in vele gevallen wordt ingekrompen bij de produktie-organisaties.

De voor 1987 voorziene vermindering in functies is voor een deel bereikt door het schrappen van reeds bestaande vacatures en het inspelen op het vertrek van VUT of op andere wijze te pensioneren personeel.

Koninklijke Marine

Bij de Koninklijke marine bezocht de IGK in de verslag-periode 13 onderdelen. Bij zijn bezoek aan de Onderzeedienst te Den Helder en gedurende een drietal dagen onder water in de Noorse wateren trof hij een goed geoefende en zeer gemotiveerde groep marine-mannen aan (om praktische redenen kunnen hier geen vrouwen worden geplaatst). Er was op dat moment wat onvrede over het feit dat zij niet voor toekenning van de marinemedaille in aanmerking konden komen: inmiddels is dit rechtgetrokken.

Tijdens het werkbezoek aan de Sociaal Medische Dienst (SMD) te Driehuis viel op dat de Koninklijke marine hier beschikt over een «personeel-dok» waarin marinepersoneel, waarvan de herstelperiode van langere duur zal zijn, wordt opgenomen voor «onderhoud». Een centraal punt derhalve voor opvang, medische behandeling, begeleiding, revalidatie en rehabilitatie, waar de integrale en multidisciplinaire aanpak de taakuitvoering van deze instelling tot een unieke binnen de krijgsmacht maakt. Bij de Sociaal Medische Dienst wordt het personeel, dat geplaatst is in een operationele functie die bezet moet zijn als het schip of eenheid naar zee op oefening gaat doch dat langer dan vier weken niet inzetbaar is, administratief in de rol van de SMD geplaatst. Het komt tevens voor dat de Sociaal Medische Dienst zijn begeleidende taak in een aantal gevallen zelfs voortzet tot na de ontslagdatum, indien het niet gelukt is het betrokken personeel weer geheel geschikt te maken voor de dienst. Voor de hulpverlening op sociaal gebied is een kantoor van de Militair Sociale Dienst bij de Sociaal Medische Dienst in huis gevestigd, welk kantoor overigens ook voor het marinehospitaal Overveen als zodanig fungeert.

Bij de Groep Maritieme patrouille vliegtuigen (MARPAT) op het vliegkamp Valkenburg werd de IGK geconfronteerd met personeelstekorten in de categorieën vliegers, verkeersleiders en automatiseringspersoneel. Bij de vliegers zijn er tekorten in de qua leeftijd «middengroep» terwijl er onvoldoende jonge vliegers instromen omdat ook de Helikoptergroep met tekorten kampt. De verwachting is dat in 1987 een aantal vliegers met een kort verband de marine zal gaan verlaten zodat de tekorten zullen groeien. Aanvulling van de tekorten bij de categorie verkeersleidingspersoneel stagneert wegens de beperkte opleidingscapaciteit bij de Koninklijke luchtmacht, die met hetzelfde probleem worstelt. Aan de beveiliging en bewaking is sedert de rapportage van zijn ambtsvoorganger na mei 1984 duidelijk aandacht besteed. Een hekwerk is rondom het gehele vliegveld geplaatst. Helaas was tijdens zijn bezoek het detachement mariniers, dat onder meer belast is met de vliegveldbewaking, slechts op halve sterkte, omdat de NATO-oefening «Northern Wedding» – waaraan ook dit detachement moest deelnemen – hogere prioriteit kreeg.

Bij het bezoek aan de Mijnendienst is opgevallen dat deze dienst nog al wat eenmansfuncties telt. Het tekort aan vooral jeugdige schepelingen Technische Dienst Werktuigtechniek is bij de Mijnendienst dan ook zeer merkbaar.

Bij de Commandant maritieme middelen te Den Helder constateerde de IGK diverse knelpunten in de taakuitvoering. Een nieuwe regeling voor de afkoop van het ongestructureerde en onvoorspelbare overwerk van het varende (burger)havendienst-personeel was nog niet gereed, hoewel de huidige noodregeling in september 1987 definitief afloopt. Het laten uitvoeren van bewakings-/beveiligingstaken door personeel van het Marine bewakingskorps bij meer eenheden of objecten dan thans het geval is, zou de kwaliteit van bewaking en beveiliging verhogen. Voorts moet worden bedacht dat de noodzakelijke uitbreiding van legeringscapa-

citeit op het Nieuwe Haventerrein ook uitbreiding van recreatieve voorzieningen vergt; deze laatste voorzieningen zijn meestal later klaar dan gewenst is.

In Noord-Noorwegen tenslotte bezocht de IGK de Whisky-infanteriecompagnie en de Amfibische Sectie, die aldaar – volledig geïntegreerd met de Britse mariniers – hun wintertraining uitvoerden. Beide eenheden maakten een goed gemotiveerde en gedisciplineerde indruk en konden vergelijking met soortgelijke Britse eenheden glansrijk doorstaan.

Koninklijke Landmacht

Aan 31 staven en eenheden van de Koninklijke landmacht heeft de IGK een bezoek gebracht, waarbij het zwaartepunt op de logistieke installaties heeft gelegen.

Bij 573 Verzamelplaats te Soesterberg is geconstateerd dat door het lang uitblijven van beslissingen inzake vervolgbestemmingen van materieel aldaar een chronisch ruimtegebrek heerste. Voor het instandhouden van dit materieel moest voorts een grote voorraad reservedelen worden aangehouden. Tevens bleek dat de administratieve procedures voor het afvoeren en afstoten van (verouderd) materieel omslachtig zijn en veel tijd vergen terwijl de financiële baten miniem zijn. Gelukkig is in deze situatie inmiddels een aanmerkelijke verbetering opgetreden. Vervolgens bezocht de IGK het Detachement Overtollig en Onbruikbaar Materieel (DOOM) dat uiteindelijk het materieel moet overdragen aan de Dienst der Domeinen. Hoewel in 1974 al een gezamenlijke werkgroep van het ministerie van Defensie en van Financiën had aanbevolen de toestand te laten zoals die was, aangezien elke andere oplossing meer geld kost, was er sprake van dat dit orgaan, dat nu al wat betreft de personeelskosten door Financiën wordt betaald, geheel zou overgaan naar dit ministerie, inclusief de infrastructuur. Inmiddels wordt aan een betere oplossing gewerkt.

De tankwerkplaats kampt met een tekort aan burgerpersoneel. Door de lage salarissen die voor de relatief hoog-technische functies worden geboden kunnen vacatures niet worden bezet en lopen de leerlingen na het volgen van de bedrijfsschool van deze werkplaats naar burgerbedrijven. De IGK heeft aangeraden een onderzoek te beginnen naar de mogelijkheid om de loonschalen en de secundaire arbeidsvoorwaarden te verbeteren, zodat ook in de toekomst voldoende technische kennis voorhanden blijft.

In de logistieke sector komen eveneens infrastructurele problemen voor. Bij de herstelcompagnie in Bergen/Hohne in de Bondsrepubliek constateerde de IGK dat ook hier de uitvoering van de noodzakelijke infrastructuurplannen achterliep bij de overige planning; mede door zijn interventie zijn enkele van de meest schrijnende knelpunten inmiddels opgelost. Tijdens het bezoek aan een munitiewerkplaats en de materieelbeproevingsafdeling I is gebleken dat uit een oogpunt van bedrijfsveiligheid een aantal infrastructurele aanpassingen noodzakelijk zijn. Dat er op infrastructureel gebied ook verhoogde activiteiten worden ontplooid, heeft de IGK kunnen vaststellen bij zijn bezoek aan een verzorgingscommando. Bij een groot aantal onder dat commando ressorterende mobilisatiecomplexen verloopt de uitbreiding van de infrastructuur zeer bevredigend.

569 Herstelwerkplaats was bij het bezoek van de IGK juist overgegaan tot het in gebruik nemen van een geautomatiseerd bedrijfsbesturingssysteem, waar men terecht trots op kan zijn. Het voortdurend wijzigen van beslissingen inzake nieuwbouw – ook al noodzakelijk in het kader van de ARBO-wetgeving – blijft echter een storende factor.

De bescherming van het milieu heeft betekenis voor de Koninklijke landmacht. De materieelsbeproevingsafdeling I en het Legerkorps worden geconfronteerd met beperkingen in de taakuitvoering die het gevolg zijn van de milieuwetgeving. Tijdens een bezoek aan een bevoorradingscompagnie, na ontvangen klachten van een aantal dienstplichtigen, bleek dat er al lange tijd een knelpunt is ten aanzien van de kwaliteit van benzineauto's. De huidige tankautc's zijn zeer verouderd terwijl de nieuwe nog niet in gebruik zijn genomen. Dit veroorzaakt naast technische en logistieke soms ook milieu-problemen.

De vindingrijkheid van de defensie-medewerkers mag niet worden onderschat. Als voorbeeld mag worden genoemd het geheel in eigen beheer ontwerpen, ontwikkelen en bouwen van een pelotonsvuurleidingstrainer bij 43 Tankbataljon. Met relatief zeer geringe financiële middelen is deze trainer gerealiseerd. De IGK was onder de indruk van de kennis, inventiviteit en vooral de inzet van al het hierbij betrokken personeel dat de apparatuur heeft ontwikkeld en gebouwd. Naar verwachting zal de trainer binnenkort geheel compleet zijn; de totaalkosten aan materieel zullen dan slechts ƒ50 000 bedragen. Het is een bijzonder goed initiatief dat mogelijk na een verdere ontwikkeling een seriematige produktie ook bij de overige tank- en pantserinfanterie-eenheden als opleidingshulpmiddel goede diensten zal kunnen bewijzen.

De problemen met de «Leopard-1 verbeterd» zijn nog steeds niet opgelost. De IGK heeft zich daarover uitgebreid op de hoogte gesteld zowel bij de Tankbataljons als bij de Directie Materieel Koninklijke landmacht. Op korte termijn zullen in het bijzonder ten aanzien van het onderhoud nog vele maatregelen moeten worden genomen.

Koninklijke Luchtmacht

Bij de Koninklijke luchtmacht bezocht de IGK 17 staven en onderdelen. Zo bezocht hij een oefening van het Vliegveiligheids Oefen- en Testcentrum (VOTC) in de Bondsrepubliek waar de leerlingvliegers, voordat zij in Amerika hun eigenlijke vliegopleiding gaan volgen, worden getraind in het ontsnappen uit vijandelijk gebied. Deze harde en realistische training wordt door de leerlingvlieger als positief en nuttig ervaren.

Bij zijn bezoek aan de vliegbasis Leeuwarden bleek dat er nog steeds een onbalans is bij de vliegende squadrons tussen het aantal jonge onervaren en het aantal oudere en meer ervaren vliegers, ook al door de verhoogde tussentijdse uitstroom. Het noodzakelijke onderhoud van de vliegtuigen neemt relatief veel tijd in beslag. De werklast van de vliegers blijft nog steeds hoog. Er lijkt iets minder onrust te zijn ontstaan na de invoering van de nieuwe regeling vliegtoelagen.

Bij het Opleidingsdetachement Eelde constateerde de IGK dat de eerste opleiding van de leerlingvliegers geschiedt voordat zij hun eerste militaire opleiding volgen. Deze wat onorthodoxe volgorde, ingegeven door financiële gronden, blijkt toch niet goed te voldoen. De leerlingen, die rechtstreeks van de middelbare school komen, worden in te diep water gegooid, zodat waarschijnlijk meer kandidaten worden afgewezen dan nodig is. Ook de eerste militaire opleiding, die te zamen met niet-vliegers wordt gevolgd door de toekomstige reserve-officieren aan de luchtmacht Officiersschool te Gilze-Rijen, wordt door henzelf niet als optimaal ervaren. Inmiddels is de Koninklijke luchtmacht bezig deze opleiding opnieuw te evalueren.

Tijdens zijn reis langs de Luchtmacht Opleidingsdetachementen in de Verenigde Staten van Amerika is de IGK gebleken dat ook het afvalper-

centage van Nederlandse leerling-jachtvliegers bij de opleiding aldaar hoger is dan dat van de kandidaten uit andere Navo-landen. Dat geldt overigens niet voor het afvalpercentage van de helikoptervliegeropleidingen in de Verenigde Staten, want dat is bijzonder laag. Door verandering van de opleidingssystematiek aldaar is het evenwel ook voor deze opleiding noodzakelijk te bezien of een meer kosteneffectieve opleiding in Europa mogelijk is. Tevens heeft de IGK tijdens zijn bezoek aan de Verenigde Staten kunnen constateren dat militairen die in de Verenigde Staten zijn geplaatst, vergeleken met andere buitenlandse militairen in een onvoordelige positie verkeren. Als gevolg van een «Memorandum of Understanding» tussen Nederland en de Verenigde Staten mogen de echtgenotes geen betaalde werkzaamheden in de Verenigde Staten verrichten. Voor andere nationaliteiten geldt deze beperking niet zodat – in vergelijking met de overige buitenlandse militairen – de Nederlandse gezinnen in het algemeen over minder inkomsten beschikken, daar het in de Verenigde Staten algemeen gebruikelijk is dat ook de echtgenotes van militairen een betaalde baan hebben. Dit inconveniënt is voor zover bekend niet in de buitenland-toelage verrekend.

Het tekort aan helikoptervlieger-instructeurs, zo is gebleken bij een bezoek aan de Groep Lichte Vliegtuigen, heeft een nadelige invloed op de vervolgopleiding van helikoptervliegers. De uitstroom naar civiele luchtvaartmaatschappijen is hieraan mede debet. Bij dit werkbezoek heb ik ook geconstateerd dat de huidige organisatiestructuur voor de Groep Lichte Vliegtuigen niet altijd duidelijk is. Tenslotte is de IGK opgevallen dat de tankauto's aan vervanging toe zijn.

Bij het bezoek aan de Vliegbasis Woensdrecht viel op dat de vliegbasis in korte tijd een grote metamorphose heeft ondergaan. Er wordt veel zorg besteed aan het bewakingspersoneel en de noodzakelijke infrastructuur is grotendeels gereed. Ook de samenwerking met de civiele autoriteiten is sterk verbeterd. Het bewakingspersoneel – maar ook het overige personeel – vindt het nog steeds moeilijk om niet in te gaan op indringende – en soms kwetsende – acties van sommige demonstranten, die vaak zeer veel vergen van het incasseringsvermogen van het betrokken personeel.

Koninklijke Marechaussee

In het verslagjaar bezocht de IGK 11 brigades en staven van de Koninklijke marechaussee. Bij alle brigades bleken personeelstekorten te bestaan, zodat de taakuitvoering niet optimaal kon zijn. Niettemin voert het korps uiterst plichtsgetrouw en nauwgezet zijn taak uit. Het feit dat veelal in kleine groepen zelfstandig wordt geopereerd brengt met zich mee dat een eigen cultuur is ontstaan die enigszins afwijkt van wat elders in de krijgsmacht gemeen goed is geworden.

Het is opgevallen dat het actieve voorlichtingsbeleid van Commandant Koninklijke marechaussee zijn vruchten begint af te werpen. Daarmee kan evenwel niet elke onzekerheid worden weggenomen. Het personeel van de grensbrigades is in het algemeen zeer bezorgd over het in de toekomst mogelijk wegvallen van de taak van grensbewaking. De bezochte brigades beschikken over voldoende middelen om de onderscheiden taken uit te voeren en zijn veelal goed gehuisvest. Wel is aandacht gevraagd voor de ontoereikende infrastructuur van de doorlaatpost Denekamp.

Individuele bemiddeling

In tegenstelling tot de ontwikkeling in voorgaande jaren is het aantal verzoeken om bemiddeling dit jaar vrijwel gelijk gebleven aan dat in het vorig jaarverslag.

1983–1984	182
1984–1985	272
1985–1986	337
1986–1987	330

Een onderverdeling naar categorie

	1985/1986		1986/1987	
Dienstplichtigen	103	30,6%	100	30,3%
Beroepsmilitairen	156	46,3%	150	45,5%
Oud-militairen	24	7,1%	31	9,4%
Burgerpersoneel van defensie en andere burgers	54	16,0%	49	14,8%
	337	100,0%	330	100,0%

Verdeling naar krijgsmachtdeel

	1985/1986		1986/1987	
Koninklijke marine	55	16,3%	62	18,9%
Koninklijke landmacht	204	60,5%	213	64,5%
Koninklijke luchtmacht	52	15,4%	43	13,0%
Burgers	26	7,8%	12	3,6%
	337	100,0%	330	100,0%

Gemeten naar het resultaat van de bemiddeling (afgesloten per 1 april 1987) blijkt het volgende:

Gunstig resultaat voor verzoeker	83
Ongunstig resultaat voor verzoeker	108
Verwijzing naar andere instantie	56
Informatie verstrekt	33
Overige adviezen verstrekt	14
Verzoek ingetrokken	1
Nog in behandeling	35
	330

Ingedeeld naar onderwerp, waarvoor bemiddeling werd gevraagd:

	01-04-85 01-04-86	01-04-86 01-04-87
Financiële problematiek	37	30
Carrière-gang	47	43
Plaatsingsprobleem	74	46
Medische/sociale aangelegenheden	11	26
Dienstplicht problemen	67	67
Administratieve procedures	27	32
Huisvesting	3	10
Arbeidssatisfactie	13	9
Onderscheidingen	1	4
Algemene rechtspositie	14	9
Pensioenaanspraken	5	10
Diversen	38	37
Ongewenste intimiteiten	–	7
	337	330

Uit vorenstaande overzichten blijken geen significante verschillen met de gegevens uit het vorige verslagjaar. Wel blijkt nog steeds dat de administratieve verwerking van ingediende verzoeken vaak te lang duurt. Dit is mede een gevolg van het feit dat thans nog op grond van rechtspositionele bepalingen over veel routinezaken op ministerieel niveau moet

worden beslist, terwijl een aantal aangelegenheden in de financieel rechtspositionele sfeer veel beter op lager niveau kunnen worden behandeld. Op deze wijze zouden veel zaken met een minimum aan administratie sneller kunnen worden geregeld.

Bij de hiervoor genoemde individuele verzoeken zijn tevens opgenomen de verzoeken aan de sinds 13 augustus 1986 in functie zijnde Vertrouwensvrouw Krijgsmacht (VVK) zijn gericht. Uit het oogpunt van vertrouwelijkheid wordt hier verder niet ingegaan op de aard van de verzoeken om individuele bemiddeling. Eind 1988 zal worden geëvalueerd of de werkbelasting van de Vertrouwensvrouw Krijgsmacht, die thans nog op parttime basis (drie dagen per week) haar functie verricht, eventueel uitbreiding van de functievervulling wettigt.

De Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht ontving op «De Zwaluwenberg» voor een persoonlijk onderhoud:

	01-04-85 01-04-86	01-04-86 01-04-87
Actief dienende militairen	46	55
Oud-militairen	9	8
Burgerpersoneel	7	13
	62	76

Overige activiteiten

Behalve de eerder vermelde werkzaamheden zijn door de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht ook andere activiteiten verricht. In april en november 1986 heeft hij vertrouwelijk gesproken met de Voorzitters van de Militaire Belangenverenigingen, toegelaten tot het Centraal Georganiseerd Overleg Militairen (CGOM). Een veelheid aan onderwerpen passeerden de revue, onder meer de motivatie van het beroepspersoneel, voortijdige uitstroom, toepassing van het Verplaatsingskostenbesluit, de taak van de Vertrouwensvrouw Krijgsmacht en het gebruik van het adviesrecht van militaire artsen door commandanten.

Tevens heeft de IGK een discussie gevoerd met de hoofden van dienst van de rooms-katholieke en protestant-christelijke geestelijke verzorging van de drie krijgsmachtdelen, de hoofdraadsman en de krijgsmachtrabbijn, over het onderwerp «grenzen van de vermaatschappelijking van de krijgsmacht en de taak van de geestelijke verzorging hierbij». Tot zijn genoegen was bij deze discussie de Legerbisschop als gast aanwezig.

Voorts heeft hij lezingen gehouden over zijn werkzaamheden bij onder meer de Hogere Krijgsschool en de Luchtmachtstafschool. Ook werden door de IGK en zijn Staf tal van vergaderingen, samenkomsten en plechtigheden bijgewoond.

Slotopmerking

De afslankingsoperatie die binnen Defensie bijna geen enkele sector ongemoeid laat, is voor nu en de komende jaren de meest ingrijpende aktie op personeelsgebied. Zorgvuldigheid, openheid en goed overleg zijn voorwaarden voor de uitvoering daarvan. Alleen op die wijze wordt het minste afbreuk gedaan aan het functioneren van de organisatie en is de onrust onder het burgerpersoneel te beteugelen.

Uit het voorgaande kan voorts worden geconcludeerd dat er signalen zijn, die aangeven dat de aandacht voor de militaire personeelsaspecten

groeiende is. Nieuwe beleidsvoornemens zijn bekend gesteld en wachten op nadere uitwerking en realisatie. Daarbij zijn vooral voortvarendheid en informatie van het militair personeel geboden.

Het personeel moet duidelijk worden gemaakt dat het geen sluitpost is, doch de sleutel tot een doeltreffende defensie-organisatie. Het is dan ook van wezenlijk belang te weten hoe de militairen de verwezenlijking van bedoelde beleidsvoornemens zullen ervaren. Dat aspect verdient daarom alle aandacht, te meer daar op die wijze de invloed op de arbeidssatisfactie en motivatie in kaart kan worden gebracht.